

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXX. évfolyam

2023. 4. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.
Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS (felelős szerkesztő), TERNOVÁ CZ BÁLINT szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3–5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címen várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Az Alapítvány számlaszáma: OTP 11705008-20464819

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

BENDE ATTILA – IFJ. SARKADY SÁNDOR

A BALLAGÁSI KULTÚRA PIONÍRJAI MAGYARORSZÁGON

A selmecebányai valétálás kialakulása és továbbélése Sopronban

„Hogy mit jelent a ballagás a selmeci diáknak, azt — úgy vélem — csak ennek az alma maternek fia tudja megérteni. Nincs mit szégyenkezniünk azon, hogy még a vén professzoroknak is könnybe lábad a szemük, amikor látják a zöltszalagos menetet.” Roth Gyula¹

Kevesek által ismert tény, hogy a ballagás, az alma matertől való búcsú — immár az oktatás minden szintjén — elterjedt szokása Selmecebányáról,² a bányászati, kohászati és erdészeti képzésnek otthont adó alsó-magyarországi bányavárosból indult „intézményhódító” útjára. Az ősi „ballagások” és azok hagyományaiból táplálkozó, egyes részeit legszebben magába olvasztó esemény mindmáig az ún. valéta, amelynek története majd kétszáz évre nyúlik vissza, s amelynek legszebb, legkiforrottabb formája maga a „selmeci valéta”. A valete kifejezés latin eredetű, a rómaiak használták először, jelentése „Isten veletek”, több személynek mondott köszöntés a búcsúzáskor. „Valétálás” szavunk felidéri az egyenruhát büszkén viselő, kar a karban összeölelkező búcsúzó diákokat, a lobogó fátylakat, a valétamenetet felvezető kanyargó szalamandert.³ Fülünkben csengenek az ősi diáknóták, érezzük az egyetemtől és a neki otthont adó várostól való elválás keserűségének disszonanciáját. A valétálás fogalma ében örökre Selmecebányát

1 Roth Gyula: A selmeci diákéletről. In: Új idők, 33. (1927) 22. 597–600.

2 Környei Elek: Ahol a ballagás hagyománya született. In: Fejér Megyei Hírlap, 29. (1973) 110. 9. p.; Vö. Bartha Dénes: A valétálás gyökerei. In: Vivat Academia, 1. (2003) 2. 14–15. p.; a selmecebányai eredetű diák hagyományokról összefoglalóan lásd Bende Attila–Bartha Dénes: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia és jogutód intézményeinek tablógalériája 1868-tól napjainkig. In: Fons 28. (2021) 477–526. p. (a továbbiakban Bende–Bartha, 2021.)

3 Szalamander: a ballagók, vagyis a valétások sajátos „vonulása”, amikor a diákok kigyóvza [a napoleoni időktől] a, útpadkától útpadkáig haladnak. E sajátos menetnek az ősi eredete szintén a céhes időkhöz nyúlik vissza. A vándorútra induló legényeket libasorban (Gänsemarsch=libasor) felvonulva búcsúztatták. Selmecebányán. a kezdetekkor koffereket és egyéb, a tanulmányokhoz kötődő tárgyakat is cipeltek e sajátos kanyargó menetben. A szokás napjainkban is él, bár kissé átalakult formában, hiszen a valétásokat bányáslámpásokkal felvezető menetté alakult, amely elválaszthatatlan része lett a valéta ünnepi ceremóniájának.

— valamint 1918-óta a felvidéki, volt szepesi városokat: Igló, Késmárk, Lőcse — kell, hogy eszünkbe juttassa. A „ballagás” eredete azonban egészen a középkorig nyúlik vissza, s ahogy Bevilaqua Borsody Béla írja „Magyar Gaudeamus” című gyűjteményében, az nem más, mint a lovagnak a lovagi kalandra, a diákságnak más városba, más egyetemre vándorlása vagy otthonába visszatérése, illetve a középkori céhes mesterlegények vándorútra indulása alkalmával *dívott búcsúzkodás régi szokások diákos megfelelője*.⁴

A selmeci valéta története

A selmeci valéták egyik kiváló kutatója Dr. Faller Jenő évtizedes munkával gyűjtötte össze, és közölte kutatási eredményeit,⁵ amelyeket jól kiegészítenek az általa még nem ismert, főleg 1886–1914 között megjelent selmecbányai periodikákban — Felvidéki Híradó, Selmecbányai Hírlap, Selmeci Újság, Selmecz, Selmeci Híradó — leírt rövid híradások, valamint az időközben felbukkant hiánypótló fotódokumentumok. A selmeci valétálásról az 1830-as évektől tudunk ilyen megnevezéssel, bár ebből az időből alig ismert részleteket is közreadó forrás. Sajnos a történeteket csak 50–60 évvel később vetették papírra, ebből az időszakból (1890) Hoffmann Géza írását idézzük az akkori ballagások kapcsán: „[...] minden évben megújul, mindenik évben ugyan az a dal, ugyanaz a szomorú, méltóság-teljes felvonulás abból a teremből, ahol utoljára hallották az alkotó szavát, ahol utoljára nézték azt a padot, amelybe vésvé az ideál neve, mely leghűbb igazságitétele ama sok órának, amelyet a bányászat, az erdészet jövendő bajnoka az ábrándok boldog országában töltött... A dal... melyet bár naponta kétszer is hallottunk, amidőn újra megszólal annak a szomorúan ballagó komoly csapatnak ajkáról, mintha most született volna... mintha az a fájdalom, melybe a jókedv biztató reménye és a viszontlátott otthon varázsa is vegyíti édes szavát: most adná először kifejezését e dalban, ez egyszerű mondatban: „Ballag már a vén diák, tovább”... A távozókat újak váltják fel, a vidám hagyományos szellem átöröklődik nemzedékről nemzedékre, de van Selmecen mindig egy osztály, amely azt mondja: ezek voltak az utolsók, méltó utódjaik már többé nem lesznek.”⁶

4 Bevilaqua Borsody Béla: Magyar Gaudeamus. Budapest, 1932. 16. p. (A továbbiakban Magyar Gaudeamus).

5 Faller Jenő: A ballagásról. In: Bányászati Lapok, 98. (1965) 7. 499–501. p.

6 Hoffmann Géza: A valéta. In: Selmecbányai Híradó, 1. (1890) 1. 1–2. p.

Az, hogy már az 1830-as években is voltak vidám és búcsúzásakor „déváj” hallgatók, Beniczky Lajost bányamérnök, később kormánybiztos kortársai elbeszélésében maradt fenn: „[...] különösen és kimagaslóan a búcsúdálnak az éneklésekor a legkülönbözőbb és legérdekesebb... nevetető tréfát szokott cselekedni mindnyájunknak mulattságára megörvendeztetésére [...]”⁷

Faller kutatásaiból tudjuk, hogy az 1830–1840-es években valétáló akadémistát a többiek a „*Bemooster Bursche zieh ich aus*”, s más bursdalok éneklése mellett a bélabányai városkapuhoz kísérték, jelképesen útjára bocsátották, ott utoljára ivott korsójából — s a diákevek végérvényes lezárásaként –, azt a kapuzs zeglet kövén összetörte, majd farbörre⁸ ültették, jól meghintáztatták, s a kapun át kilóditották a városból.⁹ A ballagás ma is ismert formájához tartalmi elemeiben és ügyrendjében is hasonló valétával az 1850–1860-as évektől találkozunk Selmecebányán. A valétálás menetére vonatkozó egyik első korabeli sajtóközlésben a következőket olvashatjuk: „*A harmadéves hallgatók kik ezen tanévvel végzik tanulmányaikat, utolsó előadásuk után zeneszóval a »Ballag már a vén diák« hangjai mellett vonultak az előadási teremről június hó 28-án a városon az ifjúsági körhelyisége elé, hol hazafias dalok eléneklése által búcsúztak el előadásaiktól.*”¹⁰ Melyek is azok az épületek, amelyek az utolsó előadások helyszínei voltak? Az oktatás ősi színhelye: a Belházy-ház (*ma: Andreja Sládkoviča 51/1*), a Fritz-ház (*ma: Radničné námestie 16.*), valamint a Fortuna-ház (*ma: Mierová 25.*) és végül az erdészeti felsőoktatás első épülete — ekkor az Ifjúsági Kör székhelye — a Zsemberi-ház (*Radničné námestie 4.*). Ezen épületek Selmec különböző pontjain helyezkednek el, ugyanis ekkor még nem volt klasszikus értelemben campus,¹¹ így a várostól való búcsú díszes menete szükségszerűen adta magát, amely szokás a későbbiek során mindvégig megmaradt.

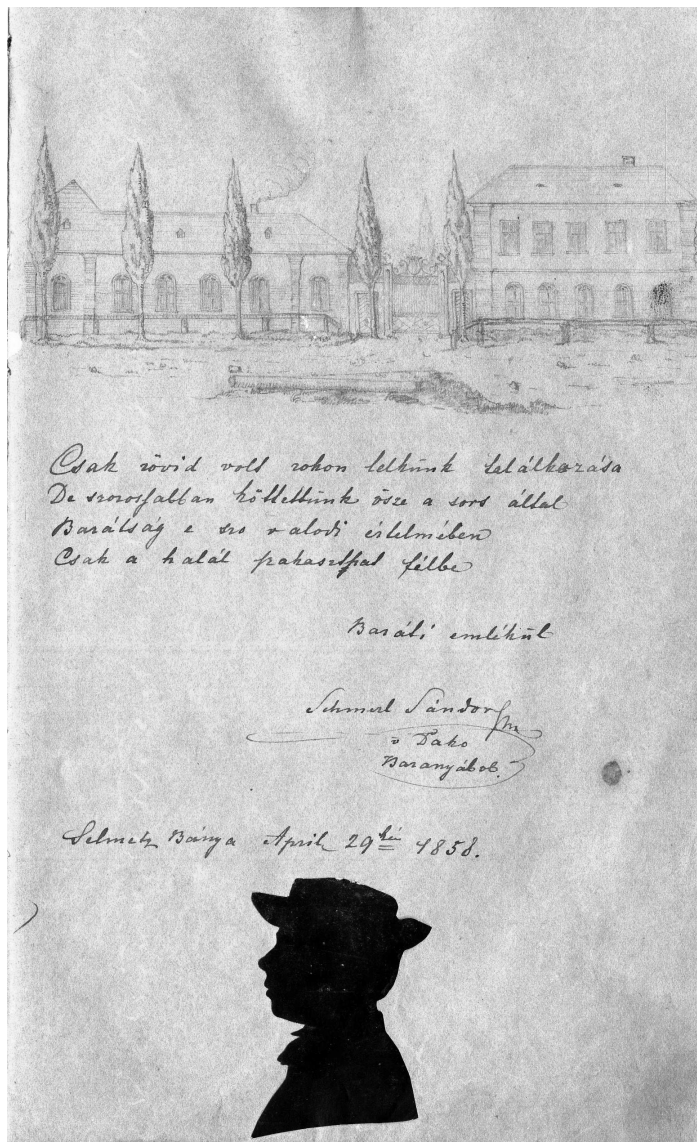
7 Pipfax: Ballag már... In: Selmecebányai Híradó, 7. (1896) 32. 1–2. p.

8 Farbör: A bányász munkaruha legjellegzetesebb tartozéka volt. Erős bőrből (disznó- vagy marhabőr) készült, amelyet egy zsinag vagy széles szíj segítségével lehetett a derékra rögzíteni. Vö: Faller Jenő: A magyar bányászviseletről. In: Bányászati és Kohászati Lapok, 76. (1943) 249. p. és Uő: A farbörügrásról. In: Bányászati és Kohászati Lapok, 99. (1966) 5. 355–358. p.

9 Aradi János: Egy öreg bányász visszaemlékezései. In: Bányászati Kohászati Lapok, 47. (1910) 4. 249. p.

10 Felvidéki Híradó, 6. évf. (1887) 27. 3. p.

11 Csak a felső botanikus kertben (Klauser-féle kert) felépített főiskolai paloták átadását követően (1890/91–1913) beszélhetünk campusról, bár ekkor is voltak oktatási épületei az intézménynek a városban. Vö. Bartha Dénes–Oroszi Sándor: Selmec, Selmec, Sáros Selmec... Vadamecum erdészek számára. In: Erdészettörténeti Közlemények. IV. Sopron – Budapest. 1991. 74–78. p.

1. kép. A Fortuna-ház, Veigele Oszkar erdőakadémikus Stammbuch-jából származó 1858-as árnyképes búcsúkártyáján Miskolci Egyetem Egyetemtörténeti Gyűjtemény

A balekok (elsőévesek) vitték a ballagók poggyászát, utánuk a cigánybanda következett, majd négyes sorokban az egymás vállát átkaroló a ballagók tölgy- vagy cserfalombokkal, szalagokkal¹² díszített kalapokban, elegáns polgári viseletben, így járva körbe toljára az ősi bányaváros szűk utcáit. E sajátos ballagási felvonulást, a valéta- és maszkmenetet megörökítő általunk ismert első fotó 1910-ből származik.

2. kép. Valétamenet és vidámballagás Selmecbányán 1910-ben
Berecz Béla gyűjteménye

1890-re a selmeci valéta csaknem teljességében kiforrott, mind elemeit, mind menetrendjét illetően. Jelentőségét az is jól tükrözi, hogy a valétánsok által szervezett — 1890. június 30-án megtarott — Valéta-majálisról a Budapesti Hírlap hasábjain is hírt adtak.¹³ A Felvidéki Híradó „Valéta” szalagcím alatt részletesen

12 Annyi zöld szalag díszlett a kalapon, ahány félévet a képzési időn túl eltöltött a hallgató az akadémián, később főiskolán.

13 Budapesti Hírlap, 6. (1886) 205. 6. p.; Vö. *Fricz-Molnár Péter*: Kalandozások a selmeci múltban. Budapest, 2022. 49–79. p (a továbbiakban *Fricz-Molnár*; 2022.)

beszámolt az eseményről, amit az alábbiakban idézünk: „*A selmeczbányai bányászati és erdészeti akadémia 3-ad éves hallgatói valétájukat f. hó 6. és 7-én tartották meg. Az első napon régi szokás szerint zeneszóval váltak meg attól a helytől, a hol befejezték — sokan mindenkorra — az előadások hallgatását, hogy lerázva az iskola porát, ezentúl a szak és haza számára értékesítsék eddig szerzett ismereteiket.*”¹⁴

Somlay Károly Sopronban megjelent, alig ismert kisregénye is emléket állított a selmeci valétálás szép hagyományának. Ő erről így írt: „*A valétánsok vállalkokra tűzték a tenyérnyi széles, aranyrojtos, tengerzöldes valétaszalagot, amit kinek-kinek a jövődöbelijé hímezett [...] Örök szégyen lett volna a bányavárosra, ha egy akadémikus nem talált volna ott a párjára [...] Hétfő délelőttjén volt a ballagás, az utolsó búcsúvétel. Az utca két oldalán mosolyogva (vagy könnyezve) álló selmeciek sorai között lépdelnek lassacskán az immár filiszterekké, közpolgárokká vedlett burschok. Négyen-négyen egy sorba, egymás vállára tett jobbkarjukkal összefűződve, a cserlombbal bokrétázott kalapot a szemükre húzzák, a fejüket lekonyítják. Ballagnak. Két fuchsz lépeget utánuk, akik a botokra hurkolt klopacskát viszik: egy Firma pedig kalapácsával meg-megüti a deszkalapot. A klopacska után a cigányzenekar következik.*” A regény írója csaknem filmszerű leírását adja a maszkamenetet járó balekságnak. „*Ezek után egy cifra bolond csoport mókázik: a fuchszok maskaráknak öltöznek és hosszú kígyóvonalban [szalamanderben] egymás nyomában lépegetnek öreg gigerlik, kámszás barátok, pocakos középkori ritterek, generál Szakramentovicsok, török pasák, falusi bakterok lámpással és dárdával, jököitős matrónák, szemérmes Dorottyák, pápaszemes Leokádiák és egyéb csudás figurák. Mindegyik egy-egy kancsó sört tart kezébe: két toprongyos vagabund pedig egy hordó sört gurít utánuk. Szomorkásan, halkán felcsendül a valétánsok búcsúdala: ballag már a vén diák... Fel búcsúcsókra cimborák. A Szent Antal kapunál mondanak a fiatalok egymásnak végleges Isten hozzádot. Hanem előbb a szárnyára szabadult, újdonsült filiszterre felkötik a fARBORT és erre mogyorópálcával három ütést mérnek némi csekély útravaló gyanánt.*”¹⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a maszkamenet csak az 1904/1905-ös év óta tartozik szervesen a ballagáshoz, korábban sohasem volt szerves része. 1905-ben Selmeczbányán a tifuszcsejrvány miatt minden utcai csoportosulás tilos volt, ezért a főiskolások farsangi karneválukat elhalasztották, és első ízben a ballagáshoz

14 Felvidéki Híradó, 9. (1890) 24. 3. p.

15 Somlay Károly: Jó Szerencsét! A szöveget gondozta: Petró Dávid. Sopron, 2012. 16–17. p.

csatolták,¹⁶ ezt követően viszont szerves részévé vált a selmeci valétának a vidám maszka menet.

Az 1880-as, 1890-es évek időszakában a valétalást a szemesztert lezáró utolsó tanórákat követően rendezték, ugyanakkor az 1890-es évből ismert hosszabb tudósításból¹⁷ tudjuk, hogy a vidám táncmulatság csak másnap követte az ünnepélyes búcsúzást annak zárásaként, hasonlóan az 1890-es évek közepén búcsúzó évfolyamok (1891¹⁸, 1894/95¹⁹, 1896²⁰, 1898²¹) ballagásához. 1897-ben a ballagás menetére vonatkozóan újabb információkat tudhatunk meg a helyi sajtóból, miszerint a valétamenet este hat órakor indult az Erdészeti Palota elől.²² Vélhetően már az épület átadását követően (1890/91) itt vette kezdetét a valétamenet ceremóniája, de erre vonatkozó korábbi forrást nem ismerünk. Az esemény városi jelentőségét jól tükrözi, hogy az 1900-as évre vonatkozó tudósításban azt olvashatjuk, hogy: „Az akadémiai hallgatók közül, azok, kik tanulmányaikat ez évben befejezik, jövő szombaton délután tartják meg szokásos ballagásukat, búcsúzó menetüket a városban. Az ifjúságnak ez igen szép testületi felvonulását mindig érdeklődéssel nézi a város közönsége s ezért jó előre tudatjuk annak idejét.”²³

A Selmeci Újság 1908-ban két cikkben állított maradandó emléket a valétának. Az elsöben így búcsúzik az újságíró: „[E]gy pár nap múlva megint végighangzik utcáinkon ez a sejtelmes szomorú nóta, amely mindig sok igaz könnyet vált ki a szemekből, szomorúságot a szívekből. Búcsúzni fog egymástól és a közönségtől a főiskolai ifjúság, városunk igazgyöngye kedvence. Nemsokára elmennek. Elmennek azok, akiket szívünk egész melegével szeretünk, de soha meg nem becsülünk [...] csak ilyenkor vesszük észre, hogy e városnak ez az ifjúság az igazi lelke, az egész társadalmi élet mozgatója. Ők azok, akik az ódon roskadozó városnak életet, elevenséget adnak, s nem engedik tespedni az elernyedtt erőket, az a legfőbb társadalmi tényező, amelyik a szépet, jót és igazat önzetlenül és kitartással műveli és pártolja[...] Amikor kart-karba öltve busongó dalukkal és pajzán jókedvükkel mégegyszer felverik az utca néma csöndjét, akkor érezzük ezt igazán [...]”²⁴ A

16 Sopronvármegye, 33. (1930) június 7. 4. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

17 Felvidéki Híradó, 9. (1890) 24. 3. p

18 Selmeczbányai Híradó, 2. (1891) 22. 93. p

19 Selmeczbányai Híradó, 6. (1895) 22. 84. p.

20 *Fricz-Molnár*, 2022. 57–58. p.

21 Selmeczbányai Híradó, 9. (1898) 24. 3. p.

22 Selmeczbányai Híradó, 8. (1897) 22. 3. p.

23 Selmeczbányai Híradó, 11. (1900) 20. 4. p.

24 Selmeci Újság, 3. (1908) 23. 1. p.

következő tudósításban pedig már a ballagást, a valétaelnök majd a rektor búcsúbeszédét örökítette meg a névtelen tudósító, hasonlóan az 1905-ös rövid híradáshoz.²⁵ A ballagás lefolyásáról ezt a néhány, de figyelemreméltó sort olvashatjuk: „Szombaton tartotta a főiskola negyedéves valétálól polgársága a szokásos ballagást. A búcsú ünnepsége két részben zajlott le. Délután a város közönségétől, s az ifjúságtól, este pedig a tanári kartól, a hivatalos várostól, a barátoktól, s egymástól búcsúztak. A délutáni ünnepség gyönyörű látványosság volt. Az utcákat járta be a valétálók serege. Zene hangjával, dalos szívvvel. Megható volt a zöld gallyas ölelkező csapat »ballag már a vén diák...« nótával az ajkukon. Utánuk a balekok készséges serege paktáskákkal, sörös kancsókkal, mécsesekkel, üres üvegekkel, beláthatatlan kigyózó menetben, jelképezve a firmák távozását, a letűnt diákevek emlékeit. Öt óraker délután indult el a hatalmas menet Balogh Laci bandájának hangjai mellett. A város utcáin, az ablakokból a közönség százai gyönyörködtek festői látványosságban. A ballagás után a valétálók szívesen látott vendége volt a főiskolai ifjúság a városi vigadóban. Az ünnepség másik része este folyt le bankett keretében ugyancsak a városi vigadóban.”²⁶

A fenti rövid idézetben megjelenő zenész, a híres selmeci cigányprímás, Sági Balogh László, azaz Balogh Laci volt, aki bandájával több mint két évtizeden keresztül elválaszthatatlan része volt az akadémisták által szervezett bálóknak, ünnepi mulatságoknak.²⁷ Erről a selmecbányai lapok is több ízben megemlékeztek a valétálásról és a valétábólokról szóló híradásaikban,²⁸ de az ifjúsági élettel kapcsolatos visszaemlékezésekben²⁹ is találkozhatunk nevével.

Az 1906-os³⁰ és az 1908-as³¹ valétálásról a fentiekhez hasonló részletes — szinte fotószerű — leírást ad a helyi sajtó. Az 1910-es valéta rövid sajtóhírét

25 Selmecbányai Híradó, 15. (1905) 23. 3. p.

26 Selmeci Újság, 3. (1908) 24. pp. 1.

27 Sági Balogh László (Eger, 1860–Budapest, 1923?): Selmecbányai cigányzenész, akinek apja Balogh János, tizenhét gyermekes, az Ipolyságból elszármazott cigányprímás, zenekarvezető volt. Fia, Laci a híres selmeci cigányprímás, a városi mulatságok és bálók, valétálások elmaradhatatlan hangulatfelelőse volt. Az államfordulat és az országvesztés előtt Budapestre menekült Balogh Laci nyomorogva halt meg a fővárosban. Vö. *Fricz-Molnár Péter*: Selmeci írárok. Dunakeszi, 2021. 131–132. p.

28 Felvidéki híradó, 9. (1890) 25. 3. p.; Selmecbányai Híradó, 13. (1902) 23. 4. p.; Selmecbányai Híradó, 15. (1905) 23. 3. p.; Selmecbányai híradó, 19. (1909) 23. 3. p.

29 *Hajdu Béla*: Selmec. In: 1943. Magyar Jövő, 25. (1943) 54. 6. p.; Selmeci-soproni diákélet — visszaemlékezések. Szerk.: Gál Péter József. Sopron, 2019. (a továbbiakban Gál, 2019.)

30 Selmecbányai Híradó, 16. (1906) 23. 3. p.

31 Selmeci Újság, 3. (1908) 24. 1. p.; Selmecbányai Híradó, 18. (1908) 19. 2. p.

azért fontos kiemelniünk, mert a valéta szervezőbizottságát — az általunk ez idáig ismert közlésekben — itt nevezik meg először.³² A valétabál — és vélhetően a valéta összes részletének — szervezéséért az ún. „Valéta vigalmi bizottság” volt a felelős, e megnevezés később a napjainkban is használt „Valéta Bizottság”-ra rövidült. Sajnos a Pászthory Ödön erdész valétaelnök vezetésével valétáló évfolyam ballagásáról nem közölnek érdemi híradást a helyi lapok,³³ ahogy az 1913-as³⁴ év valétájáról sem, de némiképp kárpótol minket az előző évi (1912) ballagásról készült jó minőségű fotóval közreadott rövid híradás, amely a Tolnai Világlapja rövid hírei között jelent meg.³⁵ Fricz-Molnár feltételezése szerint dr. Heincz Hugó (1848–1910) országgyűlési képviselő képviselőválasztása kapcsán kirobbant 1910-es évi botrány miatt kialakuló feszültség utórezgése volt a ballagási sajtóközlések elmaradása.³⁶

A valétamenetekről és az 1905-ös tanév végétől létező „maskaradéról”, vagyis a maszkamenetekről vagy vidám ballagásról számos esetben ismerünk fényképes dokumentációt is. Ezek családi archívumok ritkán felbukkanó rejtett kincsei, illetve a szakmúzeumok gyűjteményében és magángyűjtőknél található meg. Ezek a fotók páratlan dokumentumai a selmeci, majd a későbbi soproni valétálásoknak. Az 1896-os évben diadalmas útjára indult a mozgófilm. Kutatásaink szerint a selmeci ballagást is rögzítette a filmszalag, a felvétel azonban lappang vagy elveszett, mint a magyar filmtörténet megannyi kincse. E rövid némafilm, amely eljutott a fővárosi „Andrássy-úti” moziba³⁷ is, épp az utolsó, nagy selmeci valétáról készült 1914-ben. Fellelése számos máig nyitott kérdésre adna választ a Selmecebányán kiforrott valétát illetően. Szép Ernő így emlékszik e lappangó felvétel vetítésére: „*Oh, nem jövök messziről, csak innen a moziból, ahol egy fáradt nyáresti órát töltöttem. És a fülledt és kedvetlen sötét helyiségben a birka-invenzióval kitalált német filmregények s embertelen olasz rémdrámák között láttam egy magyar képet, mely meghatott és felüdtített s a képzelt emlék*

32 Selmecebányai Hírlap, 20. (1910) 21. 3. p.

33 Selmecebányai Hírlap, 21. (1911) 23. 7. p.

34 Selmecebányai Hírlap, 23. (1913) 21. 5. p.

35 Tolnai Világlapja, 1912. 12. (1912) 31. 1829. p.; Stasney Alberttel 1955. októberében Kozák Antal és Bujdosó Alpár által készített interjú beszámol arról, hogy mozgófilm is készült selmeci valétájukról. A felvételt sajnos nem ismerjük. *Illyés Benjamin*: Soproni egyetemisták voltunk ... A „Soproni diákok voltunk ... című könyv javított, bővített kiadása, Sopron, 2016. 60, 87. p. (a továbbiakban *Illyés*, 2016.)

36 *Fricz-Molnár*, 2021. 59–69. p.

37 *Fricz-Molnár*, 2021. 145–150. p.; Vö. *Fricz-Molnár*, 2022. 76–77. p.

3. kép. Az 1912-es valétamenet pillanatképe, elől Schmidt György bányamérnök hallgató valétaelnök

Aláírás: „A selmeczbányai m. kir. erdész- és bányászati főiskola alapítása óta az a szokás, hogy a főiskolát elhagyó hallgatók oly módon búcsúznak el egymástól, hogy összeölelkezve ballagnak. Legelől a legöregebb erdészhallgató viszi a cserfagallyakból készült jelvényt, utána ölelkezve a többiek. Képiünk az idén végzett diákok hagyományos »ballagását« ábrázolja. (Fotó: Rohoska S.)”

Tolnai Világlapja, 1912. 12. (1912) 31. 1829. p.

édesen lankasztó hintáján hintáltatta szívemet. Selmeczbányán vették föl ezt a képet s elhozták ide az Andrássy-úti mozi vásznára azt a hagyományos diákünnepet, a melyet a selmeczbányai erdész és bányász főiskola hallgatói tartanak a tanuló esztendő végén. Ballagásnak hívják egyszerűen ezt a szívreható ifjú czeremóniát, mert elballagnak a városból azok a fiúk, a kik az utolsó diákesztendőt kitöltötték, és nem jönnek vissza többet [...]”³⁸ Az eseményről, amelyről akkor még senki sem sejtette, hogy az utolsó nagy valéta lesz Selmeczbányán, a Főiskolai Lapokban is

38 *Szép Ernő*: Ballag már a vén diák. In: Vasárnapi Ujság, 61. (1914) 8. Tárczacikkek; napi érdeklő közlemények. 476. p.

olvashatunk.³⁹ De miért is volt más ez a valéta — amelyet mintegy ötezer ember csodált a városban –, arról így írnak a valétánsok: „*Ismét ballagtunk. De mintha valami disszonáns hang vegyült volna a ballagás meghatottságába, a halk dallamok közé; valami, ami nekünk szertelen, világi, valami, ami nem selmeci. Igen. Tudtuk, hogy a mozigép berregni fog, meglop minket, világgá kürtöli a mi titkainkat. Örültünk és sírni szerettünk volna. Örültünk, hogy végigballaghattunk ezen a kis világon, amit mi „Hazá”-nak nevezünk és sírni szerettünk volna mert elárulnak minket...Hütlének leszünk önmagunkhoz, elfogunk árulni mindent. Mindent, ami nekünk szent és titok. Új szellők fújnak, s ezek azt súgják, hogy beszélünk kell, világgá kell kiáltanunk azt a hangot, amelyben százados romantika és modern dallamok, szépségekben megkövesült hagyomány és új kultúrkövetelések remegnek. Nézzétek végig a képeket, hallgassátok meg a melódiákat és megtaláltok minket.*”⁴⁰

A selmeci exodust megelőző néhány évről — az első világháború időszakának valétálásairól — ismereteink hiányosak. Biztosan kijelenthetjük, hogy az utolsó igazi, nagy selmecbányai valétálás 1914-ben⁴¹ volt. Pittner Tivadar Tódor Vértivatar c. regényében állított örök emléket az 1914 júniusi valétának, amelyet így örökített meg tolla: „*Elől megy Balogh Laci és bandája, őt követik a távozó veteránok nyolcas sorokban. Mellükön és kalapjukon zöld selyemszalagok díszlenek. Kalapjuk himzett szalagjába tölgyfalevél van tűzve. A menet lassan halad előre, mintha ballagásuk is jelképezné a fájdalmas, nehéz búcsút az alma mater-től, Selmectől és a könnyeket hullató selmeci leányoktól. A veteránok után szalamanderben kígyóznak a firmák és utánuk jönnek a többiek [...]*”⁴²

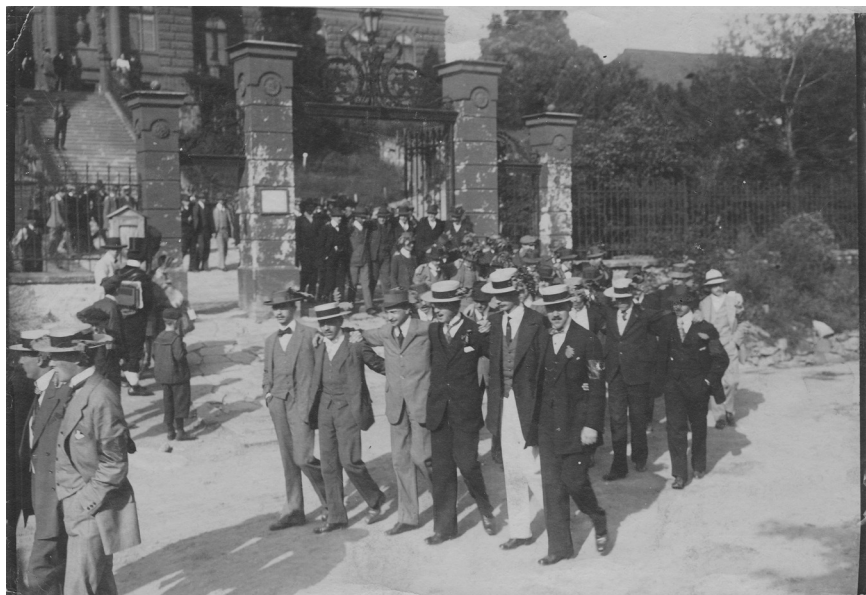
1915-ben a Selmecbányai Hírlap, a korábbi évektől eltérően nem tudósított ballagásról, sőt ebből az évből — 1917-hez hasonlóan — tablót sem ismerünk. Sem 1916-ban, sem pedig 1917-ben nem olvashatunk a Selmecbányai Hírlap hasábjain valétáról szóló híradást. A *főiskolai tanácsulések jegyzőkönyvei és a tablók* ugyan nyújthatnának még némi támpontot, de ezek is hézagosak. A tanácsulések jegyzőkönyvei 1915-ből teljesen, 1916-ból pedig részben — épp a ballagási időszaké — hiányoznak, az 1918–1919-es évek jegyzőkönyvei pedig

39 Fricz-Molnár Péter: Adalékok az 1914 és 1918 közötti selmeci ballagásokhoz. In: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Hírlevél, 2021/22. 12–16. p. (a továbbiakban: Fricz-Molnár, 2021b.)

40 Anonim: Ballag már a vén diák. In: Főiskolai Lapok, 1. (1914) 5. 1. p.

41 Selmecbányai Hírlap, 24. (1914) 21. 5. p.; Vö. Steuer Simon: Ballag már a vén diák... In: Selmecbányai Hírlap, 24. (1914) 23. 3. p.

42 Pittner Tivadar Tódor: Vértivatar. Budapest, 1932. 61. p.

4. kép. Az Erdészeti Palota kapuján kilépő valétaló mérnökjelöltek
Selmecbányán 1914-ben
Dr. Fricz-Molnár Péter gyűjteménye

nem tartalmaznak ballagásra vonatkozó információt.⁴³ Faller az 1914-es ballagás kapcsán megjegyzi, hogy „*az első világháború nem tette lehetővé a későbbi évfolyamok ballagását*”, de ez a kijelentés csak részben igaz. Azt bizonyosan tudjuk a Selmecbányai Híradó rövid — kétsoros — híradásából,⁴⁴ valamint Hajdu Béla visszaemlékezéséből⁴⁵ és egy ránk maradt selmeci valétamenetet megörökítő fel-

43 Soproni egyetemi jegyzőkönyvek, 1873–1968. (https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_sopron/) (Letöltve: 2022.05.17.); Vö. *Fricz-Molnár*, 2021. 151–153. p.

44 Selmecbányai Híradó, 28. (1918) 31. pp. 4.

45 Magyar Jövő, 25. (1943) 54. 6. p.; Észak-Magyarország, 19. (1963) 237. 2. p.; http://leveltar.unisopron.hu/images/tablo/bke/bke_tablo_1913.jpg (letöltés: 2021. március 28.); Az erdészeti felsőoktatás 200 éve III. kötet. Sopron, 2008. Vö. *Fricz-Molnár* 2021b. 12–16. p.

vételről⁴⁶ is, hogy 1918-ban is volt valete Selmecebányán. A főiskola negyedéves hallgatói a szokásos ballagási időponthoz képest jóval később, augusztus 7-én tartottak ünnepi menetüket, amiről részletes tudósítás ugyan nem olvasható a helyi sajtóban — így annak részleteit nem ismerjük –, viszont jelentősége kiemelkedő, hiszen jelenlegi ismereteink szerint ez volt a legutolsó Selmecebányán megtartott valétamenet (5. ábra).

5. kép. Az 1918-as utolsó selmeci valétálás pillanatképe
Dr. Fricz-Molnár Péter gyűjteménye

Érdekes adalék a háborús évek valétáinak kérdéséhez a Felvidéki Magyar Hírlap hasábjain olvasható rövid visszaemlékezés, amelyben a háborús időszak ballagási ünnepeiről is olvashatunk, miszerint: „A világháborús években ezek a ballagások este tízkor vették kezdetüket, tarkítva mindenféle mókákkal. Ezekben az években bővült az énekek száma, mert a háborús »slágerekből« is eldanol-

46 <https://www.virtualna-banska-stiavnica.sk/virtualna-stiavnica/historicke-fotky/historickefotky/11414&k=ballagas> (Letöltve: 2022.05.13.)

ták: »Maradt itthon kettő-három nyomorult...« című dalt. Mulatságos volt ez a ballagás is, mert minden diák nyomorékként kifordított lábbal, karnélküli lógó kabátujjal, ki mankósan, vagy kis kocsin gördítve magát, ki pedig, mint púpos, vagy világtalan »ballagott« a *hadseregnyi menetben [...]*⁴⁷ A háború sokkjának kiheverése, a harctérről az iskolapadokba visszatérni képes, hadviselt mérnök-hallgatók kislíus csintalansága, a diákélet lelket gyógyító ereje érhető tetten a fenti rövid valétáról szóló tudósításban is. A selmeci *háborús évek és a soproni újrakezdés időszakának személyes visszaemlékezései*⁴⁸ nyílt őszinteséggel mesélnek nekünk erről az időszakról, a XX. század tragikus történelmi eseményeinek embert próbáló eseményeiről.

Az első selmeci–soproni ballagás emléke

A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola a veszített világháború, a trianoni békediktátum megmásíthatatlan következményei miatt kényszerűen elhagyta az alma maternek otthont adó ősi várost, Selmecbányát. Abban a tekintetben ma is bizonytalan a szóhasználatunk, hogy ez áttelepülés, költözés, exodus, menekülés volt-e, hiszen a hiteles források szűkössége, a szubjektív visszaemlékezések⁴⁹ ellentmondásai megnehezítik a székhelyváltás körülményeinek tisztázását.⁵⁰ A veszített világháború, az országvesztés, a menekülés és a költözés nehézségei, a politika változások dacára nem kellett sokat várni arra, hogy újra felhangozzék

47 Felvidéki Magyar Hírlap, 2. (1939) 76. 6. p.

48 Gál, 2019. Vö. *Bende Attila*: Selmeci-soproni diákélet. Gyűjtötte és szerkesztette: Gál Péter József. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó 2019, 349 p. In: Soproni Szemle 74. (2019) 2. 268–270. p.

49 Soproni Egyetem Központi levéltár (a továbbiakban SOE KL) 2.c. Soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Rectori Hivatalának iratai 17. doboz, 691/1922.; *Missuray-Krúg Lajos*: Tüzek a végeken. Selmeci Társaság, Sopron, 2008. 218. p.; Krúg Lajos (szerk.): A selmeci Főiskola menekülésének története. In: *Bástyánk*, 3. (1943) 12. 2–5. p.; *Szita Dezső*: A Felvidéket nem lehetett volna védelmezni a csehek ellen. In: *Nemzeti Újság*, 13. (1931) 9–10. p.; *Lichner József*: Az „Alma Mater” kálváriás útja Selmecbányától Sopronig, illetve szétdarabolásig. In: *Erdészettörténeti Közlemények*, 65 (2004) 5–39. p.; Vö. Az Alma Mater kálváriás útja Selmecbányától Sopronig... A Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum Közleményei, 60. (2019) 96. p.; *Vitális György*: Selmecbányától Sopronig — Szemelvények dr. Vitális István 2019–20. évi naplójából és szakvéleményeiből. In: *Bányászattörténeti Közlemények*, 6 (2011) 133–166. p.

50 *Bartha Dénes–Bende Attila*: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola kálváriája. In: Soproni Szemle, 73. (2019) 3. 245–247. p.; Vö. *Sági Éva*: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola átköltözése Selmecbányáról Sopronba. In: Soproni Szemle, 73. (2019) 3. 282–295. p.

a „Ballag már a vén diák...” szívet-lelket megdobogtató nótája, de ekkor már egy befogadó városban, Sopronban. 1920. augusztus 13-án (pénteken) került sor az első soproni ballagásra,⁵¹ a következő napon (augusztus 14.) pedig az első valétáblára.⁵² E késő nyári hétvégén megtörtént egy gyönyörű hagyomány átültetése Sopronba.⁵³

A végzős hallgatók ekkor búcsúztak először selmeci hagyományok szerint a soproni alma matertől. Dr. Csatkai Endre, későbbi múzeumigazgató a saját szemével látta a történéseket, és később, 1955-ben örökítette meg a legendás első ballagás eseményeit.⁵⁴ A soproni polgárok kezdetben kissé idegenkedtek mindentől, ami selmeci volt, de hamarosan csodálkozással majd rajongással figyelték a selmeci hagyományok egyik legszebbikét immár Sopronban. 1925-ben a „*legnagyobb tömegmozgató erő*”-ként⁵⁵ aposztrofálták az eseményt, 1929-ben pedig már a következőket olvashatjuk a Soproni Hírlapban: „*A bujdosó diákok sok régi szokásukat, tradíciójuk egész teljességét hozták el magukkal. A sok szép szokás közül, melyek ma már éppen úgy Soproné, mint voltak hajdanán Selmecé, a ballagás — az öreg diákok búcsúzása az —, mely leginkább gyökeret vert a soproni talajban. Az utóbbival magyarázható, hogy a ballagás idejére megállt jóformán minden szellemi élet és fizikai munka Sopronban: a ballagás útvonalát sűrű hullámokban lepték el az embertömegek, közöttük számos vidéki, hogy előbb könnyezzenek a muzsikaszóra, majd lelkükbe fogadják a derűt, mit a szellemes mókák és a játékos kedv árasztott maga körül.*”⁵⁶

1920–1922 között három éven keresztül a soproni Károly laktanyából indultak a valétálók és a maszkamenet, majd 1923-tól a mai campus — az egykori Honvéd Főreáliskola — botanikus kertjéből indul a valétamenet. E valéták közül az 1921-es események leírása a sajtóforrás elérhetetlensége okán még nem ismert, de az 1922-es rövid hírből tudjuk, hogy az 1921-es soproni események kapcsán igazán szomorú hangulatban búcsúztak a selmeci veteránok attól a várostól, ahonnan csaknem ismét menekülni kellett az osztrák fenyegetés, Sopron Ausztriához csatolásának veszélye miatt.⁵⁷ Az 1922-es maszkamenet viszont már

51 Soproni Egyetem, 3. (1955) 8. 6. p.

52 SOE KL 1286/1920.

53 *Illyés Benjamin*: Az első valétálás Sopronban. In: Erdészeti Lapok, 148. (2013) 5. 162–163. p. (a továbbiakban *Illyés*, 2013.)

54 *Csatkai Endre*: „Ballag már a vén diák...” In: Soproni Egyetem 3. (1955) 8. 6. p.

55 Sopronvármegye, 28. (1925) 110. 2. p.

56 Soproni Hírlap, 16. (1929) 100. 1–2. p.

57 Sopronvármegye, 25. (1922) 132. 4. p.

6. kép. Az 1920-a soproni valéta maszkmenete
Központi Bányászati Múzeum F1 F2007.07.11.

valóságos karneválszerű, jelmezes, humoros felvonulás volt. A negyedéves főiskolások valétája nagyon jól sikerült, amelyen tiszteletét tette dr. Turner Mihály polgármester, a város vezetősége és a főiskola oktatói. A régi selmeci valétabálók hangulatát idéző eseményen „a nagyteremben a selmezbányai Balogh Sándor muzsikált, a kisteremben fehér asztalok mellett a kitűnő főiskolai zenekar húzta a szebbnél-szebb nótákat” e bálesten.⁵⁸ E valétákon az 1920-as években azok búcsúztak, akiknek tanulmányi ideje az első világháború miatt hét-nyolc évvel meghosszabbodott. A helyi sajtó szerint szokatlanul új, de végtelenül kedves látvány volt e hallgatók búcsúja Soprontól.⁵⁹

A főiskolai ballagás soproni megjelenésének hajnalán, 1927-ben olvashatunk egy Selmecen végzett veterán Firma tollából egy rövid — a selmeci valéták semmivel sem pótolható, s talán soha vissza nem hozható hangulatát megidéző — visszarévedést a Soproni valéta kapcsán: „*Olvasom, hogy a bányászati és erdészeti főiskola hallgatói Sopronban megtartatják a szokásos ballagást a város közönségének nagy érdeklődése mellett. A tudósító megjegyzi, hogy ezúttal elsőízben sikerült a komoly és talán egy kissé hideg soproni patriciusok jóindulatú figyelmét ráirányítani a bányász- és erdészdiákok sajátos életére és mély tradícióikban gyökerező szokására. Bezzeg, ez valamikor másképpen volt, ott az öreg Szitnya alatt, az ódon városka zeg-zugos utcáin, ahol él a genius loci, ahol minden kő, minden szöglet és minden ablak a szépség, ifjúság és szerelem harmatos, illatos romantikájáról mesél. De azért Sopronban is bizonyosan szép volt, megható volt, bizonyosan ott is kicsordult a szemekből egy boldog, vagy fájdalmas könny, de azért az a másik, az a régi ballagás mégis csak szebb volt, mert mi is ott voltunk, mert azóta megöregedtünk és — Istenem — most a szélaknai kapu mellett a selmeci kisasszonykák egyedül szedik az ibolyát... Vajjon mire gondolnak? Selmezbánya... Leteszem az újságot épp, egy pillanatra behunyom a szemem. Felszakadnak a régi emlékek. [...] A ballagást végignézte az egész város, sőt messzeföldről is jöttek emberek, akik hallottak valamit arról a különös varázsról, amelyet az édesen fájdalmas ünnep árasztott. Ezen a napon búcsúznak ugyanis a végzett akadémikusok a várostól, a diákélettől, az édes, derűs, bolondos ifjúságtól, a komoly professzoraiktól és rendszerint még valakitől... Hogy ez a búcsúzás örökre szól-e vagy csak rövid időre, amelyet a boldog viszontlátás követ, azt mindig egy bizonyos selmeci leányka szeméből lehetett kiolvasni, ha az ember ismerte az összefüggéseket. Az bizonyos, hogy a ballagók igen nagy részé nem ballagott el végképpen és Selmezbánya akadémikusai révén rokonságba került*

58 Sopronvármegye, 25. (1922) 133. 5. p.

59 Sopronvármegye, 23. (1920) 183. 2. p., augusztus 15. 2. p.

fél Magyarországgal. A menetben elől haladt a cigányzenekar, mögötte négyes sorokban a ballagók összeölelkezve, kalapjukon annyi vékony selyemszalaggal, ahány szemesztert töltöttek az akadémián. Bizony volt olyan öreg diák is, akinek a szalagjaiból egy rendes kis zászlót lehetett volna varrni. Ez azonban nem minden esetben jelentett hanyagságot vagy könnyelműséget, mert akadt olyan fiú is, aki elvégezte az összes fakultásokat (összesen négy volt), hogy ne kelljen megválnia Selmectől. A valetánsok mögött az egész akadémiai ifjúság. Tömérdek virág, kurjongatás és háromszáz fiatal torokból zengett a dal: Ballag már a vén diák tovább, tovább... [...] Végeredményében pedig mindannyian valetánsok vagyunk és búcsúzunk a fiatalságtól, talán a férfikarunktól, vagy már az élettől. Ballagnunk, ballagnunk és talán észre sem vesszük, hogy már alkonyodik... [...]”⁶⁰

Természetesen valami aztért maradt Trianon után is Selmecen abból a leírhatatlan hangulatból, amit a főiskolások ballagása jelentett, de talán inkább csak az ott maradó — fiatalkoruk emlékein méléző^{61,62,63} — magyar lakosság szívében... A trianoni sokk utáni eszmélés és az ősi bányavárosba való visszavágyódás már az 1920-as évek végén a ballagások kapcsán írott visszarévedésekben is felszínre került, ugyanakkor tény, hogy „ezerkilencszáztizenkilenc óta néma csönd borult az ősi időtől, víg danolástól hangos bányavárosra. Elcsendesült minden. [...] a kis bányaváros lakossága még ma is törhetetlen hittel, reméli, hogy egyszer ismét felújul a víg diákzaj...”⁶⁴, írják 1939-ben, de azóta tudjuk, hogy Selmecbánya már nem hív minket, és sajnos nem is fog hívni soha többé.

60 Prágai Magyar Hírlap, 6. (1927) 125. 7. p.

61 Kárpáti Vadász, 3. (1929) 23. 267–268. p.

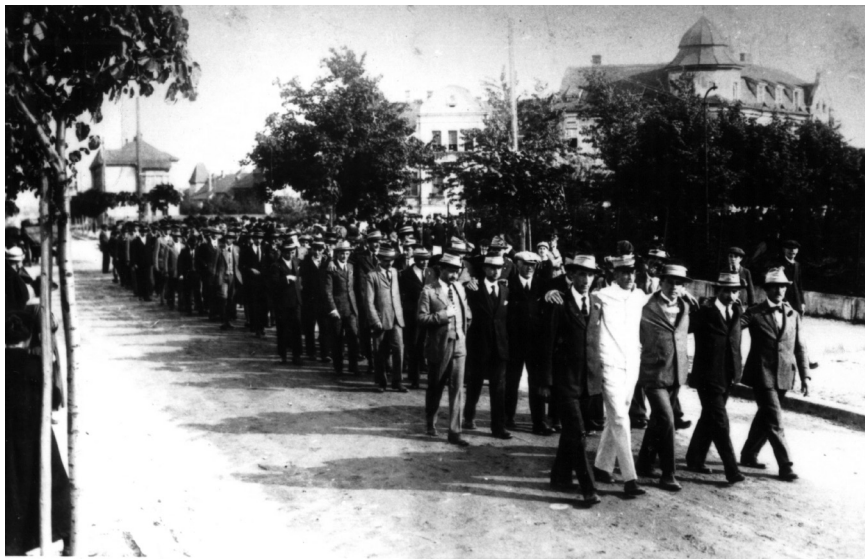
62 Prágai Magyar Hírlap, 13. (1934) 159. 8. p.

63 *Szitnyai Zoltán*: Régi Kép, Selmeci emlék. In: Pesti Napló, 89. (1938) 239. 6. p.

64 Felvidéki Magyar Hírlap, 2. (1939) 76. 6. p.

Az első kamera által rögzített soproni ballagás

1923. május 25-én került sor az első olyan főiskolai ballagásra, amit kamera is rögzített az utókor számára. Annak ellenére megtartották a valétát a végzősök, hogy a gyász komor hangulata lengte át a ballagás időszakát, amiről a helyi sajtó is beszámolt.⁶⁵ A hatalmas méretű ballagás megtervezése és rendezése Nagy Pál erdész valétaelnök érdeme volt. A főiskola aulájában gyülekeztek a valetánsok, akiknek Boleman Géza rektor nyitotta ki a kaput, majd kézfogással búcsúzott a valétaelnöktől és évfolyamától. A menet élén Heininger Antal⁶⁶ erdőmérnök hallgató, az alma mater legöregebb diákja haladt, kezében hatalmas virágcsokorral és szalagokkal feldíszített valétabottal.

7. kép. A főiskola 1923-as valétáns mérnökjelölt hallgatóinak valétamenete
Sopronban

Fotó: Schäffer Ármin, SOE KL

65 Sopronvármegye, 26. (1923) 115. 4. p.; Sopronvármegye, 26. (1923) 118. 2. p.

66 SOE KL A Főkönyv szerint Heininger az 1909/10-es tanévre iratkozott be, oklevelet 1926-ban szerzett.

A főiskola zenekara után haladva a valetánsok négyes sorokban, összeülve énekelték az ősi búcsúnótát, ezt követték a mókás csoportok, az ötletes és ragyogó maszkok. A Városház (Fő) téren Thurner Mihály polgármester búcsúztatta a ballagókat. A polgármester beszédében visszaemlékezett az ifjúság érdemeire, vérrel szerzett polgárjogára. A Sopron kapujánál elesett vagy megsebesült hősöket, s a csatákban részt vett hallgatókat örök példaképül állította az utókor számára. *„Ahogy itt ezen az ódonság zománcával díszített téren veletek szemben állok, bennem is felébrednek Sopron közelmúltjának, válságos napjainak édes bús emlékei. Emlékszem, sokszor itt voltatok ezen a téren, ahol tiltakoztunk hazánk feldarabolása és Sopron megrablása ellen. Emlékszem esküre emelt kezetekre, emlékszem eskütökre, hogy Sopront nem adjuk. És nem is adtuk. [...] Azzal búcsúzom lelkem ifjai Tőletek, akik ennek a városnak a megmentésében segítségünkre voltatok: áldjon meg a magyarok Istene Titeket.”*⁶⁷ A beszéd után a főiskolai zenekar kíséretével a tömeg elénekelte a bányász- és az erdészhimnuszt. A rendezvény végén a győri vasút kerthelyiségébe vonultak, ahol víg poharazás mellett, énekszóval záróráig együtt maradtak. A valétalásért és a valétabálért felelős szervező bizottság megnevezése itt már „Valéta Bizottság”-ként⁶⁸ jelenik meg a Sopronvármegye hasábjain közreadott hírben is. A filmfelvételt a Corvin Filmgyár készítette, és 1923 júniusában került bemutatásra a mozikban. Dr. Friedrich Károly „Sopron nagy napjai” — Emlékek a Műegyetem múltjából 1933 c. filmjének elejét ennek a filmnek a kópiái gazdagítják.⁶⁹ Hasonló ballagások hosszú soráról olvashatunk a helyi sajtó híradásaiban a következő években (1921,⁷⁰ 1922,⁷¹ 1924,⁷² 1925⁷³, 1926,⁷⁴ 1927⁷⁵), sőt ez idő tájt már a fotografálás széles társadalmi rétegek számára elérhetővé vált, így e jeles városi eseményekről a leghűbb emléktárolók, a fényképek gazdag archívuma is ránk maradt.

67 Sopronvármegye, 26. (1923) 118. 2–3. p.

68 Sopronvármegye, 26. (1923) 115. 4. p.

69 Soproni Hírlap, 26. (1923) 118. 2–3. p.; Életképek, összeáll. Ifj. Sarkady Sándor az MFI engedélyével.

70 Sopronvármegye, 24. (1921) 4. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

71 Sopronvármegye, 25. (1922) 132. 4. p.

72 Sopronvármegye, 27. (1924) 102. 5. p.; Sopronvármegye, 27. (1924.) 104. 3. p.

73 Sopronvármegye, 28. (1925) 110. 2. p.

74 Soproni Hírlap, 29. (1926) 12. 3. p.; Képes Pesti Napló, 1926. május 16. 1–2. p.

75 Sopronvármegye, 30. (1927) 103. 4. p.

Az 1928-as ballagás az Magyar Filmiroda heti filmhíradójában

Az 1928-as ballagáson a valétabotot egy török bányamérnök hallgató vitte. Kalapján 11 db zöld szalag virított. Mehmed Raszihi bey 1917–1931 között tanult a főiskolán. A főiskolások maszka-menetükben kifigurázták azt, hogy a város a Kőri Háznak túl kicsi telket adott, az autóbuszok rozogását, a közlekedési rendőrt, Josephine Bakert, a Húsgyárat (szekéren óriási hurkatöltővel). A színes maszkamenetben kölcsönkapott élő tevé hátán ülő burnuszos főiskolás a vizsgákat figurázta ki (könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint főiskolásnak a vizsgán), de volt számos ötletes elem: mozgó hirdetőoszlop (vidám hirdetésekkel), tombolaláz (poncichter leány gyereket nyer), elmúlt a nyár, hol a papa? stb. A Sopronvármegye írja, hogy „*a volt selmeci főiskola hallgatói ma tartották meg hagyományos ballagásukat. A város és a környék közönsége rendkívüli érdeklődést tanúsított a diákünnep iránt és a ballagás ötletes és mókás jelenetei a nézőket állandó derűtségben tartották. A ballagásról filmfelvételt is készítettek.*”⁷⁶

Az 1929–1931 közötti időszakból ismert, valétalásokra vonatkozó sajtóközlemények alapján e néhány év (1929,⁷⁷ 1930,⁷⁸ 1931^{79,80}) valétalásairól megjelenő rövid híradásokban az országvesztés utáni sokk még tetten érhető, amit pl. a „Trianoni vén diák”⁸¹-hoz hasonló utalások tesznek egyértelművé.

Az 1932-es év valétánsai június 4-én zártkörű ballagást tartottak. Az aula ajtaját Cotel Ernő rektor nyitotta ki, majd rövid beszédet intézett a ballagókhöz. A nagyközönség teljes kizárásával, a botanikus kert sétányain történt a ballagás. A szokásos szalamander kísérte a ballagókat, a valétánsok élén a hétszalagos Angyal Ferenc vitte a feldíszített valétabotot. Este a sörgyárban valéta-szakestély volt, a megszokott valétabál elmaradt. A búcsúzóknak itt oldották le karjukról a valétaszalagot. Azért rendeztek zártkörű ballagást a főiskolások, „*mert egy idő óta a város részéről a legteljesebb közönnyel viseltetnek a főiskolások iránt.*”⁸² Ez a közöny csak rövid ideig tartott. A város vezetői felismerték a valétában és vidám ballagásban rejlő idegenforgalmi értéket, így hatalmas városi (polgármes-

76 Sopronvármegye, 31. 1928. április 29. 3. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.), MTI 1928. április 28. A ballagást a filmhíradó is megörökítette. MFI 1928. május.

77 *Csermák Gontrand*: Ballagó vén diákok. In: Soproni Hírlap, 16. (1929) 105. 1. p.

78 Soproni Hírlap, 17. (1930) 128. 4. p.

79 Soproni Hírlap, 18. (1931) 115 4. p.

80 Soproni Hírlap, 18. (1931) 116 8. p.

81 Soproni Hírlap, 16. (1929) 99. 1. p.; Soproni Hírlap, 16. (1929) 105. 1. p.

82 Soproni Hírlap, 19. (1932) június 5. 7. p.

8. kép. Maszkos főiskolás a „Bronz Vénusz” Josephine Baker jelmezében
az 1920-as évek végén

Miskolci Egyetem Egyetemtörténeti Gyűjtemény

teri) és GYSEV vezérigazgatói támogatás tette lehetővé Sopronban a mind ez idáig lezajlott legnagyobb és látványosságában mindent felülmúló valétalást, amely 1933-ban elkápráztatott sok ezer nézelődőt (polgárt, turistát, látogatót) a macskaköves soproni utcákon. A legnagyobb főiskolai ballagás megszervezése a Ruzsinszky László vezette Ifjúsági Kör érdeme volt. A napilapok olvasói 1933. április közepén arról értesültek, hogy a főiskolások ismét megrendezik vidám, jelmezes ballagásukat. „*A nehéz gazdasági helyzet miatt a Sopronban letelepített selmecbányai erdészeti és bányászati főiskola ifjúsága mintegy hat év óta kénytelen volt szüneteltetni a hagyományos év végi ballagást. A város és a környék közönsége az ötletesen összeállított, változatos és humoros képekben bővelkedő jelmezes felvonulásokban szívesen elgyönyörködött, s az eseményszámba menő látványosság az idegenek ezreit vonzotta ide. A város társadalma és a főiskola ifjúsága a ballagás föllevenítése érdekében mozgalmat indított, aminek eredményeként az idén pünkösdkor a főiskola újból megrendezi a hagyományos felvonulást.*” Az Ifjúsági Kör ekkor már hónapok óta lázasan dolgozott, erről a sajtó is beszámolt.⁸³ Március 15-én pályázatot írtak ki az ötletre. Még a ballagási bizottság is meglepetéssel tapasztalta, hogy a rövid határidő ellenére mennyi fényesebbnél fényesebb ötlet született.⁸⁴ A tervezett felvonulás összege 500–600 pengőre rúgott, így a Kör még januárban előjegyzett a ballagásra filléres gyorsokat, illetve a Városi Moziban a rendezvény támogatására zenés estét rendeztek,⁸⁵ és tárgyaltak a soproni mozi igazgatójával, Dr. Friedrich Károllyal arról is, hogy örökítse meg filmszalagon az eseményeket. A hagyományos valétaszalag szentelő estre április 29-én került sor a Kaszinó földszinti éttermében. Az esemény iránt nagy volt az érdeklődés, mert a meghívott vendégek között ott voltak Bánhidi Antal, vitéz Heffty Frigyes és Szegedy József fővárosi repülők, akik a soproni repülőnap résztvevői voltak.⁸⁶

A közelgő ballagáshoz időzítve májusban új, és most már színes diákképeslap-sorozat jelent meg. A régi képeslap-sorozatokat elkapkodták, így Lengyel Zoltán fémkohómérnök új sorozatot adott ki. A lapok Altay Sándor fémkohómérnök rajzai nyomán a Lengyel Géza által kidolgozott képekből és az ezt kiegészítő Bihary-Czeike képekből álltak.

83 Soproni Hírlap, 20. (1933) 122. 2. p.

84 Soproni Hírlap, 20. (1933) 5. p.; Vö. Magyar Távirati Iroda, 1933. április 21.

85 Soproni Hírlap, 20. (1933) 108. 4. p.; Soproni Hírlap, 20. (1933) 111. 2. p.; Sopronvármegye, 36. 1933. május 12. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

86 Soproni Hírlap, 20. (1933) 92. 4. p., Soproni Hírlap, 20. (1933) 96. 3. p.

A főiskola botanikus kertje és tornaterme hamarosan mozgalmas munka színhelyévé vált. A szekerek, lécek, deszkák, papírdarabok kavalkádja mintha azt sugallta volna, hogy vásár van születőben. A serényen dolgozó főiskolások ingujjra vetkőzve dolgoztak, mértek és számoltak. A pénzzel spórolniuk kellett. Senki kérésére nem árulták el, milyen maszkokat készítettek el június 4-re.^{87,88}

A hagyományos szerenádra és toronyzenére 3-án került sor. A lapok fő vonalakban közölték a ballagás menetét.⁸⁹ A főiskola ballagását több ezres tömeg nézte végig, a Soproni Hírlap egyenesen a nizzai karneválhoz hasonlította a rendezvényt.⁹⁰ Az újság a következő maszkokat emelte ki: Steingrube „nakkösség” díszes ornátusa, a soproni motorverseny győztese, a hosszú nyakú, filléres ember, aki Sopronban feleséget keresett, a „Már ők is ballagnak” felirat gúnyolta ki a selmeci ballagások utánzóit: az Állatorvosi Főiskolát, a József Nádor Műegyetemet, az Emericánát. A fentiek alapján kijelenthető, hogy Sopron város életében az 1930-as évekre meghatározó szerepe lett a főiskolások búcsúzásának, ami egészen a politikai átalakulás időszakáig megőrizte jelentőségét, miközben egyre szélesebb körben terjedt el a „formális búcsúzás” az ország intézményeiben. Dr.

87 Soproni Hírlap, 20. (1933) 122. 2. p. A Filiszter név alatt rejtőző újságíró megjegyezte: „Istennem, milyen jó is lenne egyszer selmeci ballagó diáknak lenni!”

88 Részletek a forgatókönyvből: „Tudomására hozzuk az ifjúságnak, hogy folyó hó 4-én pünkösdvasárnap tartjuk hagyományos ballagásunkat. Az Ifjúsági Kör szalamanderral és maszk-menetel kíséri el valétáló tagjait. A ballagás kezdete délután három óra. Gyülekezés a szalamandernek fél háromkor. (Korsók átvétele a tornaterem melletti választmányi szobában), maszkmeneteknek a maszkírozás és a felállás miatt; pont fél kettőkor. Katalógus! A civilruhában jövők megjelenése abszintianak számít. A kevés emberanyag miatt kénytelenek voltunk a szalamanderbe erdészeket is beosztani, akik grubenukat a Kör titkári szobájában szombat este a szerenádnak után átvehetik. „1. Cigányzene 2. Ballagók 3. Elnökség 4. Salamander II. 1. Steingrube 2. Talpfalaj-panama 3. Csodabicik-lista, 4. Női nadrág divat 5. Kiűzetés a paradicsomból 6. Pólyás baba 7. Bánfalvai csodatehén 8. Kt. Négyes fogat 9. Bányarém 10. Filléres gyors 11. Ősbalek 12. Hűség városa 13. Gandhi 14. Motorverseny 15. Szén expedíció 16. Békekonferencia 17. Szamaras ember 18. Lövér szálló, gőzfürdő 19. Növénytanos bulek 20. Két pubi 21. Főzvény 22. Hosszúnyakú 23. Hadastyán zenekar 24. Söröskocsi 21. Már ők is ballagnak Sörhordó bulekok: II. 1-12-ig Dunckel Kornél, Gerencsér László, Grosinger Pál II. 13-23-ig Hajtó Nándor, Szathmáry László, Király, Dr. Lovik Cigányzene: Gruben illetve Walden, fekete cipő, fekete nadrág. Salamander: Gruben, selmeci sapka a vállon, fekete nadrág, fekete cipő. Fehér, lehetőleg glace kesztyű. Szalamandervezető: Juhász László bányamérnök-hallgató.” Másolat a SOE Központi Könyvtárának dokumentációs gyűjteményében. 271-es dosszié.

89 Soproni Hírlap, 20. (1933) 127. 3. p.

90 Soproni Hírlap, 20. (1933) 127. 3. p.

9. kép. Az 1933-as valétálásra felsorakozó hallgatók a főépület aulájában Mastalírné Dr. Zádor Márta gyűjteménye

Friedrich Károly két nappal e nagyszabású ballagás után elkészült a filmjével, ami a valétának és a főiskolásoknak állított méltó emléket.⁹¹

Néhány különleges valétálást is meg kell említenünk intézményünk patinás múltjából, ilyen volt a valétabál és ballagás nélküli búcsú az alma matertől.

Maszkamenet nélküli valéta

Több alkalommal is elmaradt a valétamenet meghatározó eleme, a maszka színekavalkádja, ami egy kicsit oldotta a búcsúzás keserű hangulatát. Első ízben 1930-ban számolt be a soproni sajtó a maskarás felvonulás hiányáról. „Eddig a

91 Sopronvármegye 36. 1933. június 8. 3. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

*ballagást a derűs és mulattató maszkmenettel együtt rendezték, a tegnapi ballagásból azonban sajnálattal nélkülöztük ezt a kedves menetet. Amint értesülünk, régebben sem tartották a ballagást és a maszkmenetet együtt, azonban Sopron közönsége már így szokta meg és a tegnapi menet, bár szép és megható volt, mégis valahogy szokatlannak tetszett.*⁹² Feltételezésünk szerint, hogy Károly István szigorló bányamérnök — ballagást követő napon bekövetkezett — hirtelen halála ad magyarázatot arra, miért maradt el a várva várt maszkmenet.⁹³ 1931-ben újfent elmaradt a vidám felvonulás, azonban az addig megszokott valétáknál sokkal bensőségesebb módon, szürkületben a bányászlámpák és fáklyák fényénél lehettek szemtanúi a város polgárai a főiskolások búcsúzásának.⁹⁴ Az 1937-es ballagásra május 15-én került sor. Fáklyás felvonulás és szalamander volt, de ismét elmaradt a maszkmenet, annak ellenére, hogy 1921 és 1943 között valóságos karneválszerű, jelmezes, humoros felvonulássá nőtte ki magát a vidámballagás. Széki János dékán megható istenhozáddal búcsúzott el a végzett hallgatóktól, Kiss Miklós mint legfiatalabb erdőmérnök-hallgató nyújtotta át a valétabotot Burró Józsefnek, a legöregebb ballagónak. Az első sorban az ultra supra veteranisssimusok fogózkodtak össze a 12 szalagos Hladonik István valétaelnök körül. A valétánsok után haladt Madas András vezetésével az új körü elnökség.⁹⁵

A maszkmenet kapcsán fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a hallgatók vidámballagáson mutatott görbe tükre nem mindig aratott osztatlan sikert, 1925-ben az egyik komikus háterű tréfa perbe torkollott.⁹⁶ Sajnos napjainkra e szép szokás teljesen kiüresedett, és évről évre el is marad, annak ellenére, hogy mindenkor nagy érdeklődésre tartott számot Selmechbányán és Sopronban egyaránt.

92 Soproni Hírlap, 17. (1930) 128. 4. p.

93 Soproni Hírlap, 17. (1930) 132. 4. p.

94 Soproni Hírlap, 18. (1931) 116. 8. p.

95 Soproni Hírlap, 24. 1937. május 16. 13. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

96 Az 1925-ös ballagás egyik életképének híre-neve sokáig fennmaradt Sopronban. A II. éves főiskolások „Plátói szerelem c.” csoportképéből komikus háterű sajtóper lett. Dr. Garay Gyula ügyvédet és özvegy Dr. Szilvássy Mártonnét figurálták ki szenzációsan. Dersil Ödön Garayt, Kremser Rezső Szilvássynét, Wágner Lajos meg a gólyát alakította. Egy helybeli fényképész még képet is készített róluk, s azokat a város több helyén közzétette. Az egyik tanú elmondta, hogy amikor a menet a fogyasztási szövetkezet elé ért, Garay fia így kiáltott fel: „Nini, a papa, ott jön a papa Szilvássy néval!” Garay ügyvéd feljelentette a főiskolásokat, és kérésére a képeket (egy kinagyított példány a Máhr-Thirring könyvkereskedés kirakatában volt) a rendőrség elkobozta. A bíróság végül ötszáz ezer koronára ítélte a plátói szerelmespárt és a „gólyát”.. szerencsére ekkor a Korona értéke a nullával volt egyenlő! Vö. Soproni Híradó, 29. 1926. május 12. 3. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

10. kép. Az 1926-os vidámballagás résztvevői a főiskola előtt
Miskolci Egyetem Egyetemtörténeti Gyűjtemény

Valétamenet és valétabál nélküli búcsú

Az 1935. március idusa után a várossal és a Társadalmi Egyesületek Szövetségével szembeni vélt és valós sérelmek olyan feszültséghez vezettek, hogy a Sopp László vezette Kör sem a valétabált, sem a ballagást nem rendezte meg. Az történt ugyanis, hogy a műegyetemistáknak az ünnepre irányuló kérelmét elutasították. Nem tarthatták meg nemzeti ünnepüket sem a színház előtt, sem a Széchenyi téri Hűségzászló előtt. Az ünnepségek rendezőiből, addigi főszereplőiből csak másod- vagy harmadrangú szereplők lettek. S bár a meghívójuk Hűségzászló előtt tartandó hazafias ünnepélyre szölt, kénytelenek voltak azt a Deák téren, a kis időjelző házikó mellett megtartani.⁹⁷ „Sopp a búcsúvacsorán kijelentette: Kövessetek el mindent, hogy ezt a félreértésen alapuló állapotot megszüntessétek”. Ezután bejelentette, hogy félreállnak mind a valétabál, mind a ballagás megrendezésé-

97 Soproni Egyetem Központi Levéltár 708/1934-35.; Vö. Sopronvármegye, 38. 1935. március 17. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

től, majd beszédét így fejezte be: Ha „egyszer, amit ne adjon a mindenható, de megszűnne itt Sopronban ez az ősi főiskola, és a régi selmeci sapkát, a foltos grubent és waldenokat, a jókedvű és vidám bursokat nem lehetne látni többé Sopron utcáin, akkor is eszébe fog jutni minden igaz magyarnak, aki a Hűség zászló előtt elhalad, hogy Sopronban volt valamikor egy ízig-vérig magyar lelkesedéstől átítatott főiskolás ifjúság...”⁹⁸

Téli ballagás a főiskolán

Téli ballagásra 1939. november 10-én került sor először az intézmény történetében. Ekkor az új tanulmányi rend értelmében az ötödévesek vettek búcsút az alma matertől. Suppán György naplójából a következő sorokat idézzük: „Az aulában ünnepély a profok jelenlétében, majd a zenekar rázendített a ballagási nótára... és ballagtak az öregek. Igen szép volt a cigányzenekar és az ének. Akármit mondanak, hogy a valéta-nóta nem szép, nem magyaros, nagyon szép volt a ballagás. Elöl ment Bugledits [József erdőmérnök-hallgató], a valéta-elnök egy karóra tűzött, hatalmas fehér csokorral. A valétálók zöld kar- és kalapszalaggal, hatalmas fehér krizanténnal a gomblyukban; összeölelkezve haladtak fáklyás erdészek között.”⁹⁹ A szalamandert Esztó Zoltán vezette, ami a „Gömbös út, Hunyadi út, Balogh-Kovács” úton és a szerpentin felvonult a Gruber szállóig. A Valéta szakestélyre a Hatvan Ferenc turistaházban került sor.

A második világhégés előtti utolsó valéta

Sajnos az 1930-as évek végének és az 1940-es évek elejének helyi sajtója (Sopronvármegye¹⁰⁰ és a Soproni Hírlap¹⁰¹) csak korlátozott mértékben kutatható, egyes lapszámok napjainkban sem érhetők el, így a valétálással kapcsolatos híradások egy részét nem ismerjük, ezek további kutatás tárgyát képezik, így más forrásokra kell hagyatkoznunk. Az 1943-as, utolsó háborús valéta emlékét például egy fotósorozat őrzi. A ballagók a búcsúzás után a Palatinus vendéglőben

98 Sopronvármegye, 1935. április 9. 3. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)

99 Soproni Erdészeti Múzeum, Suppán György: Egy balek naplója 27. p.

100 Sopronvármegye, 1929. utáni évfolyamok teljes egészében hiányoznak.

101 Soproni Hírlap, 1934.05., 1935.05., 1936.05., 1937.05.06., 1938.05.06. és az 1939 utáni évfolyamok egészében hiányoznak.

tartották meg a búcsúvacsorájukat. Az itt maradtok pedig a Győri úton katonás díszlépésben búcsúztak Firmáiktól, a háborús nemzedéktől... 1944-ben elmaradt a ballagás, összeomlott egy 25 évig fennálló rendszer. 1945 novemberében a megszálló szovjet városparancsnokság engedélyezte a szalamander felvonulást a németek által 1945. március 30-án meggyilkolt izraelita hallgatótársak¹⁰² emlékére.

11. kép. Az 1943-as háború előtti utolsó valéta pillanatképe
Dr. Fricz-Molnár Péter archívuma

A nagy kizárások éve és mindezek következménye (1951–1954)

Az 1946–1948 közötti szűk három esztendőt a polgári értékekhez és a selmeci-soproni diákhagyományokhoz — és természetesen ezen belül a valétához kap-

102 Zilahi József: Emlékezzünk. In: Soproni Egyetem, (1955) 6. 3. p. A lövések áldozatai Ferenczi János szigorló erdőmérnök-, Neumann János kohómérnök-, Csaszlava Jenő bányamérnökhallgató. Csodával határos módon Csaszlava Jenő életben maradt.

csolódó évszázados tradícióhoz — való ragaszkodás fémjelzi.¹⁰³ 1946-ban már ÁVO-s tisztek provokálták a ballagókat, a valéta verekedésbe torkolt... A hallgatók elégtételt követeltek, de nem kaptak...¹⁰⁴ 1947-ben is megszervezik az ősi karok a valétálásukat, ekkor szerepelnek utoljára egy valétatablón a végzős bányász, erdész és kohász hallgatók.¹⁰⁵ 1948 májusában a fojtogató politikai helyzetben az — ősi szellemiséghez és annak értékrendjéhez végsőig ragaszkodó — Ifjúsági Kör a 70. születésnapja előtt feloszlatta önmagát. A selmeci hagyományok minden létező mozzanatát támadták a baloldali erők.¹⁰⁶ A selmeci diákhagyományokban jelentős törést eredményezett az ősi karok erőszakos szétválasztása, a kohó-, majd pedig a bányamérnök szak 1949 és 1959 közötti fokozatos áttelepítése Miskolcra az ott megalakuló Nehézipari Műszaki Egyetemre.¹⁰⁷ Sopronban az ott maradó erdőmérnöki szak mellett elindították a földmérő- és geofizikus mérnöki szakokat (1949). Miskolcon a tradíciók éltetése tiltott volt, „*Sopronban egy szintig megtűrték.*”¹⁰⁸ A fokozatos áttelepítés¹⁰⁹ kapcsán fontos megjegyezni, hogy az intézmények közötti kapcsolat a hagyományok éltetésében nagy szerepet játszott, hiszen a bányamérnök hallgatók ekkor még Sopronban valétáltak. Ennek kapcsán kell megemlíteni az 1960-ban végzett bányamérnök évfolyamot, akik 1959 tavaszán szereztek tudomást az ősi karok szétválasztásáról született döntésről, és

-
- 103 *Hatala Pál–Molnár István*: Mendly Lajos levele. Hiteles történeti ismereteink gazdagodása napjainkban. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 136. (2003) 2. 129–131 p.
- 104 Soproni Egyetem Központi Levéltár 1316/1946.; *Vö. Soproni Újság*, 1946. október 1. 3. p. (A lapszám jelenleg nem kutatható.)
- 105 Erdős László–Pilissy Lajos (szerk.): „Mint oldott kéve...” a balekvizsgától az aranydiplomáig. Országos Erdészeti egyesület. Budapest, 2003. 17. p.
- 106 „Selmeci szellem Sopronban” In: *Fiatl Magyarország*, 1948. április 6. 1. p.; *Vö. Sarkady Sándor*: Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948). Sopron. 2017.
- 107 *Sík (Schmidt) Lajos*: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Selmec – Sopron – Miskolc 1735–1985. 15. p. (a továbbiakban *Sík*, 1985.); *Vö. Illyés*, 2016a. 85. p.; *Szirtes Béla*: Mi is voltunk egyszer az „Akadémián.” In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 137. (2004) 1. 51–53. p.
- 108 Egy évfolyam története a magyar bányászat sorsfordító évtizedeiből 1951–2006. Szerk.: Gádori Vilmos. Tapolca, 2007. 98. p. (a továbbiakban Gádori, 2007.)
- 109 A kohó- és gépészmérnök hallgatók teljes tanulmányi idejüket Miskolcon töltötték, szemben a bányamérnök hallgatókkal, akik az utolsó három év tantárgyait Sopronban hallgatták a szakok végleges szétválasztásáig. *Gádori*, 2007. 87–88. p.

távozásuk előtt, májusban egy bállal vettek végső búcsút Soprontól. Ők vitték át a valétálás szokását Miskolcra, valétabáljukat 1960 áprilisában tarották.¹¹⁰

A hatalom 1952 és 1954 között minden selmeci vonatkozású fogalmat, kelléket igyekezett törölni, nincs valéta, valétabál, de van helyette „búcsúbál”, nincs szakestély, zöld valétaszalag, de lett helyette kék, „elvtársak a kék a béke színe!”, a zöld, az a nyilasoké, a „fasisztáké!” Így a hallgatók balkarján kék hímzett vagy hímezetlen szalag virít. Nincs szalamander és vidám ballagás... De jön a politikai fordulat időszaka, és a „haladó hagyományok” szlogenje alatt bátor ifjak hallatják hangjukat, leírják vágyaikat. Melléjük állnak professzoraik (Roth Gyula, Fekete Zoltán, Gyulai Zoltán, Faller Jenő, Nemky Ernő), akik maguk is selmeci-soproni diákok voltak, és aggódó szeretettel nézik és terelik mederbe vágyaikat. Perlaki Ferenc adjunktus sorozatban előadásokat tart nekik a hagyományokról.¹¹¹ E meghatározó jelentőségű időszakról Illyés Benjamin a következőképpen ír: „[...]/ 1954-től az egyetem és főiskola vezetésének csendes támogatásával — mely mögött a selmeci professzorok szervezeteken átnyúló összefogását joggal feltételezhetjük — Faller és Perlaki a nyilvánosság előtt is kiálltak e nemes értékek mellett. A diákság nagyobb része is felvállalta a »haladó hagyományokat«. A negyedéves erdészek 1955. májusi valétálása után ősszel a végzős bányászok és a földmérők, geofizikusok is a régi hagyományok szerint ballagtak. Ez is egy nagyszerű lépés volt a selmeci szokások elfogadtatásáért.”¹¹²

A hamu alatt izzó parázs...

1955-től ismét van „kiharcolt” szalagavató,¹¹³ méltóságteljes ballagás, valéta és valétabál, de egyenruháról (gruben és walden)¹¹⁴ még szó sem lehetett, ugyanakkor 1955-ben „az erdészek és a műszaki egyetemi hallgatók hagyományok szerinti valétálása döntő szakaszt jelentett a diákélet tartalmasabbá tétele érdekében.”¹¹⁵

110 *Illyés Benjamin*: A Soproni Műszaki Egyetem története 1956/59. Egyetemi hagyományaink és sportéletünk az 50-es években. Sopron, 2016. (a továbbiakban *Illyés*, 2016b.) 71. p.

111 *Perlaki Ferenc*: A selmeci hagyományok története. Sopron, 2011. 51 p.; Vö. *Illyés*, 2016a. 45. p.

112 *Illyés*, 2016a. 85. p.

113 *Tóth József*: Szalagavató esten, 1955. In: Soproni Egyetem (1955) 8. 5–7. p.; *Illyés*, 2016. 63–64. p.

114 *Bende Attila*: A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia és jogutód intézményeinek erdész-hallgatói viseletei Selmechányától Sopronig. In: *Fons* 29. (2022) 1. 49–80. p.

115 *Illyés*, 2016a. 86. p.

Öltönyeikben, kihajtott petőfis ingnyakkal vonulnak a ballagók Lenchés Endre erdőmérnök hallgató vezetésével a Bajcsy-Zsilinszky úton.¹¹⁶ Lenchés kezében a feldíszített valétabottal, vállán átvetett zöld hímzett elnöki szalagjával vezeti évfolyamát a valétamenetben.¹¹⁷ A Bányamérnöki Kar valétánsait Olti Lajos valétaelnök, míg a Földmérőmérnöki Kar valétánsait Zeltner György valétaelnök vezette végig Sopron utcáin. Ezek a fontos pillanatok üzennek az utánuk jövő nemzedékeknek, ugyanis hagyományaink egyre több „selmeci eleme” éledhetett újra.

1956-ban nincs valéta, és elmaradnak a valétabálok, mivel II. félév elején a főiskola tanácsa a korábbi kilenc féléves képzés helyett a tíz féléves képzés mellett döntött,¹¹⁸ így az átmeneti kilenc féléves erdőmérnök évfolyam 1957-ben valétált. Az '56-os forradalmi események beírták magukat a soproni főiskola történetébe is. Két hét mámoros szabadsága után a szovjet tankok legázolták a „független, semleges és demokratikus” Magyarországot. Kétszázötvenezen a lábukkal szavaztak a berendezkedő új diktatúra ellen, évfolyamok szakadtak ketté a kataklizmában.¹¹⁹ A mintegy 390 erdőmérnök hallgatóból 300–330 hagyta el Sopront¹²⁰ 1956 novemberében, akik közül mintegy 60 fő tért vissza. A távozók másik része szétszóródott Európában, 252 fő pedig 1957-ben Roller Kálmán dékán vezetésével Kanadába indult, akik közül 140 fő szerzett erdőmérnöki oklevelet a University of British Columbia-n megalakított magyar divízió,¹²¹ de e hallgatók Kanadában is selmeci-soproni diákok maradtak. Grátzer Miklós gondolatait idézzük az elválás kapcsán: „*A soproni egyetemisták az indulás időpontjára felmentek a hajó [Empress of Britan] fedélzetére. Először elénekelték a Himnuszt, majd meghallgatták Rajczy Lajos drámai erejű szavalatát, utána pedig elénekelték a „Ballag már a vén diák...” búcsúzó diáknótát, a szövegét kissé módosítva:*

*„...mielőtt mi elmegyünk tovább, tovább,
Egy szent fogadást még teszünk,*

116 *Ifj. Sarkady Sándor*: A „haladó hagyományok” megjelenése a Soproni Egyetem lapban (1954–1956) In: *Tamási Miklós*: Ellopott ifjúság. Sopron, 2019. 45–46., 52–53. p.

117 *Bende Attila*: A diákélet emlékkörzői — Valétaelnöki szalag. In: OMBKE Hírlevél, 30. (2021) 13–18. p.

118 Soproni Egyetem Központi Levéltár Főiskolai Tanács jegyzőkönyve, 1956, március 28.; Vö. *Illyés*, 2016a. 88–98. p.

119 *Roller Kálmán*: „...Mi is voltunk egyszer az Akadémián” Soprontól Vancouverig 1956–2000. Budapest, 2001. 256 p.; Vö. *Illyés*, 2016a. 121–128. p.

120 Az itthon maradottak száma 1957. január 12-én 173 fő volt a Kari Tanácsülés jegyzőkönyve alapján. Kari Tanácsülés 18/1957 1957, 01.12.

121 Tóth Mariann (szerk.): 1956 Emlékkönyv. Sopron, Soproni Egyetem Központi Levéltár, 2006. 33. p. Vö. *Roller*, 2001. 116–117. p.

Ha Sopron hív mi ott leszünk,

Sopronért vesszen életünk.

Olyan árváknak, elhagyatottnak éreztük magunkat, úgy tele voltunk valami belülről szorongató keserűséggel, hogy képtelenek voltunk ezután lemenni a kabinokba. Most szakadt ránk igazán a hontalanság...¹²²

A valéta selmeci tradíciója e maroknyi soproni hallgatóval végül Kanadába is eljutott. Grátzer Miklós visszaemlékezése szerint nehéz volt tartani a tradíciókat, így klasszikus értelemben vett valétamenet nem volt, de a búcsúestet, a szalagszentelő szakestélyt 1958. január 27-én megtartották,¹²³ aminek a Crown kávéház adott otthont. A valétánsok hármassorokban karonfogva bevonulnak. (IV. és V. évfolyam) közben pedig felcsendült a „Ballag már a vén diák”...¹²⁴

Az itthon maradottak élete a kádári hatalom alatt folytatódott. Pártemberek hirdették Sopronban: a selmeci hagyományokat nem tiltani, hanem tűrni kell. „Megfelelő ellenőrzéssel”, keretek közé szorítva, KISZ (Kommunista Ifjúsági Szövetség) felügyeletével élhettek a tradíciók,¹²⁵ így ismét volt szakestély és valétabál is. 1957 és 1961 között szétszakított, csonka évfolyamok ballagtak, akiket egy óceán és két világrendszer választ el egymástól... A hallgatók azonban tudtak élni a szocializmus szabta keretek közötti lehetőségeikkel, így minden évfolyam visszacsempészthetett néhány téglát lerombolt hagyományaink újjáépítéséhez, aminek szép példája Illyés Benjamin évfolyamának a valétálás megszervezése érdekében megvalósított összefogása.¹²⁶

Az előző évfolyamok nyomdokain haladva az egyre enyhülő politikai légkörben 1965. május 15-én, hosszan tartó előkészületek és kiváló szervezés után — amelynek motorja Tamás László tanársegéd volt — újból életre hívták a hallgatók a több mint 20 éve nem látott „selmeci ballagást” szalamanderrel. Dr. Faller Jenő erről így írt a Soproni Szemlében: „*a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem végző hallgatóinak 1965. évi május 15-i, »selmeci« hagyományokat idéző, impozáns külsőségek és formások közt lefolytatott színpompás ballagás, amikor a fáklyákkal kísért szalamandert és a ballagók ünnepélyes, megható menetét — a régi, csöndesebb „»selmeci« hagyományt idézve — újból a helyi, soproni városi*

122 Grátzer Miklós In: Kapocs, 26. (1989) 13–16. p.

123 Grátzer Miklós Bende Attilának címzett kéziratos levele. Bellingham, 2019.09.19.

124 Illyés, 2016a. 172. p.

125 Soproni Egyetem Központi Levéltár TJK 1957. június 26.

126 Illyés, 2016a. 153–167. p.

12. kép. Az 1961-es valétáló évfolyam valétamenete a Bajcsy-Zsilinszky úton
Dr. Balsay Endre gyűjteményéből

*és egyetemi fogyatékoságokat s személyeket kifigurázó színes fölvonulás követte, nagy sikert aratva a nézők tízezrei körében.*¹²⁷

Az azóta eltelt évtizedekben a valétálás egyes formális elemeiben számottevő változás tapasztalható. „A hagyományok közül főleg azok maradtak fennebben az időszakban is, amelyeknek nem csak formájuk volt érdekes, hanem tartalmuk is alkalmassá tette azokat a túlélésre.”¹²⁸ Ennek megfelelően bővültek is a valétához kapcsolódó tradíciók pl. a Hattyús-kút tollazásának¹²⁹ ceremóniája vagy épp a szerenád a Deák téri (korábban Sztálin tér) időjelzőnél,¹³⁰ aminek évtizedes hagyománya mára teljesen kikopott. Eltűnt az egyetemi zenekar, eltűntek a zöld

127 Faller Jenő: A ballagásról. In: Soproni Szemle, 20. (1966) 1. 36–44. p.

128 Igmándy Zoltán–Kárpáti László–Pintér Ferenc–Winkler András: Hagyományaink. Kézirat Sopron, 1981. 49. p. (a továbbiakban Igmándy és mtsai., 1981.)

129 Illyés, 2016a. 86. p.

130 Illyés, 2016a. 161. p.

szalagos kalapok és a polgári viseletet felváltotta az egyenruha. A Selmecbányán és Sopronban is megszokott valétamenethez képest változást jelentett az 1990-es évektől, hogy az oktatók haladtak a valétamenet élén a szalamander és az egyetem, illetve a karok zászlói után. E „koreográfiával” szakítva 2022-ben csak a rektor és a hagyományörző karok dékánjaik haladtak a menet élén, valamint sok évtized után újra a legöregebb Firma vitte a valétabotot, ezzel is visszatérve a ballagás selmeci gyökereihez. A vidámballagás — ami egészen az 1990-es évekig prosperált — a 2000-es évekre teljesen kiüresedett, napjainkban már nem szervezik meg a valétánsok. A valéta menetrendét Igmándy Zoltán és szerzőtársai foglalták össze részletesen 1981-ben,¹³¹ kisebb változtatásokkal napjainkban is e menetrend szerint zajlik a valétálás a Soproni Egyetemen. Ezen ügyrendtől eltérő, különleges időpontban megszervezett valétára — a járványhelyzet szülte korlátozásoknak megfelelően — a 2020. augusztus 22-én, valamint 2021. szeptember 11-én került sor, ekkor kényszerűen nyár végén, ősz elején búcsúztak az ekkor már végzett mérnökök korábbi tanulmányaik színhelyétől.

Valétáns Szakestély, Valéta Szakestély, avagy Korsó- és Szalagavató Szakestély¹³²

A diákélettől és az alma matertől való búcsú kezdetének ünnepélyes, magasztos hangvételű tradíciója a Valéta Szakestély. E selmeci gyökerű hagyomány azonban jelentős változásokon ment át az elmúlt közel másfél évszázad során. Arra vonatkozóan ez idáig nem ismertek irodalmi adatok, hogy pontosan mikor alakult ki a napjainkra majd egy szemesztert átívelő ballagási ceremónia kezdetének szakestély formájában történő ünneplése, az azonban bizonyos, hogy Selmecbányán még nem szakestélyeket, hanem a valéta-majális vagy a valéta-juniális keretében ún. „búcsúestélyt”, „búcsúlakomát”, ún. „Valéta vacsorát” tartottak a végzős évfolyamok. E tradíció Selmecen is folyamatosan változott, aminek egyik legfontosabb állomása, hogy 1890 előtt e táncos mulatságra még a város falain kívül, a Csókligetben (Kisiblye) került sor, ahogy ezt a Felvidéki Híradó 1886. számában is olvashatjuk: *„A bányászati és erdészeti akadémiát végző polgárok ez évben fényesen tartják meg valétájukat. Az előbbi években divó szokás szerint a Csókligetben nyármulatságot rendeznek, mely július 30-án várja a tánczó s*

131 Igmándy és mtsai., 1981. 55–63. p.

132 Napjainkra a Korsó- és Szalagavató Szakestély név terjedt el, annak ellenére, hogy szalagot már Selmecbányán, míg korsót csak 1971-től avatunk.

13. kép. Akadémista bál a selmecbányai Városi Vigadóban
Dr. Fricz-Monár Péter gyűjteményéből

mulató közönséget. Az érdeklődés e juniális iránt igen nagy, s előre is jó sikert jósolunk néki. 31-én bankett által búcsúznak az akadémiától, az itt maradó, illetőleg visszajövendő firmáktól, hogy aztán végkép elhagyják e város falait!”¹³³ Ez az 1889-től¹³⁴ megváltozik, ugyanis e hajnalig tartó mulatságok új színtere — néhány kivételtől eltekintve pl.: 1909¹³⁵ — a Városi Vigadó lesz. „A selmeczi bányász- és erdész-akadémiát ez évben végző polgárok f. hó 8-án tartották meg »Valcta-mulatságukal« a városi vigadó kerti helyiségeiben, ahol hivatalosan vettek búcsút a tánczoló közönségtől, lévén e mulatságuk az utolsó, melyet mint akadémiai polgárok Selmeczbányán rendeznek. — A táncz a szabadban esti 11 óráig tartott, amidőn a terembe vonult a közönség és folytonos jó kedvben reggeli 4

133 Felvidéki Híradó, 5. (1886) 30. 3. p.

134 Felvidéki Híradó, 8. (1889) 26. 3. p.; Vö. *Fricz-Molnár*, 2022. 53. p.

135 Selmeczbányai Híradó, 19. (1909) 23. 3. p.

óráig tánczolt, a »Csárdás virradtig« fejezvéen be a szép mulatságot. Sok rokon-szívnek a búcsúja volt ez, mely szívek a mielőbbi és boldogító viszontlátás után sóvárogva válik átélni a közeli jövőt.”

Ugyan már 1886-ból¹³⁶ ismerünk híradást „zártkörű valéta-majálisról”, amit a Városmajor vendéglő kerthelyiségében tartott a ballagó ifjúság, azonban e díszvacsorák lefolyásának részleteiről első ízben 1897-ből¹³⁷ értesülünk. Ezen emlékezetes május 29-i napon a III. évfolyam búcsúzott a Selmectől, oktatóitól és egymástól. A ballagás este hat órakor kezdődött az új akadémia épülete előtt, míg a fényes bankettre este nyolc órai kezdettel került sor, amelyenn mintegy 140 fő vett részt. A tósztok sorát Bedő Zoltán valéta elnök kezdte, ünnepi gondolatait teljes terjedelmében közölte a Selmeczbányai Híradó. *„Kedves Barátaim! Talán utoljára gyűltünk itt össze egy csoportba az akadémia vénjei és fiatalabb generációja, hogy egypár kellemes órát együtt töltsünk — s míg a mostani valelánsok maguk között beszélgetik lefolyt akadémiai élményeik történetét, addig az utánuk következőknek lelkesen hirdetik a mi különös selmeczi hagyományainkat, melyektől elvárni olyan igen nehezűnkre esik. Ha visszatekintek akadémikus koromra, úgy tetszik nekem, mintha mi jelenleg valelánsok egy új epochának lettünk volna már első éves korunktól fogva úttörői, s ez az akadémikus élet nemesítése volt. Amit nagyszerűnek és megindítóknak láttunk elődeink hagyományában azt átvettük és a mai felfogás, a mai korszellem alapjaira igyekeztünk azt állítani. A collegialitást ki akartuk emelni a pajtáskodás köréből, hogy annak alapja ne csupán a te-tuság, ne csupán a sör és bor mámorja legyen-, hanem egymás becsülése az egymás iránti férfias tisztelet. Most a mikor búcsúzó szavaimat intézem hozzátok egyszersmind arra kérek talán méltóbbat nem is tehetnék — hogyha fenn akarjátok tartani az akadémikus név varázsát, akkor ne feledjétek a mi gondolatunkat sem, erre vonatkozólag, melyeknél fogva olyan jelszavakat igyekezzetek magatok körében realizálni, amelyek a mai korban tetszetősek. Ez pedig a férfias önértzet ápolása, a fedhetetlenség, lovagias és alapjában úri szellőin. — Czáfoljuk meg a felölünk keringő alacsony híreket, s mutassuk meg egész Magyarországnak, hogy a jókedv honában a nemes indulatok és az előkelőség szelleme is igen jól érzi magát. Akadémiánk akkor újra páratlan lesz, mint egykor. Ez volt búcsúszavam s ha szerettek bennünket, kövessetek. Éljelek sokáig!”* Az 1908-as valétáns évfoly-

136 Budapesti Hírlap, 6. (1886) 205. 6. p.

137 Selmeczbányai Híradó, 8. (1897) 22. 3. p.

lyam valétálásáról és az esti díszvacsoráról a Selmeci Újság márciusi számában szintén részletesen tudósít.¹³⁸

A magasztos szavak mellett azonban kritika is érte a diákokat. A Selmeci Újságban jelent meg a főiskolások kicsapongó életmódját a bíráló írás, rámutatva a ballagás magasztos tradíciója és a kifogásolható életvitel disszonanciájára. *„Mindent elkövetünk, hogy az ifjú, akit az anyai szeretet, a szülői ház aggodó gondossággal nevelt az államnak, családnak, örködött lelke és teste épsége fölött, testben, lélekben rokkantan menjen el közülünk. Megtanítjuk a tivornyázásra, könnyelműségre, az érdek hajszára, az igaznak, megtagadására. Megtanítjuk, mert alkalmat adunk a rosszra s példával járunk előttük. Államnak, családnak városunk a legrosszabb szolgálatot teszi. Ezer szerencse még, hogy az ifjúság az alatt az egypár év alatt nem romlik el egészen s hogy nem lehet sokból kiölni a szép és jó tulajdonságokat, amiket az otthon oltott és nevelt belé. Ezer szerencse, hogy aránylag csak csekély százalék elzülése terheli városunk lelkiismeretét.”*¹³⁹ Ahogy a régi diáknóta szól: „Selmec, Selmec sáros Selmec Te vagy az oka mindennek...” — és lássuk be a városi polgárság sem Selmecbányán, sem Sopronban nem érthette meg igazán a diákközösség zárt világának életét, ahogy nem érti ma sem. Ugyanakkor vitán felül áll, hogy a dévajkodás mellett a ballagási tradíció tartalmi elemei, értéke és kultusza a nyárspolgári tekintetek ellenére töretlen.

A korabeli lapokban néhány pohárköszöntőkben bővelkedő „szokásos” társasvacsorákról hírt adó eseményről (1902,¹⁴⁰ 1906,¹⁴¹ 1909,¹⁴² 1911¹⁴³) olvashatunk, amelyeken az oktatók mellett a városi előljárók is gyakran tiszteletüket tették. Feltételezzük, hogy e búcsúvacsorákat minden évben megtartották a végzősök a bál előtt, ugyanakkor a sajtóban csak ritkán említik e bankettekét, mert a híradások jobbára a valétamenetre és a valétabálra fókuszálnak.

Roth Gyula professzor visszaemlékezéseiből ismeretes, hogy ezeken a búcsúlakomákon kerültek fel a valétálás szimbólumai, a valétaszalagok,¹⁴⁴ ami viszont

138 Selmeci Újság, 3. (1908) 24. 1–2. p. A cikk teljes terjedelemben leközlölte Hermann Miksa főiskolai rektor búcsúbeszédét.

139 Selmecbányai Híradó 3. (1909) 23. 1. p.

140 Selmecbányai Híradó, 13. (1902) 21. 4. p.

141 *Fricz-Molnár*, 2022. 65. p.; 1904-ben Novak Béla bányamérnök hallgató halála miatt a valétabált nem tarották meg. Vö. Selmecbányai Híradó, 14. (1904) 21. 6. p.

142 Selmecbányai Híradó, 19. (1909) 23. 3. p.

143 *Fricz-Molnár*, 2022. 73–74. p.; Vö. Selmecbányai Híradó, 21. (1911) 21. 4. p.

144 *Roth*, 1927. 597–600. p.

azt is jelenti, hogy e szalagok ez idő tájt csak egy hónapig hirdették a végső búcsú közeledtét. A díszvacsora tradíciója sokáig — a soproni kényszerű áttelepülést követően — egészen az 1940-es évek végéig tovább élt,¹⁴⁵ de már az 1920-as évektől ún. „Szalagszentelő Est”-eket tartottak a valétánsok. A Soproni Hírlapban 1933-ban olvashatunk a negyedéves hallgatók Szalagszentelő Estjéről, amelyet április 29-én (szombaton) a soproni Kaszinó földszinti éttermében tartottak a város és a főiskola vezetésének jelenlétében,¹⁴⁶ tehát ekkor még nem szakestély formában történt a szalagfeltűzés. E Szalagszentelőkkal párhuzamosan üde színfoltként jelenik meg az 1938/1939-es évben a „Valétáns Szakestély” fogalma. E szakestély abban különbözött a többi szakestélyektől, hogy minden tisztséget a valétánsok töltöttek be, és nem volt lehetséges a balekkeresztelés. Éjfélkor megtörtént a valétaszalagok felvétele, amivel formálisan is megpecsételődött a valétálás ceremóniának kezdete.¹⁴⁷ E szalagokat egészen a valétábalig viselik a valétánsok, ahol éjfélkor felcsendül a „Ballag már a vén diák...” — ahogy ez már Selmecebányán is szokás volt –, aminek „*Rongy lett a büszke szalag, gazdád im tova ballag*” soraihoz érve lekerül a szalag lezárva a diákéveket.

Az 1940-es évek végén az új állami berendezkedés árnyéka vetült a selmeci tradíciókra. 1948. május 5-én az Ifjúsági Kör feloszlatását¹⁴⁸ követően búcsúszakestélyt tartottak a Soproni Sörgyár kertjében. Ezt követően 1948. november 7. és 1955. április között Sopronban nem tudunk szakestély megrendezéséről. Az 1950-es évek végétől újjáéledő diákhagyomány egyre több formális elemét csempészték vissza az évfolyamok. Majd hét év után 1955. április 29-én kétszáz fős Szalagavatóra, „Szakestélyre” került sor Sopronban.¹⁴⁹ Az 1960-as évek végének enyhülő politikai légkörében a selmeci tradíció egyre több és több eleme jelent meg ismét, sőt ezek köre újabb tartalmakkal bővült. Az 1971-ben valétáló erdő- és faipari mérnök hallgatók Valéta Szakestélyükön — a miskolci testvérkar bánya- és kohómérnök hallgatóihoz hasonlóan — valéta korsót avattak. Ettől kezdve a Valéta Szakestély egy új szimbolikus emlékkörzövel gazdagodott, és innentől kezdve már Korsó- és Szalagavató Szakestélyek formájában veszi kezdetét a búcsú a selmeci hagyományok jegyében. A '71-es évfolyam nem csak korsóavatásról, hanem korsó adományozásról is rendelkezett e jeles alkalomra készített okiratában, miszerint korsót adományoznak a valétáló évfolyamok a kö-

145 Roth Gyula: A selmeci diákéletről. In: Bástyánk, 3. (1943) 12. sz. 10. p.

146 Soproni Hírlap, 20. (1933) 92. 4. p.; Soproni Hírlap, 20. (1933) 96. 3. p.

147 Selmec. Valétálás. In: Bástyánk, 3. (1943) 5. sz. 15–16. p.; *Igmándy* és mtsai., 1981. 40–41. p.

148 *Illyés*, 2016b. 56. p.

149 Vö. Soproni Egyetem, 3. (1955) 9. 5–7. p.

vetkezők szerint: Korsót adományoztak a „*Faipari Mérnöki és Erdőmérnöki Kar nyolc oktatójának, akik az itt eltöltött 5 év alatt a legtöbbet tettek a valétáló hallgatók érdekeiért. Munkájukkal kiemelkedőleg elősegítették mérnökké válásunkat, és ezzel kivívták megkülönböztetett tiszteletünket és megbecsülésünket. A Valéta Bizottság határozata alapján a szakma és városunk azon illusztris képviselőinek, akik tanulmányaink ideje alatt különösen sokat tettek egyetemünk fejlesztéséért. Testvérkarunk, a miskolci Bányamérnöki Kar Valéta Bizottságának Szalagavató ünnepségünkre meghívott tagjainak.*”¹⁵⁰ A korsóadományozásról szóló 1971-es okiratot a mindenkori valétaelnök olvassa fel, és ő adja át a dízkorsókat évfolyama nevében.

A Korsó- és Szalagavató Szakestélyt napjainkban február, március hónapban tartják. E szakestélyek megkülönböztetett ünnepi szerepét, fontosságát az is tükrözi, hogy a szakestély elnöke általában az intézmény oktatói közül kerül ki. A szakestély menete több ponton eltér egy szokványos összejövetel ügyrendjétől. A szakestély „hivatalos” első részében komoly hangvételű felszólalások megosztására van lehetősége a jelenlévőknek, akik közül a valétáns évfolyam valétaelnöke és a negyedévesek valétaelnöke minden esetben ünnepi köszöntőt mond, ahogyan azt Selmecbányán a valéta vacsorákon tették elődeik. Természetesen a meghívott prominens vendégek és a testvérkarok képviselőinek gondolatai is emelik az összejövetel fényét. A szakestély szünete előtt a valétánsok szalagot és korsót avatnak. A szakestély elnöke vezényli a ceremóniát, aki rövid komolypoharat intéz a végzősökhöz, majd utasítja őket, hogy bal karjukra tűzzék fel a szalagot, ami egészen a májusi valétabálig hirdeti, hogy számukra lassan véget ér a gondtalan diákélet. A szalagtűzést a korsóavatás követi. Az elnök utasítja a korsót avatókat — valétánsokat és mindenkit, aki előtt dízkorsó van –, hogy azt töltsék tele, majd „Garathoz! Garattól három ujjnyira! Garatra EKS!” A szakestély szünetéhez közeledve a „hattyútollazás” következik, ami — a valétakorsó avatásához hasonlóan — napjainkra elválaszthatatlan része lett a valétálás ceremóniájának, bár ismeretes, hogy első ízben 1932 májusában egy diákcsíny keretében tollasodott ki a „kopott komádár”. A nagy gazdasági világválság idején ún. filléres vonatok szállították Budapestről és Győrből vidékre a kirándulni, kikapcsolódni vágyó embereket. Sopron polgársága serényen készült a vendégek fogadására, csinosították a portákat és a köztereket. Természetesen a főiskolai ifjúság is tevékenyen részt vett a városdíszítésben, persze a maga sajátos módján. A másodéves erdőmérnök hallgatók 1932 májusának egyik vasárnapján hajnalban alkoholmámoros állapotban éppen a Zrínyi utcai kamarájuk felé tartottak a fellobogózott vasúti

150 A korsóadományozás alapító levele. 1971. március 5. (EM gyűjtemény).

soron. Amikor meglátták az öreg kőmadarat a következőre jutottak: „*Csak nem tűrjük, hogy a mi kedves hattýunk, amelyet oly' gyakran meglovagoltunk, ilyen kopaszon fogadja a vendégeket!*”¹⁵¹ Hazatérve rekvirálták Maróthy László tollpárnáját, szereztek csirizt és a be kent kőhattýút sűrűn beszórták a párna tollpíhéivel. Más forrás szerint Maróthy és Mirk volt az ötetgazda, és Zádor Alfréd is jelen volt az első „tollazáskor”,¹⁵² ő szolgáltatta a párnát a tollazáshoz.¹⁵³ Mindenesetre a főiskolások meglepték a filléres utasait és a városi rendőrséget is, akik azonban nem tartották annyira humorosnak a hattýú kitollasodását, hiszen az ügyeletes rendőrök órák hosszat súrolták a szobrot az utcaseprővel. Hulesch Károly egy fotón örökítette meg ezt a tréfás jelenetet, ami aztán nagy népszerűségnek örvendett városzerte.¹⁵⁴ Az eseményről a Soproni Notesz 1932. májusi számában a következő leírást olvashatjuk: „*Az egyik vasárnap hajnalán a rend őre meglepetéssel vette észre, hogy a Hunyadi János utca elején levő kőhattýú megtollasodott. Hátán rendes tollakat lengetett a szellő. Közelebb lépve aztán megállapította, hogy bohém lelkek be kenték csirizzel a hattýút és lúdtollal hintették tele a szárnyait. Mit tehetett mást a rendőr, mint egyet-kettőt dör mögve a bajusza alatt, előkerített egy utcaseprőt, aki mint képünk mutatja, seprűjével megmosdatta a megtollasodott hattýút. Egyes hírek szerint akkor éjjel a főiskolások szakestélyt rendeztek...*”¹⁵⁵

A tollazás eredetéről egy másik történet is él, de talán nem véletlen, hogy a diákromantika színes tárházába jobban illeszkedő adoma a szélesebb körben ismert, miszerint a geológia kérlelhetetlen professzora, Dr. Vendel Miklós azt mondta az egyik utóvizsgára utasított diákjának, hogy akkor kaphat ilyen szegényes tudással átmenő jegyet nála, ha a Hunyadi úti kőhattýú kitollasodik. Persze ezen nem múlhatott az elégséges! Másnapra tollruhát öltött a kőmadár.¹⁵⁶ Akárhogy is, a Valéta Szakestély ünnepi hangulatában az egyre közelgő záróvizsgák és diplomavédések feladatainak árnyékában e szimbolikus történet talán némi reményt ad a végzősöknek. Napjainkban általában a szakestély háznagyai végzik a tollazást, miközben a fáklyák fényénél felcsendülnek a valétáns nóták. Korábban a „*Mindnyáján voltunk egyszer...*”, illetve a „*Mit kezdjek én szegény tatár...*” kezdetű nótákat

151 Ifj. Sarkady Sándor: A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök-hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948). PhD doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományok Doktori Iskola. Budapest, 2015.

152 Szemerey Tamás: A kopott kőmadár. In: Soproni Egyetem, 1. (1993) 1. 3–8. p.

153 Mastalírné Zádor Márta szóbeli közlése.

154 Zólogy Imre: A porából megéledett hattýú. In: Bástyánk 2. (1942) 11. sz. 16. p.

155 Soproni Notesz, 2. (1932) 9. 7. p.

156 Sík, 1985, 117. p.; Vö. Igmándy és mtsai., 1981.

14. kép. *Kitollasodott a kopott kőmadár — az 1958. október 4-i hattyútollazás*
Mester Sándor gyűjteményéből

énekelték a hattyús kutat körbeálló fiatal mérnökjelöltek.¹⁵⁷ 1992-ben nóta is született e jeles alkalomra „Hattyútollazó nóta”¹⁵⁸ címmel, mindez szép példája egy élő tradíciónak, ami selmeci gyökereiből táplálkozva alakul, megújul, újabb és újabb tartalommal telik meg.

A Valéta Szakestély elejének komoly hangvételét a szünet után a vidám, kedélyes hangulat percei követik, amikor a résztvevők humoros felszólalásokkal emlékeznek az elmúlt évekről. Ekkor mutatják be az V. évesek „Horribile Dictu” című diáklapját is, amely nem másra hivatott, mint hogy görbe tükröt állítson a félévtizedes egyetemi lét tapasztalatai alapján az intézmény, annak oktatói és nem utolsósorban egymás elé. A mulatozás azonban mindvégig keserűdes, hiszen utójára ülnek a valétánsok diákként oktatóik, balekjaik és egymás körében.

A valétaszalag

A „Szalagszentelő Est” később a „Valétáns Szakestély” ünnepélyes összejövetelén avatták a végzős évfolyamok a ballagás tradicionális selmeci szimbólumát, a valétaszalagot, amelynek feltűzésével a búcsúzóók formálisan is valétánsokká váltak¹⁵⁹, arra vonatkozóan azonban, hogy Selmecebányán melyek voltak a „szalagavatás, szalagtűzés” pontos körülményei, sajnos nem ismerünk írott forrásokat, Roth Gyula visszaemlékezése¹⁶⁰ nyújt csupán támpontot. Tassonyi Ernő, aki selmecebányai akadémiai ifjúságot összefogó legnagyobb diákszervezet, az Ifjúsági Kör érdemes elnöke volt (1902/1903), röviddel tanulmányai befejezése után megírta a ma már nemzedékek által olvasott, az „Aki a párját keresi” című regényét. E regényben a valétálásról is megemlékezik: „*Föl és alá őgyelegtek már a keskeny terrazon a veteránok, veteránissimusok, ultrasupraveteránissimusok az oldalukon lógó, tengerzöld valétaszalaggal... A Milde valétaszalagjának belső oldalára Körnld Sarolta még rá is hímizte a maga nevét...*”¹⁶¹ A valétámenet leírásánál a következőt olvashatjuk Tassonyinál: „*Elindult a menet a Fortuna elől. Legelől a balekok hozták a Firmák poggyászát. Utánuk jött Ádu a bandájával. A valétánsok cserágakkal díszítették fel a kalapjokat, a fejük búbján biggyeszkedő*

157 Igmándy és mtsai., 1981.

158 A mi nótáink. Szerk.: Zsiros László. Sopron, 2002. 177–197. p.

159 Igmándy és mtsai., 1981.

160 Roth, 1927. 597–600. p.

161 Sopronban a valétakarszalag belső oldalára való hímzés hagyománya élt még az 1920-as évek végén.

sapkájukat. Egyikük másikuk afeletti bánatában, hogy meg kell válni a kedves tarkabarka grubenkabátjától, s bele kell bújni a jámbor filiszter öltözékébe, fehér cilindert tett a fejére, piros frakkot öltött magára. Az öregek összeülkezve ballagtak, s érzékenyülve dalolták az Ádu hegedűje után: Ballag már a vén diák tovább...”

Roth Gyula professzor a következőképpen emlékezik vissza a szalagszentelésre és a valétaszalagok romantikájára: *„Közös lakomán, amelyen a tanárok a valétánsok asztalánál, a firmák és balekok külön-külön asztalon részt vesznek, a valéta-elnök felszólalása után elsötétítik a termet, a sötétben minden valétáns felrakja a tenyéryi széles zöld selyemszalagot, amelyet az év végéig állandóan viselni köteles. Valétaszalag kétféle van, a rövid karszalag és a bosszú, aranyrojtos vállszalag, amelyre egy-egy édes kislány kihímezte a valétáns monogramját és a »ballag már a vén diák« első sorát az évszámokkal együtt. Ez a valéta-szalag veszedelmes jószág, nem egyből már súlyos bilincs lett, amelyet csak ásó-kapa választott le. Ajánlom önöknek, hölgyeim, hogy nagyon óvatosan kezeljék majd azt és csak valódi aranyszálat vegyenek hozzá, hogyha netán karikába talál öszszesodródni, a rozsdá ki ne marhassa!”¹⁶²*

A valétálás csaknem féléves ceremóniájának zárása a valétabál, ahol ismét felcsendülnek az évszázados búcsúnóták, és éjfélkor lekerül a „büszke szalag” folytatva e csodás tradíció végnélküli sorát... A diákélet emlékőrzőinek sorában tehát méltán foglal el kitüntetett helyet a valétaszalag, hiszen az alma materben töltött évek meghatározó emlékeként szolgál az adott személy és a ballagó évfolyam számára egyaránt. A búcsúzás ceremóniájának e fontos szimbólumát a selmeci idők óta mindmáig büszkén viselik a valétánsok. Nem tudjuk pontosan, hogy melyik évtől kezdődően hirdetik ezek a szalagok a búcsúzás kezdetét és egyben a tanulmányok, s így a diákélet végének közeledtét. A máig ismert valétáns csoportképek közül az 1897/98-as évfolyam tablójának közepén szereplő csoportképen már megfigyelhetjük a valétaszalagokat, amelyek megjelenése valószínűleg sokkal korábbra, feltehetően az 1800-as évek közepére datálható. Az első szalagok még vállon átvethető formában készültek.¹⁶³

Ezeket a valétaszalagokat vagy az egyenruha felett, vagy a kigombolt zakó alatt viselték. A tablóportrék és a csoportképek tanúsága szerint a XIX–XX. század fordulóján jelentek meg a felkarra helyezhető szalagok, amelyek lassan leváltották a vállon átvethető valétaszalagokat. Az ismert archív anyagban tab-

162 Roth, 1927. 597–600. p.

163 Ráczné Schneider Ildikó: Diákélet. In: Erdészeti Felsőoktatás 200 éve I. Sopron, 2008. 185–208. p.

15. kép. Vállon átvethető monogramos valétaszalag, amelyen az akadémista kedvesének neve is olvasható az Erdészei Múzeum gyűjteményéből, valamint Klein Béla erdőakadémikus hallgató 1896–97-es szalagján kedvese Etelka kézjegyével
(SOE KKL)

lőkon szereplő csoportképen először 1897/98-ban, illetve a mellképeken 1899-ben tűnnek fel a felkarra rögzíthető szalagok. Fontos különbség a később készült szalagokhoz képest, hogy ebben az időben az évfolyam valétaszalagja nem volt teljesen egységes, hiszen általában az akadémista kedvese készítette, aki gyakran saját nevét is felhímezte a szalagra, ami a szerelmi elköteleződés szép megnyilatkozása volt. E szalagok egészen a XX. század második feléig jellemzően kézzel készültek, míg napjainkra sajnos e formagazdag, személyes töltetű kézimunkákat teljesen felváltotta a gépi hímzés technikája. Az 1800-as évek végétől ismert szalagok esetében a valétáns monogramja kalligrafikus hímzés formájában szerepel a szalag közepén. A motívumvilág szakmára utaló illusztrációi sorában az erdőmérnök hallgatók esetében visszatérő elem a tölgy stilizált ábrázolása, ami gyakran markírozó szereppel bír, egységbe foglalja a szalagon szereplő motívumokat.

Az 1900-as évek elejéről fennmaradt szalagokon általában kevesebb motívumot jelenítenek meg, mint napjainkban, ugyanakkor részletgazdagságuk, kidolgozottságuk már-már iparművészeti igényességről árulkodik. A szalagokon általában az iratkozás és a végzés dátuma, míg napjainkban már jobbra csak a valétálás éve szerepel. A dátumok mellett a szakmai szimbólumok, szakjelvények (bányász ék és kalapács, az ún. erdőakadémikus jelvény, erdészcsillag) igényesen kidolgozott motívumai is sorra megjelennek. A központi helyen szereplő, gyakorta megjelenített motívumok — pl. a Tűztorony vagy éppen a Leányvár — jelképesen összeforrtak a selmeci diák hagyományoktól és az alma maternek otthont adó várostól való búcsúzással, a selmeci-soproni folytonosság emblematikus épületeivel. A szalagok elmaradhatatlan feliratai az ősi valétáns nóták sorai, amelyek a diákélettől való elválás keserédes hangulatát idézik: „*Ballag már a vén diák*”, „*Szép idő volt — Kár, hogy elmúlt*”, ezek mellett a „*Valete*”, és az „*Üdv az erdésznek!*” feliratok szintén csaknem mindig megjelennek. A fémszálás és a hagyományos lapos, kézi hímzéstechnikával készült szalagok jellemzik az 1900–1940-es évek közötti időszakot, előbbi azonban lassan eltűnt, utóbbival is csak ritkán találkozhatunk, hasonlóan a régi időket idéző, finom részletgazdagsággal készített monogramos valétaszalagokhoz.

Az 1951-es évfolyam esetében a valétaszalag különleges volt, amire Wisnovszky Károly visszaemlékezése ad magyarázatot: „*Ahogy kikényszerített volt a szakonkénti valétaelnök-választás, ugyanígy a »haladók« a valétaszalag hagyományos zöld színét is kifogásolták. Minthogy az erdő zöldjét nem lehetett — csak lombhullás előtti átmenetként — átfesteni, legalább a bányász, kohász szakon kívántak vörös, fekete vagy kék (úgymond az ifjúság színe) szalagot. Ez ellen csak annyit tehattünk, hogy szakonkénti szavazást javasoltunk: amilyen színt két szak választ, azt felveszi a harmadik is az egység demonstrálására. Ezért ballag-*

16. kép. Az 1921-es fémszálalás és fonalalás kézi hímzésű monogramos valétszalag Erdészei Múzeum gyűjtemény

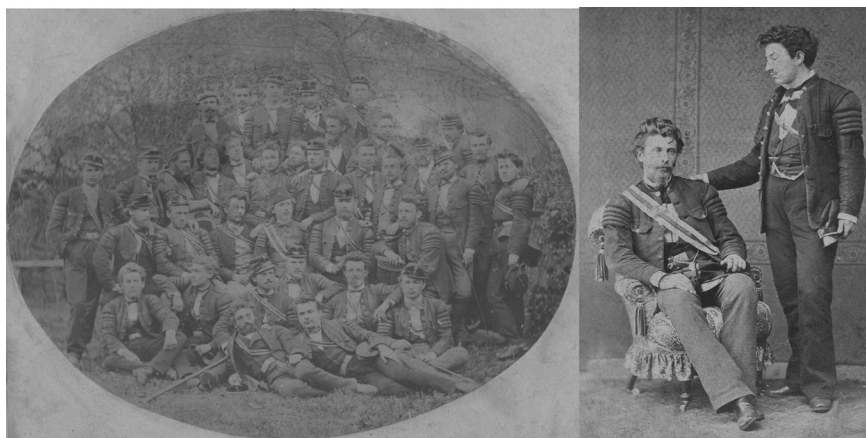
tunk a főiskola történetében először két valétszalaggal. A szakok összetartozását az egységes szín és a három összekaroló valétaelnök mögött, ugyancsak összekarolva vonuló, teljes évfolyam hirdette. Ez azonban már csak gyászmenete volt a megölt, szétszakított *AKADÉMIA*NAK.”¹⁶⁴

Fontos hangsúlyozni, hogy a M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia jogutód — semelci diákhagyományokat éltető — hallgatóinak körében eredeti formájában, tehát karszalagként maradt fenn a ballagás széles körben ismert szalagja. A valétszalagok motívumvilága a karnak és a szaknak megfelelő szimbólumokra (általában az erdészcsillag), esetleg a város meghatározó jelképe, a Tűztorony ábrázolására szűkült le. Ritkák az egyedi, monogrammal ellátott, igényes kivitelű, finom részletgazdagsággal megtervezett szalagok, jó lenne ezeket vizionlítani.

164 *Wisnovszky Károly*: Ötven éve ölték meg az Akadémiát. Egy szemtanú vallomása. In: *Erdészettörténeti Közlemények.*, 19. (1999) 44. 81–137. p.

Valétaelnöki szalag

A búcsúzás rituáléjának számos fontos szimbóluma van, ezek közül talán a valétaszalag ismert a legszélesebb körben,¹⁶⁵ amit a selmeci idők óta mindmáig büszkén viselnek a valétások. A valétaszalagok mellett fontos szót ejteni — a kevésbé ismert — a valétaelnöki szalagról¹⁶⁶ is. A valétaelnököt évfolyama választja meg a valétások képviselőjére, megtisztelő státuszának egyik kifejezője elnöki szalagja, amelyet bal vállán átvetve visel. E státuszt a középiskolai ballagás rituáléja nem vette át, hiszen az osztályfőnök személye fogja össze a búcsúzókat társaságát, ő a motorja a ballagás szervezésének ellentétben a klasszikus selmeci valétával, ahol az intézmény oktatói a ballagás vendégei és nem szervezői. Nem tudjuk pontosan, hogy melyik évtől kezdődően hirdetik ezek a szalagok a „primus inter pares” személyét. Az 1874-es évfolyamról készült — a napjainkig ismert valétásokról készített csoportképek sorában az egyik első — fotó középén he-

17. kép. Valétásokat ábrázoló csoportkép 1874-ből
és közülük két akadémistáról készült portré

A Miskolci Egyetem Levéltárának archívumából Soós Norbert közvetítésével,
Slovenské Bánské Múzeum, Banská Štiavnica archívum
Dr. Bartha Dénes közvetítésével

165 *Bende Attila*: Diákéveink emlékkörzője a valétaszalag. In: Erdészeti Lapok, 156. (2021) 6. 237–238. p.

166 *Bende Attila*: A diákélet emlékkörzői — Valétaelnöki szalag. In: OMBKE Hírlevél 2021. 30. 13–18. p.

lyet foglaló akadémista szalagja szélesebb, mint évfolyamtársaié, ami egyfajta megkülönböztetett szerepre utal, sőt a portrén (jobb oldal) már a hímzés is látható e trikolor szalag elején, ami a későbbi elnöki szalagok mindegyikén megfigyelhető. Valószínűsíthető, hogy ezek a szalagok jelentették az átmenetet a korábbi „Burschenschaft”¹⁶⁷ szalagok” és a későbbi elnöki szalagok között.

Tablóportrén az 1893/94-es évben jelenik meg először a valétaelnöki szalag, a soproni Erdészeti Múzeum gyűjteményében pedig 1896-os dátum szerepel a legrégebről ránk maradt elnöki szalagon, azonban e hagyomány kialakulása — hasonlóan a valétaszalagokhoz — bizonyára korábbra, feltételezhetően az 1800-as évek közepére tehető.

A máig ismert valétáns csoportképek közül az 1897/98-as évfolyam tablójának közepén látható csoportképen figyelhetjük meg először az elnöki szalagot. Némiképp árnyalja a képet, hogy az első valétaszalagok még nem karszalagok voltak, hanem vállon átvethető formájában készültek¹⁶⁸, továbbá fontos megemlíteni azt a tényt is, hogy az 1890-es évektől státuszánál fogva nemcsak a valétaelnök, hanem különböző ifjúsági szervezetek — úgymint az Ifjúsági Kör és a vidéki körök — tisztségviselői is vállon átvett szalaggal szerepelnek portréikon, így a csoportképek vizsgálata során nem minden esetben vagyunk egyszerű helyzetben. Ebben az esetben a jó minőségű fotókon látható hímzések motívumai segíthetnek e kérdés tisztázásában.

A ránk maradt páratlan tablógalleria¹⁶⁹ portréinak vizsgálata során már könnyebb helyzetben vagyunk, ugyanis a valétaelnök portréja szinte kivétel nélkül központi helyen szerepel, és arcmaása jellemzően nagyobb képméretben került a kompozícióba — általában a tábló közepére — és a sorszámozás is vele kezdődik, ami szintén megkülönböztetett helyzetét deklarálja. Az első olyan évfolyamotabló, ahol egyértelműen azonosítható a valétaelnök portréja, 1888/89-ben

167 Az első diákszervezetek kialakulásának az intézmény 1762-es átalakulása adott lendületet, hiszen a korábbi tanintézet akadémiai rangra emelésével a hallgatói létszám drasztikusan megemelkedett. Selmecebányán 1823-ban jött létre a „Deutschen Gesellschaft zu Schemnitz”, amely a német területeken kibontakozó Burschenschaft mozgalmak megfelelője volt. E szellemiséget a német nyelvterületekről Selmecere érkező diákság hozta magával, amely nem sokkal korábban (1815) Jénából indult útjára a Német Szövetség szinte minden egyetemének hallgatóságát meghódítva. A jénai ún. „Urbursch” (ős bursch) szervezetek jelszava szellemiségüket jól tükrözi: „Ehre, Freiheit, Vaterland” (Becsület, Tisztesség, Haza). Vö. *Debreczeni Dániel*: A selmecebányai Alma Mater kebelében született diáktársaságok története 1762–1948. Miskolc, 2015. 103. p.

168 *Lovik Károly*: A leányvári boszorkány. Budapest, 1904. 60–63. p.; *Roth*, 1927. 597–600. p.

169 *Bende-Bartha*, 2021.

18. kép. *Az 1896-os valétaelnői szalag*
Erdészeti Múzeum gyűjtemény fotó: Dr. Sági Éva és Dr. Bende Attila

készült, de elnöki szalagot a galéria ismert portré-összeállításainak sorában először csak az 1893/94-es évben láthatunk. A szalagok motívumvilága és a hímzés technikai megoldása nagyon hasonló a felkaron viselt valétaszalagokéhoz, így a „Ballag már a vén diák!”, illetve a szalag készítésének éve, valamint az alma maternek otthont adó város neve gyakran szerepel e szalagokon. Középen általában a szaknak megfelelő szimbólumok — a bányász ék és kalapács, valamint az erdészcsillag — láthatók, amelyeket gyakran tölgy- és babérgallyak koszorúja fog egy egységbe. A szalagok motívumai — a valétaszalagokhoz hasonlóan — kezdetekben kézi, majd később gépi fémszálás- és domborhímzések formájában kerültek a szalagokra, ezek szép példái a soproni Erdészeti Múzeum gyűjteményében megtalálható finom igényességgel díszített szalagok. Jellemzően névre szóló, monogrammal hímzett valétaelnöki szalagok készültek egészen 1951-ig, így minden évfolyam elnökén új szalag díszlett. 1955-től vált szokássá, hogy a valétaelnökök neveiket és elnöklésük időszakának dátumát felhímeztetik a szalagra, s úgy adják azt tovább a következő évfolyam valétaelnökének. Lenchés szalagját így hagyományozták egymásra a valétaelnökök 34 éven keresztül, ami a selmeci diák hagyományok folytonosságának szép szimbóluma. A szalagot mindaddig viselik az egymást követő elnökök, amíg a nevek felhímzéséhez szükséges hely el nem fogy.

Különlegesek az elnöki szalagok sorában a vancouver-i „Sopron Division Faculty of Forestry U.B.C.” valétánsainak szalagjai, ahol mind az öt évfolyam szalagján — úgy a feliratokban, mint az ábrázolás motívumvilágában — a Sopron-Vancouver kettősség jut érvényre. Az 1961-ben végzett bányászok - akik még „félíg” soproniak voltak — az 1955-ben Sopronban készített valétaelnöki szalagjára elsőként Balás László valétaelnök neve került. 1962-től új, miskolci valétaelnöki szalagot avattak, amelyett öt évenként új szalagra cseréltek.¹⁷⁰

A valétaelnökök 1951-ig szalaggal vállukon szerepelnek a tablőportréjukon, azonban a selmeci hagyományok jegyében történő szalagszentelés és a valétaelnök személyét megkülönböztető elnöki szalag sem tartozott a szocialista eszményképet építő megnyilatkozások közé. Az 1955-ös évre a tablőportrék tanúsága szerint ismét visszatértek a búcsúzás korábban oly’ büszkén viselt szimbólumai, a valétaelnöki- és valétaszalagok. Wisnovszky Károly valétaelnököt követően (1951-es valétáns évfolyam) 1955-ben, Lenchés Endre tablőportréján és a valétámenetben már szalagot visel, tehát e szalagok jelentősége abban is nyilvánul, hogy tradícióink formális elemei közül — a selmeci diák hagyományokra vetülő legsötétebb időszakot követően — először ezeket sikerült visszacsempész-

170 *Illyés*, 2016b. 71. p.

19. kép. Az 1955-ös soproni valétamenet Lenchés Endre emh. vezetésével, valamint az elnöki szalag az elnökök névsorának (Lenchés Endre, Bozó János, Illyés (Bence) Benjamin, Rácz József, Joó Bálint...) részletével
Valétamenet: Mendly Lajos archívumából Dr. Ifj. Sarkady Sándor közvetítésével, valétabál: EM gyűjtemény, fotó: Dr. Sági Éva és Dr. Bende Attila

nie a főiskolásoknak, s azóta is büszkén hirdetik e szalagok az évfolyam megtisztelő bizalmát és megbecsülését.

A valétabál

A bálók Selmecebányán és a főiskola soproni áttelepülését követően is kiemelkedő események voltak az ifjúság, és az intézménynek otthont adó két város polgársága életében. Selmecebányán a ballagást este jellemzően valétabál követte a Városi Vigadó épületében. Éjfélkor eloltották a gyertyákat, s a leányok, elsősorban a

menyasszonyok és menyasszony-jelöltek párjukba karolva a „Ballag már a vén diák...”-ot énekelve körüljárták a feldíszített tánctermet. A mérnök hallgatók ott gyülekeztek, ahol a legutolsó előadásukat hallgatták, innen indultak kísérőikkel a búcsúra.¹⁷¹

A selmeci hírlapokban részletes tudósításokat olvashatunk e bálók részleteiről. Az egyik első ezek sorában a Felvidéki Híradó 1886. július 25-i számában jelent meg, amelyben egy kiválóan sikerült, „*az előbbi években dívó szokás szerint a Csókligetben*”¹⁷² (Kisiblye, ma Kysihýbel) megrendezett táncos mulatságról és azt követő bankettéről van szó. Első ízben 1889-ben adnak hírt a lapok a város falai között, a Városi Vigadó épületében megrendezett valétabálról, valéta-mulatságról, amely ettől kezdve a város kényszerű és végleges elhagyásáig csaknem állandó helyszíne volt az akadémiai ifjúság zenés-táncos mulatságainak, amelyeket május végén, június első hetében rendeztek, jellemzően a pénteki valétalást követő szombaton. Természetesen a valétabálok hosszú sorában akad kivétel is, mint például az 1909. május 29-én megrendezett „búcsú estély”, amelyet nem a Vigadóban, hanem a Bogya étteremben tartottak.¹⁷³ Sajnos mára nem csak a Vigadóban megtartott bálestek hangulata a múlté, maga a Vigadó is csak emlék, hiszen útszélesítés ürügyén lebontották az épületet.¹⁷⁴ A helyi sajtó a következőképpen számolt be az 1890-es valétabálról: „[...] nagyszámú közönség vett részt az általuk rendezett táncmulatságon, mely reggeli 4 óra tájban ért véget. A jókedv szakadatlan volt, kivéve azon pillanatokat, a mikor a négyesek 6-ik része helyett a »Ballag már a vén deák tovább!« kezdetű dal hangjai mellett, általános séta rendeztetett. A vidám csevegés, a pezsgő kedv önkénytelenül is megakadt s a közönség is érezte, hogy búcsúmulatság ez azoktól, a kiket 3 éven át megszokott a maga körében vígan látni. S ha láthattuk volna a szívek érzelmeit, ki tudja, nem dobogtatta-e a kérdés, amikor felhangzott »az út hazámba vissza visz«, valjon onnét vissza vezet-e újra, beteljesül-e az, amit az ismerkedés első percétől boldogan álmodtak, az utolsó búcsú-pillanatig. A szerelmesek mosolygó reménye s a munkálkodás mezejére lépő ifjú bizonyára azt sussogja: vissza! [...] S midőn ennek fölemlítésével »Isten hozzád«-ot mondunk nekik, kívánjuk egyúttal, hogy csalódás ne érje egyikőjüket sem s hogy azon igazi rokonszenv és hő barátai

171 Vö. Faller, 1965. 499. p.; Lovik Károly: A leányvári boszorkány - regény fiatal lányok számára. In: Magyar Lányok, 14. (1908) 5. 69–70. p.

172 Felvidéki Híradó, 5. évf. (1886) 30. 3. p.

173 Selmecbányai Híradó, 20. (1909) 22. 4. p.; Vö. Fricz-Molnár, 2022.

174 Bartha Dénes–Oroszi Sándor: Selmec, téged soha nem feledtünk! Sopron, 2019. 187. p.

*szeretet, amelynek részesei voltak, kísérje ki őket az életbe, az ismeretlen s talán küzdelemteljes jövőbe is.*¹⁷⁵

Meg kell jegyeznünk, hogy a várostól és az alma matertől való búcsúhoz kapcsolódó valétabál megjelenése koránt sem volt egységes a selmeci időszakban, amit a sajtóközlésekben olvasható megnevezések is jól tükröznek. Általában valóban klasszikus értelemben vett táncseményről beszélhetünk, ugyanakkor olvashatunk a valéta-tudósításokban „valéta-mulatságról”, „valéta-majálisról”, „zártkörű tánc-mulatságról”, „búcsú-mulatságról”, „valétabálról”, „valéta táncmulatságról”, „valéta-estélyről” és „valéta-banketről”. E bálokat általában a városi polgárság is szabadon látogathatta, egyes esetekben viszont zártkörű rendezvényt tartott az akadémiai ifjúság, amelyre a meghívók szolgáltak belépőjegy gyanánt.

A selmeci valétabálnak és a valétának a sajtó mellett emléket állított szépirodalmunk is. Lovik Károly, Tassonyi Ernő, Pittner Tivadar Tódor és Somlay Károly munkáiban, az ő színes leírásaikkal elevenednek meg a búcsúzás pillanatai. Lovik így ír a valétaszalagról és valétabálról: *„Valétának [valétáns] hívják Selmecen [...] az akadémiát végzett tanulót, aki a régi dal szerint így távozik: »az út hazámba visszaint, filiszter leszek ott megint...« A táncolók közt könnyű a távozó ifjakat észrevenni. A valéták között ugyanis egy sincs, akinek váll-szalagja ne volna [...] hosszú széles selyemöv ez, amelyet a jobb válltól a bal csípőig keresztbe húzva viselnek. A zöld vagy kék színű pántot egy-egy selmeci szép leány olykor egész esztendőn át himezte s adta örök emlékül[...] zászlómaradvány az: az ifjúság, a boldogság, a szerelem egykor diadalmas lobogójának foszlánya...”*

A fentiek mellett a valétabál csodálatosan felemelő képei is megjelennek Lovik írásában: *„Amikor éjjél beköszöntött, a terem zajos hangulata kissé leszűrdött. Most következett a valéták búcsúzója. A táncosok hosszú félkörben állottak föl. A teremben csak a gyertyák sercegése hallatszott, mindenkin ünnepélyes hangulat vett erőt. Elöl ment az akadémia akkori büszkesége [...] egy deres hajú, élete delén levő férfi, aki nemrég szabadult ki Kufsteinből s azóta látott neki a tanulmányoknak. Utána a többi valétáns, míg a fiatalabb diákok oldalt sorakozva, tiszteletteljes csöndben nézték végig a fölvonulást[...] A menet egyszer megkerülte a termet, aztán hirtelen minden lámpa kialudt s a széles helyiséget egy szál gyertya világította meg. Csöndesen zendült meg a régi diáknóta: »Ballag már a vén diák...« Aztán fokozatos zsongással véget ér a dal s a terem megint kivilágosodott.”*¹⁷⁶ Tassonyi Ernő 1905-ös regényében idézi elénk e bálestek meg-

175 Felvidéki Híradó, 9. (1890) 24. 3. p.

176 Lovik Károly: A leányvári boszorkány. Budapest, 1904. 60–63. p. (Lovik regényéből Gertler Viktor nagysikerű filmet rendezett 1938-ban.)

hitt hangulatát: „*A valétáns táncestélyre csak olyan leány jön, akinek párja van. A letemporált leánynak meg még a szeme járása is más, mint az epekedőnek [...] A balekok nyakokban akasztott rajztáblákon hordozták körül a búcsúzó diákok valéta ívét. Reá írta mindenki a nevét kedves emlék gyanánt...*” A valétabál leírásából: „*a teremben [...] negyven-ötven pár boldogan lejtette a táncot [...] Sokkal melegebb, lázasabb volt a valéta bál, mint a többi selmeci mulatságok. A feszesség, a tartózkodás elmenekült az egymást szerető szívek bizalmaszkodása elől [...] elhallgatott a hegedű lecsavarták a lámpákat. A termen egymás karján végig ballagó leányok, a veteránok ajkáról fölhangzott búsongva: »ballag már a vén diák...¹⁷⁷*”

A valétabál a soproni áttelepülést követően is megőrizte szerepét és jelentőségét a főiskola, annak hallgatói, valamint a városi polgárság körében egyaránt. A helyi sajtó híradásai a selmecbányai lapokhoz hasonlóan évről-évre beszámoltak ezekről az eseményekről. Az általunk ismert soproni sajtóban (Soproni Hírlap, Sopronvármegye) megjelent híradások és a ránk maradt meghívók alapján kijelenthető, hogy a Selmecbányán megszokott ügyrendhez igazodva szervezték e május végi, június eleji eseményeket¹⁷⁸ a végzős évfolyamok. A bálnak rendszerint a városi Kaszinó épülete adott helyet, de szerveztek valétabált a Pannónia Hotelben¹⁷⁹ is. A Soproni Hírlapban a következő híradást olvashatjuk: „*Ma este lesz a főiskolások Valéta-bálja. A főiskolások hagyományos Valétabálja az idén ma, pünkösdvasárnap este 9 órai kezdettel lesz a Kaszinó kistermében. A Valétabál iránt a szokottnál is nagyobb érdeklődés nyilvánul meg, tekintettel arra, hogy azon a városunkban tartózkodó egyetemi tanárok is megjelennek hozzátartozóikkal. A bállal kapcsolatban ismételten szükségesnek tartjuk közölni, hogy a Valétabál nemcsak a nagyleányok és fiatalasszonyok bálja, mint azt a soproni közönség tévesen hiszi, hanem a kisleányoké is, akiknek megtáncoltatása a balekságnak mindenkor kedvelt kötelessége volt és lesz. Sőt, talán éppen ez az a bál, mely hivatott arra, hogy a sok himzetteen szallagú valétáló főiskolás utólag megtalálja azt a valakit, aki kihimezza az árva szallagot. A Valétabál társadalmi értelemben a legkomolyabb és a legszebb bál.*”¹⁸⁰

177 *Tassonyi Ernő*: Aki a párját keresi. Regény a selmeci diákéletből. Budapest, 1905. 334–339. p.

178 Az 1920-as évben kissé megkésve, nyár végén augusztus 13-án (péntek) megtarott valétát követő napon tartották a bált a valétánsok. Vö. *Illyés*, 2013. 162–163. p.

179 Soproni Hírlap, 20. (1933) 127. 3. p.

180 Soproni Hírlap, 18 (1931) 16. 8. p.

20. kép. Bál a soproni Pannónia Hotelben az 1920-as években
Magányújteményből Dr. Ifj. Sarkady Sándor közvetítésével

A ránk maradt báli meghívók, táncrendek tárgyi emlékei — a fotók mellett — értékes adalékul szolgálnak az akadémiai, majd pedig a főiskolai lét selmeci–soproni kulturális életéhez. A formális báli meghívók, az igényes kivitelű táncrendek megjelenésének időszaka az 1890-es évek eleje, hiszen e bálakat a selmeci leányok mellett a városi előljáróság is rendre látogatta.¹⁸¹ A bálozó hölgyek névsora az 1892-es év július 4-én rendezett valétabált követő sajtóhírben a Selmezbányai Híradó hasábjain is olvasható. Az Erdészeti Múzeum archívumában ránk maradt táncrendek is tanúskodnak e jeles események emlékeinek fontosságáról, hiszen a bálozó hölgyek a táncrend margójára megjegyezték, hogy kinek ajándékozták az adott csárdást vagy épp keringőt.

181 Selmezbányai Híradó, 2. (1891) 21. 90. p.

21. kép. Igényesen illusztrált selmeci táncrend
Erdészeti Múzeum gyűjtemény

22. kép. Az 1902-es valétabál meghívója és táncrendje az évfolyam tablójával Erdészeti Múzeum gyűjtemény

A meghívók tartalmi háttere mellett meg kell említeni — e kis számú tárgyi emlék — díszítési, illusztrációs megoldásait is.

A XIX. század második felében készült igényes meghívók grafikái a merkantil litográfia körébe tartoznak, ami azt jelenti, hogy a klisék után dolgozó litográfus a korzítésnek megfelelő motívumokat, a markírozást és záródíszeket — hasonlóan az oklevelek, vizitkártyák és egyéb aprónyomtatványok ornamentikáihoz — másolva hozta létre. A dekorációs munkát végző grafikai műhelyek azonos alapmotívum- és szimbólumvilágból táplálkozva, a megrendelő évfolyam igényeinek megfelelően állították össze ezeket a meghívókat, majd pedig a szükséges számban sokszorosították őket. A megjelenített illusztrációk a sajátos szakmai szimbólumok (bányász és erdész szakcímerek, Ifjúsági Kör címere), a virágmotívumok és a diákélet köré csoportosul. A tablókhoz hasonlóan a későromantika jegyeit magán viselő — a XIX. század második feléből ránk maradt — meghívókat az 1950-es évekig lassan felváltották az egyre letisztultabb kivitelben készített invitációs nyomtatványok. Jelentős változást e tekintetben az — 1990-es évektől egészen napjainkig tartóan — egyre erősödő Selmecebánya iránti vágyódás jegyében készített meghívók jelentettek, amelyeken az illusztrációk romantizáló stílusa a történelmi múlt távolába vesző „selmeci aranykort” idézi. Szerencsére e báli meghívók napjainkban is rendre elkészülnek így gazdagítva a ballagáshoz kapcsolódó selmeci tradícióikat éltető diákközösségek szellemi hagyatékát.¹⁸²

Összegzés

A ballagás, vagyis a vaétálás tradíciója Selmecebányáról indult „intézményhódító” útjára. E „selmeci valéta” áll a legközelebb az ősi valétákhoz, hiszen a tartalmi és formális elemekből a legtöbb és legeredetibb elem — pl. a szalamander, valétamenet, valétaszalag, valétaelnöki szalag, Valéta Szakestély, valétabál, valétaív, valétatabló — a selmeci diáktradíciókat mindmáig éltető diákközösségek ballagási ceremóniájában maradt fenn, sőt mint élő tradíció további tartalmi elemekkel bővülve (pl.: Hattyútollazás, bővülő ballagási nótakincs) formálódott egészen napjainkig.

182 *Bende Attila: A diákélet emlékéörzői-Báli meghívók, táncrendek, zenés irodalmi estek. In: OMBKE Hírlevél 2021. 33. 21–26. p.*

Selmeci időszak

A valétálás története majd kétszáz évre nyúlik vissza, aminek minden kétséget kizáróan a legszebb, legkiforrottabb formája már Selmecbányán kialakult, ez az ún. „selmeci valéta”. A rendelkezésre álló források a kezdeti időszakra vonatkozóan meglehetősen hiányosak, azt azonban tudjuk, hogy az 1880-as évektől kezdődően jelentős változások történtek. A korábban Kisiblyén, a Csókligetben tartott valétamajálisok a város falain belül, többnyire a Városi Vigadóban kerültek megrendezésre. Ebben az időben a valétamenet az utolsó előadásokat követően, azok helyszínéről indult, s a ballagó, nótázó mérnökjelöltek végigjáraak a bányavárosban szétszórta elhelyezkedő oktatási épületeket, így vettek búcsút az iskolapadtól és az alma maternek otthont adó várostól. Az 1890-es évektől egyre gazdagabb ismeretanyag áll rendelkezésre, főként a helyi sajtó közlései nyomán, amelyekből tudjuk, hogy a zenészekkel tarkított valétamenet egészen az akadémiai Ifjúsági Kör székházáig haladt, végigjárva Selmecbánya girbe-görbe utcáit. E keserű hangulatú felvonulás, ekkor már számottevő érdeklődésre tartott számot. A ballagás eseményéhez szorosan kapcsolódó bálók szintén fontos városi események voltak, amelyekre az akadémia (később főiskola) oktatói mellett a városi nobilitások is meghívást kaptak. E bálestek emlékét díszes meghívók, báli invitációs cédulák őrzik. Az 1900-as évek elejéig kiforrtta magát a selmeci valéta, már megszokottá vált az ősi bányaváros utcáit május végén, június elején bejáró szalamander. Ekkorra (1903-tól) megjelennek az első híradások a zöld valétaszalagokról is, részletes tudósításokat olvashatunk a menetről, amelyeket már-már filmszerű részletességgel adnak közre a selmeci lapok 1905 és 1908 között. 1905-ben üde színfoltként jelenik meg a valétamenethez kapcsolódó maskaradé, ami ezt követően a ballagás rekvizituma lesz. A híradásokat olvasva, magunk előtt látjuk a legöregebb Firmát a menet élén, kalapján a zöld szalagokkal, kezében a feldíszített valétabottal, mögötte kar a karban sorakozó búcsúzó évfolyamot a cserlővel díszített kalapokban, a maszkamenet színes kavalkádját, a karnevál vidám alakjait, miközben szinte halljuk Selmec szűk utcáin Balogh Laci hegedűjét, amit fájdalmasan szépen húzza: „*Ballag már a vén diák...*” Az első világháború veszterhes időszakának valétái már más hangulatúak voltak, pedig ekkor még nem sejtették, hogy e búcsúzás valóban a végső búcsú lesz Selmecbányától, hiszen az 1914-es volt az utolsó, igazi nagy valéta az ősi városban... A róla készült videófelvétel még lappang, fellelése számos kérdésre adna választ. A világháborús valéták kapcsán Hajdu Béla visszaemlékezéséből, a helyi sajtóból és egy ránk maradt selmeci valétamenetet megőrkítő felvételtől tudjuk, hogy 1918-ban is volt valete Selmecbányán, jelenlegi ismereteink szerint ez volt a legutolsó, a legvégső búcsú az ősi bányavárostól.

Soproni időszak

A soproni újrakezdés időszakában a ballagási tradíció, a valéta hagyománya folytonos, amit az 1920-ban megtartott impozáns — bár ekkor még Sopronban a polgárság rideg tekintetei által kísért — valéta pillanatképei és a róla szóló híradások is igazolnak. A húszas évek közepére Sopron városának polgári lakossága már teljesen magáénak érezte a keserédes valéta magasztos ünnepét. A formális selmeci elemek teljességükben megmaradtak, sőt az 1940-es évekig hatalmas karnevállá, igazi látványossággá nőtte ki magát a főiskolások búcsúünnepé. A ballagáshoz tartozó valétabál Sopronban is fontos esemény volt a polgárság számára, amelyen selmeci mintára a főiskolai oktatók mellett a város vezetése is örömmel vett részt, nem beszélve az „eladósorban lévő” fiatal leányokról. E báloknak — amelyek jellemzően a valétálást követő napon kerültek megrendezésre — a Kaszinó, a Pannónia Hotel, később pedig a Liszt Kulturális központ adott otthont. Az 1920-as évek végétől a trianoni sokk utáni eszmélés a valétálás kapcsán írott híradásokban is tetten érhető a „trianoni öreg diákok” ballagásairól szóló híradásokban, utalva a Sopron és a főiskola elválaszthatatlan kötelékére, amely Ágfalva alatt 1921. szeptember 8-án Machatsek Gyula erdőmérnök hallgató és Szechényi Elemér bányamérnök hallgató vérével pecsételődött meg. Az 1930-as évektől a második világhéges időszakig változatlanul, a szokott formában, de immár a Civitas Fidelissimától búcsúztak a mérnökjelöltek. A második világháborút megelőző utolsó valéta 1943-ban volt, 1944-ben elmaradt a ballagás. A következő évben (1945 novembere) a megszálló szovjet csapatok parancsnoksága engedélyezte a szalamanderes felvonulást a németek által 1945. március 30-án meggyilkolt izraelita hallgatótársak emlékére. Az 1946–1948 közötti időszakot a polgári értékekhez és a selmeci–soproni diákhagyományokhoz való ragaszkodás jellemzi. 1946-ban ÁVO-s tisztek provokálták a ballagókat, a valéta verekedésbe torkollt. A hallgatók elégtételt követeltek, de nem kaptak. 1947-ben ismét volt valéta, de a háborút követő új államhatalmi berendezkedés fokozódó pressziójára 1948 májusában az Ifjúsági Kör önmaga feloszlataáról döntött. A selmeci hagyományok minden létező mozzanatát támadták a baloldali erők.

1955-től elkezd izzani a hamu alatt szunnyadó parázs, ismét megszervezte a ballagást a hagyományait nélküöző főiskolai ifjúság, így újra van szalagavatás, ballagás, valéta és valétabál. De néhány formális elem ekkorra szükségszerűen megváltozik a harmincas, negyvenes évek valétáihoz képest. Hiányoznak a menetet felvezető és a menetet glasszékesztyűben, üvegcorsóval kísérő egyenruhás alsóbb éves hallgatók, már nem a legöregebb Firma halad elöl a valétabóttal, hanem a valétaelnök és a zenészek is hiányoznak a menetből. 1956-ban a képzés átszervezése miatt nincs sem valéta, sem pedig valétabál, majd a forradalom bu-

kása után évfolyamok szakadnak ketté, akiket egy óceán és két világrendszer választ el egymástól, így végül a valéta ősi tradíciója a soproni magyar erdőmérnök hallgatókkal a tengeren túlra is eljutott, hiszen 1958. január 27-én Kanadában is felcsendült a régi nóta: „Ballag már a vén diák”...¹⁸³

Az itthon maradottak igyekeztek mindent megtenni a selmeci tradíciók élte-téséért, így KISZ keretek közé szorítva, de élhetek a hagyományok, így lehetett ismét szakestély és valétabál is. A hallgatók tudtak élni a szocializmus szabta keretek között lehetőségeikkel, az enyhülő politikai légkörben 1965. május 15-én hosszan tartó előkészületek után újból életre hívták a végzősök a több mint 20 éve nem látott „selmeci ballagást”. E két évtized eseményei kapcsán le kell szögeznünk, hogy ezek az évfolyamok tették talán a legtöbbet azért, hogy e páratlan diáktadíciók életben maradjanak e vesztérhes időkben is, s ők azok, akiknek *átmentett* szellemi hagyatéka táptalaja lehetett egy olyan diáktadícióban testet öltő értéknek, ami 2014-ben méltán kerülhetett az UNESCO nemzeti értékeinek sorába.

Az azóta eltelt évtizedekben a valétálás egyes formális elemeiben számottevő változás tapasztalható. Kikristályosodott a valéta ügyrendje a februári, márciusi szalagszenteléstől egészen a valétálást lezáró valétabálig. Eltűntek a búcsúlakomák, valétavacsorák, de bővültek a valétához kapcsolódó tradíciók is pl.: szerez-nád a Deák téri (korábban Sztálin tér) időjelzőnél,¹⁸⁴ amelynek évtizedes hagyománya mára lassacskán kikopott, viszont a Hattyús-kút tollazásának ceremóniája elválaszthatatlan része lett a valétának, olyannyira, hogy akár „eredeti” selmeci hagyományelemnek is gondolhatnánk. Sajnos mára teljesen eltűnt az egyetemi zenekar a maszkenethez hasonlóan. E szép — az 1980-as és 1990-es években még virágzó — szokás kiüresedése a 2000-es évekre tehető, napjainkra el is marad, annak ellenére, hogy mindenkor nagy érdeklődésre tartott számot Selmecbányán és Sopronban egyaránt. A valétamenetből eltűntek a zöld szalagos kalapok és a polgári viseletet, ezt hagyományaink újjáéledésének csúcspontjaként, a walden rehabilitációját követően felváltotta — a selmeci tradíciókat életető közösséghez tartozás legfontosabb szimbóluma — a patinás egyenruha. A Selmecbányán és Sopronban is megszokott valétamenethez képest változást jelentett az 1990-es évektől, hogy az oktatók haladtak a valétamenet élén a szalamander és az Egyetem, illetve a Karok zászlói után. E hagyományt megszakítva 2022-ben csak a rektor és valétáltató dékánok álltak a menet élénre, valamint sok évtized után

183 *Illyés*, 2016a. 172. p.

184 *Illyés*, 2016a. 161. p.

újra a legöregebb Firma vitte a valétabotot, amivel visszacsempészett a diákság ismét néhányat a ballagás selmeci elemeiből.

A valéta szépségén és magasztosságán nem fogott az idő. E hagyomány elevenen él mindaddig, amíg a M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia egykori diákjai hagyatékának büszke örökösei Sopronban, Miskolcon, Fehérváron és Újvárosban kar a karban összeölelkezve búcsúznak, és ajkukon minden évben felcsendül egy bús, de mégis oly' szép és szíveket megdobogtató nóta: „Ballag már a vén diák...”

Köszönetnyilvánítás

Szeretnénk hálánkat kifejezni dr. Illyés Benjaminnak és prof. dr. Grátzer Miklósnak segítségükért. Ők nemcsak részesei, hanem aktív szervezői is voltak évfolyamaik valétaelnökeként a legnehezebb időszak diákéletének, emellett pedig — a történetírói objektivitást sohasem nélkülözve — állították össze az '50-es, '60-as évek krónikáját, így őrizve meg a kollektív emlékezetnek diákéveik, évfolyamaik történetét. Külön köszönjük dr. Illyés Benjaminnak e tanulmányunk kapcsán megfogalmazott észrevételeit. Szeretnénk köszönetünket kifejezni dr. Fricz-Molnár Péternek, aki családja és a nekik évszázadokig otthont adó város, Selmecbánya történetének kutatása során az általa fellelt és családi archívumában lévő számos olyan dokumentumot bocsátott rendelkezésünkre, amelyek pótolhatatlannak bizonyultak a selmeci valéta kutatása kapcsán.

RÁCZ ATTILA

A MUNKÁSÖRSÉG ELSŐ PARANCSNOKAI BUDAPESTEN

„A fegyellemmel kapcsolatban: még eddig nem volt baleset, pedig enélkül semmilyen fegyveres szerv nem képzelhető el.”¹

Tanulmányomban a Munkásőrség budapesti történetével, azon belül elsősorban az első évben, 1957-ben kinevezett budapesti és kerületi parancsnokok életrajzával, az említett pozícióba kerülésükkel, ott végzett munkájukkal, kilépésük körülményeivel foglalkozom. Mivel a Munkásőrség történetének módszeres feldolgozása lényegében az elmúlt évtizedben kezdődött,² remélhetően számos eddig fel nem tárt adattal tudok majd szolgálni, és írással segítséget adhatok ahhoz, hogy a párt erőszakszervezetével kapcsolatban újabb kutatási kérdések merüljenek fel, illetve olyan személyek élettörténetét is bemutatom, akik más adatbázisban, tanulmányban eddig nem szerepeltek.

Jelen tanulmány előkészítése többek között a Munkásőrség soraiban történt gyilkosságok feltárásával vette kezdetét: az elmúlt négy évben Budapest Főváros Levéltárának egyik munkacsoportja³ feltárta és adatbázisban rögzítette a Munkásőrség Budapesti Parancsnokságának ún. „rendkívüli”, lényegében fegyelmi ügyeit. Bár a tanulmány elején közölt, Szekeres Istvántól, a Munkásőrség budapesti parancsnokától származó idézet ennek ellentmond, a feltárás során egyrészt megdöbbentett az 1957 és 1963 között löfegyverrel elkövetett — általában valóban — balesetek nagy száma (és aránya), másrészt az, hogy a fővárosi hatalmi eliteire vonatkozó korábbi kutatásaimnál nem tapasztaltam, hogy a felsőbb vezetők esetében is ilyen nagy számban tártak volna fel kényes ügyeket.

1957-ben a Munkásőrségben nem volt szokatlan sem a fegyverbirtoklás, sem a kiképzés hiányossága. Halas Lajos, a fegyveres testület első parancsnoka az

1 BFL XXXV.1.a.4. 1. őe. (1957. június 17.) 11. p.

2 Itt elsősorban Illésfalvi Péternek és Kiss Dávidnak a Munkásőrség országos, illetve Nagy Gyöngynek és Zeman Ferencnek a Csongrád megyei történetére vonatkozó feltárásáról munkájára hívom fel a figyelmet. *Illésfalvi*, 2018., *Kiss*, 2014., *Kiss*, 2015., *Kiss*, 2018., *Nagy-Zeman*, 2017.

3 Ezúton szeretnék köszönetet mondani, és elismerésemet kifejezni Budapest Főváros Levéltárban működő kutatócsoport tagjainak: Bádi Barbarának, Hegedűs Zsófiának, Héjj Marcellnak, Kalamár-Papp Ritának a feltárás során végzett munkájukért, valamint Süveges Diána ha. főlőadónak a katonai iratok kutatásában nyújtott segítségért.

MSZMP budapesti kerületi ideiglenes intéző bizottságok (=IIB) 1957. február 16-ai elnöki értekezletén beszámolt a munkásőrség budapesti megszervezéséről, hozzászólásában külön hangsúlyt kapott a fegyverviselés: „Fel van szabadítva kb. 10.000 db géppisztoly. Fel kell fegyverezni a kommunisták nagy részét, s meg kell tanítani őket a fegyver kezelésére. Nem szabad összetéveszteni azt, hogy ha valakinek van önvédelmi pisztolya, ez nem elég, ez még nem jelent szervezett erőt. [...] Nagyon kell ügyelni arra, hogy csak párttagok kezében legyen pisztoly. [...] A munkásőrség tagjai csak a pisztolyt vihetik magukkal.”⁴

Ahogy az 1957. június 17-ei MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának (=Bp. VB) ülésére készült jelentésben olvasható: „általában az összes kerületekben a munkásőrök között nagy felháborodást váltott ki az a hír, hogy a pisztolyokat le kell adni, felvetik a munkásőrök iránti bizalom kérdését is. Ez abban nyilvánul meg, hogy felteszik a kérdést, hogy már olyan erős-e a karhatalom és a rendőrség, hogy a munkásőröket nyugodtan le lehet fegyverezni? A századgyűléseken kifejtik véleményüket, hogy »fegyvert vissza nem adunk és nem bízunk többé másra a proletárdiktatúra, a szocializmus védelme ügyét.«” A jelentés fogalmazója azzal érvelt, hogy a csehszlovák munkásőrségben „nem csak az önvédelmi fegyver, a pisztoly van a munkásőr lakásán, hanem a puskája, vagy géppisztolya is.” Önvédelmi okból is szükségesnek tartotta a fegyvertartást, „az októberi eseményeken okulva — nem szabad lefegyverezni és elvenni a személyi önvédelmi fegyverét a munkásőrtől. Ismerve a munkásőrök hangulatát ebben a kérdésben — ez egyet jelentene a munkásőrség feloszlásával.”⁵

A kiképzés valóban nem ment gördülékenyen, erre utalnak a budapesti parancsnokság napiparancsai is. Ahhoz, hogy 1957 októberére az ügyeleteseket két-két gránáttal elláthassák, szeptember végéig kellett a munkásőröknek a kézigránát szerkezetét és a gyakorló kézigránátok eldobását gyakorolniuk. A lövészetnél a minimális gyakorlati óraszám havi 14 óra volt, emellett „meg kellett tanulni minimálisan az alaki szabályzatot, egyszer végre kellett hajtani riadót, gyakorolni kellett a karhatalmi harcászatot. Ezenkívül megtanulták a munkásőrök az elsősegélynyújtás alapjait is.” A riadó alatt a személyi állomány 50%-ának 90 perc alatt akcióképesnek kellett lennie, 3 óra alatt a 80%-nak, 5 óra alatt 100%-nak. A kiképzést megnehezítette „az a körülmény is, hogy Budapesten 1806 funkcionárius van a munkásőrségben, akik elfoglaltságuk miatt sokszor nem tudnak megjelenni a foglalkozáson.” A távolmaradás visszaélésekre is lehetőséget adott, és kihatott

4 BFL XXXV.1.a.6. 2. öe. (1957. február 16.) Idézi *Koltai-Rácz*, 2008. I. köt. 207–208. p.

5 BFL XXXV.1.a.4. 1. öe. (1957. június 17.) 23. p.

a fegyelemre is.⁶ Az 1957-es rendkívüli ügyek nagy száma a kiképzésről és a szolgálatból való elmaradásból adódott. Hozzá kell azonban tenni azt is, hogy a munkásőrök nagy része volt már sorállományú katona, sőt a II. világháborút is megélte.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december 5-ei határozata szerint „az ellenforradalmi veszély” szükségessé tette a karhatalom, később a gyári munkásőrségek megszervezését.⁷ A Munkásőrség budapesti szervezetei az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. január 29-ei ülésén hozott döntése⁸, valamint az Elnöki Tanács által elfogadott 1957. évi 13. sz. tvr. és a végrehajtására megalkotott 3075/1957. sz. kormányhatározat alapján 1957. február–márciusban álltak fel.⁹ A Munkásőrségnek hármass feladatot szántak: segítséget nyújt „a rendőrségnek és a néphadseregnek, a néphatalom, a rend, a békés építőmunka védelmében”, biztosítja „a gyárak, az állami és a szövetkezeti tulajdon védelmét” és megvédi „a párt és a népi hatalom egyéb szervezeteit, gyűléseiket, épületeiket”.¹⁰

A kormányhatározat a Munkásőrség budapesti parancsnokságát az országos parancsnokság, a kerületi parancsnokságokat és önálló üzemek egységeit a budapesti parancsnokság alá rendelte. A legmagasabb szintű önálló egység a zászlóalj volt, amely századokból, szakaszokból és rajokból épült fel. A budapesti parancsnokot az országos parancsnok, a kerületiket a budapesti parancsnok nevezte ki. A belépés a Munkásőrségbe önkéntes volt, 18 évet betöltött dolgozó lehetett tagja. A politikai megbízhatóságot feltételezve „azok a munkások, szegényparasztok, tsz-tagok, állami gazdasági és gépállomási dolgozók, akik az 1919-es forradalmi harcokban részt vettek, partizánok voltak, akik 1945 előtt részt vettek a munkásmozgalomban, valamint azok, akik a felszabadulás utáni években a szocializmus építésében szilárdan helytálltak, és nem inogtak meg az október 23-át követő hetekben sem”. A felvételt az MSZMP alapszervezetek javaslatára, a kerületi

6 Munkásőrség budapesti parancsnokának 3. sz. parancsa 1957. július 5-én. Intézkedés a riadótervek átdolgozásához.; Uő. d. n. 206. parancs. BFL XXXV.1.a.4. 1. öe. (1957. június 17.) 26. p. A riadó végrehajtásával évekkel később is adódtak problémák. Lásd: *Rácz*, 2021b.

7 MSZMP 1973. 23. p. Megjelent: *Népszabadság*, 1956. december 8.

8 MNL OL M-KS-288.5. 13. öe. 2–6., 9–14., 39–46. p.

9 MSZMP II. 55–57., 60–63. A Munkásőrség felállításáról és 1957–1958. évi tevékenységéről lásd *Kiss*, 2014.

10 MSZMP 1973. 29–30. p.

MSZMP intéző bizottság határozata alapján az illetékes munkásörparancsnok rendelte el.¹¹

A központi pártszervek elvárása az volt, hogy munkásörök országos létszáma május 1-jéig elérje a 20.000, az év végéig pedig a 30.000 főt.¹² Budapesten február közepén „kb. 10 000 emberrel” számoltak,¹³ 1957 márciusában 5630 munkásört tartottak nyilván, októberre ez a szám 8500-ra emelkedett. A legnagyobb létszám a VIII., X., XIII. és IV. kerületben, a legkevesebb az I., XII. és XXI. kerületben volt. A növekedés nem volt folyamatosan emelkedő, mert a budapesti munkásörséget 1957. április–november között 1058 fő hagyta el, 71 embert kizártak, 735 kilépett, 244-et áthelyeztek, 8 meghalt. A kilépés okai meglehetősen változatosak voltak, még a „felesége nem engedi” indoklás is előfordul, de voltak, akik a fegyveres szolgálat helyett a kerületi énekkarban találták meg az érvényesülés útját.¹⁴

Az 1957-ben kinevezett zászlóaljparancsnokoknál az átlagéletkor 39 év volt, 60%-uk 31–40 év között.¹⁵ Mindannyian „munkásszarmazásúak” voltak, 28-ból¹⁶ csak 5 volt 1945 előtti párttag, ami megfelel a fővárosi párttagságnál és a fővárosi hatalmi elitnél mért arányoknak.¹⁷ A 23 1945–1946-os párttag közül hatnak 1945 előttinek számolták a munkásmozgalmi múltját.¹⁸ A 28 vizsgált vezető közül 23 tagja volt a budapesti vagy — általában a szolgálati helynek megfelelő — kerületi pártbizottságnak (=PB), négyen a kerületi tanácsnak is. Csupán négynek esett egybe a PB-tagság megszűnése és a pozícióváltás dátuma.

A budapesti parancsnok és helyettese, illetve és kerületi zászlóaljparancsnok közül egy kivételével mind volt katona, sőt a fele a második világháborúban, a korabeli szóhasználat szerint a „Horthy-hadseregben”, de volt, aki a francia idegenlégióban is megfordult. „Megbízhatóságukat” nem a katonai érdemek, hanem

11 MFMPK 1957. 149. p. A 3075/1957. sz. kormányhatározatot nem hozták nyilvánosságra, de a pártszerveknek, így a Munkásörség budapesti parancsnokságának is „szigorúan titkos” minősítéssel megküldték. BFL XXXV.33.1957. 1. öe. MSZMP 1973. 29–30. p.

12 MSZMP II. 56. p. M-KS-288.5. 13. öe. (1957. január 29.) 4. p.

13 BFL XXXV.1.a.6. 2. öe. (1957. február 16.) 8. p.

14 BFL XXXV.33. d. n.

15 BFL XXXV.33.1957. 6. öe.

16 Budapesti parancsnok és 2 helyettese, 22 kerület (VIII., XI. kétszer), CSV. Ahol nem hivatkozom forrásra, a statisztikai adatok az általam a katonai, tanácsi és pártiratókból összeállított prozopográfiai és archontológiai adattárakból valók.

17 *Rác*, 2018. 125–140. p.

18 BFL XXXV.33.1957. 4. öe.

politikai képzettségük, és a Petőfi, illetve a Sztálin Akadémián végzett politikai tiszti képzés adta.¹⁹

A parancsnokok legalább felének egyéves pártiskolája volt. A kinevezéskor vizsgálták az „ellenforradalom” alatt játszott szerepüket, és az esetek nagy részében azt állapították meg, hogy valamely pártbizottság védelmében vettek részt, és/vagy beléptek a (budai) karhatalmi ezredbe, és szerepet játszottak a munkásörtség megszervezésében is. Állami iskolai végzettségük a kinevezésükkor csak ritkán volt magasabb, mint a nyolc általánosnak megfelelő, bár későbbi pályafutásuk során többen egyetemi végzettséget is szereztek.

Egy kivételével munkás vagy paraszti származásúak voltak, ami jóval fellette volt a budapesti munkásör zászlóaljtörzsek átlagának, ahol a 75%-ot érte el a munkások aránya.²⁰ Bár kinevezésükkor általában Budapesten dolgoztak, tizenhétvenen nem Nagy-Budapest területén születtek.

Átlag hat évet töltöttek pozíciójukban, a leghosszabb időt, 15 évet Fejes István (V.), Lázár Károly (VI.), valamint 14 évet Csizmadia József (II.), Szutterm Ferenc (XVIII.), Kuzma János (XXII.). Az átlagtól való nagy eltérés előrevetíti, hogy leváltásuk nem a pártállamban gyakorolt káderkinevezési stratégia eredménye,²¹ többen a leváltásuk vagy nyugállományba helyezésük után a Munkásörségnél maradtak (így Mészáros Sándor 21 évet, Lakatos Ernő, Ruzsbatzky László 18 évet, Bene Béla 17 évet, Deák Ferenc 16 évet), illetve a HM kötelékébe kerültek. Ezzel a számítással az összességében a Munkásörségnél eltöltött évek száma nyolcra nő. Tizenegyen közvetlenül ebből a pozícióból, öten pedig a következő munkásör beosztásukból mentek nyugdíjba (helyezték őket nyugállományba). Elmondható tehát, hogy a 60%-uknak ez a pozíció valóban nyugdíjas, de mindenképpen nyugdíj előtti állás volt. És a később bemutatott esetek rávilágítanak arra is, hogy ez az arány miért nem a párt káderpolitikája miatt nem lett még magasabb.

19 1947-ben indult meg a Honvéd Kossuth Akadémián, illetve Hadiakadémián (1955-től: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia) a vezérkari tisztképzés. A politikai tiszti képzés 1956-ig az 1948-ban felállt Honvéd Petőfi (Nevelőtisztképző) Akadémián, a politikai tisztek továbbképzése a Sztálin Katonai Politikai Akadémián folyt. 1957-től a Petőfi Akadémia a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia társadalomtudományi tagozata lett. *Csikány*, 2008. 81. p. HL 1997. http://nemzetbiztonsag.hu/cikkek/csikany_tamas_a_magyar_katonai_fels_oktatas_200_eve_diohejban.pdf

20 A Munkásörség budapesti helyzetéről 1957 júniusában írt jelentés szerint az I. és a XVII. kerületi zászlóaljtörzsek tagsága 100%-ban munkásokból állt, az V. kerületben viszont a törzsben egyetlen munkás volt. A VII. kerületben a 22 fő közül csak 6 (27%), a VIII. kerületben 15 fő közül 5 (33%) volt munkás. BFL XXXV.1.a.4. 1. öe. (1957. június 17.) 24. p.

21 *Rácz*, 2018. 270–292. p.

A kerületi ideiglenes pártszervek közül az első, ahol említés esik a munkás-
őrség szervezéséről²², az újpesti ideiglenes intéző bizottság. Az MSZMP IV. Ke-
rületi IIB 1957. január 19-én tárgyalta elsőként a szerveződő munkásőrsegről — a
szervezetet ekkor még népőrség néven nevezték –, a napirend előadója a későbbi
parancsnok, Fajsz János volt. Január közepén az MSZMP a kerületben 1297 ta-
got számolt, közülük csupán 41 volt új, korábban nem MDP-tag. 400-500 fővel
számoltak a népőrségben, amelyből 100 már ekkor jelentkezett. Fajszt ekkor vet-
ték be az intéző bizottságba.²³

Egy hónappal később már 360-an voltak munkásőrök, legtöbben, negyedük
az Egyesült Izzóban. „A munkásőrség kiképzése terén az első lépést megtették,
ezen a héten már volt egy ilyen kiképzés, ahol a pisztoly és ma géppisztoly keze-
lését tanulták, március hó 1-től azonban rendszeres katonai kiképzésben fognak
részeseülni a népőrség tagjai, hetenként két óra elméleti foglalkozás lesz.” A IV.
Kerületi IIB elnöke, Ambrus János ekkor javasolta Fajszt parancsnoknak, Lélík
Zsigmondot a helyettesének.²⁴

Két héttel később az újpesti zászlóalj már a MUK-ra (Márciusban Újra Kezd-
jük) készült, a rendőrséget és a karhatalmat március 13. és 16. között állandó
készültségbe rendelték. Február 28-án, egy nappal az IIB-ülés előtt „összeszedték”
a körözés alatt álló személyeket, és azt tervezték, hogy még márciusban „a rend-
zavarást főként előidézhető személyek”-et, illetve az üzemekből a fegyvereket
össze gyűjtik.²⁵

A Drávaiványiban született **Fajsz János** 35 évesen nevezték ki újpesti zász-
lóalj parancsnokának. Harmadikos elemista kora óta Újpesten lakott, itt végezte
iskoláit, itt volt faipari tanonc, később asztalossegéd. 1943. október és 1944. nov-
ember között tényleges katonai szolgálatát töltötte. 1945-ben belépett a kommu-
nista pártba, és — asztalos tevékenység után — 1946-ban pártiskolát végzett, erre
a végzettségre alapozva 1946 és 1947 között a Letenyi Járási Bizottság titkára
lett. 1948-ban félévre visszatért a szakmájába, de 1948-ban már újra Újpesten
találjuk, a Furnér- és Lemezművek párttitkáraként. 1949-ben pártutasításra a

22 Az MSZMP budapesti kerületi ideiglenes intéző bizottságok elnökei részére 1956. december
28-án tartott értekezletén már téma volt a Munkásőrség. BFL XXXV.1.a.6. 1. öe. A VII. Ke-
rületi Ideiglenes Intéző Bizottság 1956. november 29-ei ülésén a „munkásőr” szó már meg-
jelent, viszont a tényleges szervezésre február 19-én van említés a levéltári iratokban. BFL
XXXV.12.a.2. 2., 10. öe. (1956. november 29., 1957. február 19.)

23 BFL XXXV.9.a.2. 4. öe. (1957. január 19.) 2–24. p.

24 Uo. 5. öe. (1957. február 15.) 2. p.

25 Uo. 8. öe. (1957. március 1.) 2–3. p.

Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségre került, mint százados a Pártépítési Osztályra, de — mivel kétségbe vonta a Rajk-per idején a párt által megfogalmazott kémkedési vádakát, illetve együtt élt egy elvált asszonnyal — még abban az évben áthelyezték a Sportosztályra. 1952-ben őrnagy lett. 1953–1954-ben a Sztálin Akadémiát végezte, 1955-ben tartalékos állományba helyezték, 1956. október 27-én a Sárvári Járási Pártbizottság első titkárát helyettesítette, október 27.–31. között Szombathelyen, november 2-ától anyja lakásán tartózkodott, majd az MSZMP IV. Kerületi IIB elnökénél, Ambrus Jánosnál jelentkezett szolgálatra. November közepétől a karhatalmat szervezte Újpesten, majd a kerület munkásör zászlóaljparancsnoka lett. Ehhez nagyon jó ajánlást kapott Sárvárról, valamint az MDP egykori budapesti titkárától (és későbbi újpesti első titkártól), Nagy Máriától. 1957–1965 között az MSZMP IV. Kerületi Pártbizottságnak is tagja maradt. 1958-ban alezredessé nevezték ki. 1964-ben saját kérésére, egészségügyi okokból mentették fel, 1965-től a Bőripari Vállalat rendészeként dolgozott.²⁶

Az újpesti pártbizottság első, 1957. augusztus 6-ai ülésén első napirendi pontban foglalkozott a munkásörséggel. Soraikban sok személyi változás történt, Fajszi szerint a kevés párttag közül „sok beteges, idős elvtárs jelentkezett és nagyszámban voltak a pártfunkcionáriusok, akik nagyon el vannak foglalva. Az idős elvtársak korukra és egészségi állapotukra hivatkozással kérik a leszerelésüket, ezzel egyet kell érteni, és a kérésüket teljesíteni kell. A pártfunkcionáriusok egy része viszont le lett szerelve, mert nem vett részt a foglalkozásokon. A nagyüzemekben szép számmal akadtak olyanok, akik csak a számot növelték, de nem dolgoztak a munkásörségben, ezekkel beszéltek és javasolták nekik a leszerelést. A harmadik ok, hogy a munkásörségbe bekerültek olyan személyek is, akiket nem a politikai meggyőződés vezetett, hanem személyi fegyvert akartak kapni, amikor ezek látták, hogy a munkásörségben való részvétel komoly kötelezettségekkel jár, elmaradoztak, és ezért leszerelésre kerültek, lényegében ezek az okok állnak fenn a leszereléseknél. Az áthelyezések pedig azért történtek, mert más kerületbe mentek lakni.” Fajszi a ki nem mondott kérdésre is választ adott, miért vettek fel a munkásörségbe olyan idős, beteg embereket, akiket fél évvel később le kellett szerelni: „A fölvételeknél a legfontosabb szempont volt a politikai megbízhatóság, volt 19-esek, partizánok a munkásmozgalomban komoly tapasztalattal rendelkező elvtársak kerültek be a munkásörségbe, a legmegbízhatóbb erők, emellett komoly figyelmet fordítottak az egészségi állapotra, természetes azonban, hogy a döntő feltétel a politikai szilárdság volt.”²⁷ Hasonló megállapításra jutottak a

26 HM KI 323/3040 341/277/MÖ.; BFL XXXV.39. Fajszi Lajos.

27 BFL XXXV.9.a.3. 1. öe. 1957. augusztus 6. 3–4. p.

IX. kerületben is: „Most folyik az egész állomány felülvizsgálata, megállapítást nyert, hogy bizony sok esetben a pártalapszervezetek sem fordítanak elég gondot a munkásörtség tagjainak kiválogatására (kezdeti időben). Így történhetett meg, hogy egy-egy században 10-15 olyan elvtárs van, aki rendes, becsületes elvtárs, viszont betegsége miatt nem tudott teljes egészségben bekapcsolódni a munkába. Ezek az elvtársak elég sokat hiányoznak is.”²⁸

A munkásörfelvetelek tehát a tavasz és a nyár folyamán folytatódtak, a kerületi parancsnokok és helyetteseik kinevezését a budapesti intézőbizottság lényegében már március közepén elfogadta.²⁹ A budapesti parancsnokot nehezebben találták meg. A szerveződő Munkásörtség élére a Biszku Béla által javasolt, de Szabó Piroska³⁰ által ellenzett Florek Gyulát a budapesti IIB 1957. február 25-én elutasította,³¹ Halas Lajos javaslatára felmerült a Fővárosi Tanács Közmű Igazgatóságát vezető Dékány Sándor személye is,³² de az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságán Ambrus Jánost, a IV. Kerületi IIB-elnököt javasolták a Munkásörtség budapesti parancsnokának. Ambrus társadalmi állásban látta el a feladatot egészen 1957 májusáig,³³ amikor Szekeres Istvánt nevezték ki — immár függetlenítve — a Munkásörtség budapesti parancsnokává.³⁴

Szekeres István 1916. augusztus 16-án született Nagykanizsán. Apja asztalossegéd volt, anyja paraszti családban nőtt fel. (A fegyelmi iratokban mun-

-
- 28 BFL XXXV.14.a.4.10. öe. (1957. november 22.) 9. p.
- 29 BFL XXXV.1.a.1. 11. öe. (1957. március 13.) 4. p. A véglegesítések: BFL XXXV.1.a.4. 2. öe. (1957. július 15.) 13–17., 103–217. p. A parancsnok kinevezése sokszor többlépcsős egyeztetést igényelt. Az V. kerületben például a kerületi intéző bizottság Fülöp Endrét február 18-án elvetette, majd 25-én javasolta parancsnoknak, de március 4-re kiderült, hogy Fülöpöt a vállalata nem akarta elengedni, és az országos parancsnokság pedig a későbbi (1972-ig) parancsnokot, Fejes Istvánt javasolta. Fülöp egységparancsnok-helyettes lett. BFL XXXV.10.a.2. 9. öe. (1957. február 18.) 2. p. BFL XXXV.10.a.2. 10. öe. (1957. február 25.) 2. p. BFL XXXV.10.a.2. 11. öe. (1957. március 4.) 2. öe.
- 30 Biszku Béla ekkor az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottságának elnöke, Szabó Piroska (Nemes Dezsóné) pedig a testület tagja volt.
- 31 BFL XXXV.1.a.1. 10. öe. (1957. február 25.) 2., 30. p. Idézi *Koltai-Rácz*, 2008. I. köt. 215., 221. p. Florek a Munkásörtség budapesti parancsnok helyettese lett.
- 32 BFL XXXV.1.a.1. 12. öe. (1957. március 26.) 29. 9., Idézi *Koltai-Rácz*, 2008. I. köt. 290., 320. p.
- 33 MSZMP II. 141. p., a döntést véglegesítő Bp. IIB szükszavúán csak az elfogadás tényét rögzítette. BFL XXXV.1.a.1. 11. öe. (1957. március 13.) 4., p. Idézi *Koltai-Rácz*, 2008. I. köt. 225. p. Ambrus jelöléséről ld.: Kiss, 2014. 946. p.
- 34 BFL XXXV.1.a.1. 16. öe. (1957. május 13.) 28., 90. p. Uo. 17. öe. (1957. május 27.) 102. p. Idézi *Koltai-Rácz*, 2008. II. köt. 561., 681., 709. p.

káscsalád szerepel.) Előbbi 1919-ben (mártírhalál), utóbbi 1949-ben halt meg. Édesanyja öt gyereket nevelt, Szekeres két nővére Budapest 1945-ös ostromában meghalt. A bátyja az OTP műszaki osztályán dolgozott, párttag volt, harmadik nővére a KÖZÉRT vállalat VIII. kerületi központjában dolgozott.

Szekeres négy polgári elvégzése után bádogos-szerelő tanonc, majd bádogossegéd lett. 1937-től 1938-ig Budapesten fémbetűgyártó cégnél, majd egy légfűtőgyártó cégnél dolgozott. Rövid alkalmi munka után 1938-tól 1947-ig fémárugyárban dolgozott. 1948-tól 1949-ig a Vasas Sport Clubnál volt függetlenített pártmunkás. A Vasas-tornászok által került a pártmozgalomba, 1945-től MKP-tag volt.

1941. október végétől katonai szolgálatot teljesített Ukrajnában, 1943-tól — illegálisban — már újra itthon volt, az önéletrajza szerint részt vett a Lendvai utcában székelő „Ságvári-partizáncsoport” alapításában. 1945. január 14-én a szovjetek Gödöllőre vitték, de február 8-án az MKP segítségével ismét Budapesten volt, először a MADISZ szervezésével foglalkozott, majd a Vasasnál volt a kommunista frakció vezetője, valamint üzembizalmi. 1949. február 4-étől — Petőfi Politikai Tiszti Akadémia 3 hetes politikai főtiszti tanfolyamának elvégzése után — századosként visszatért a hadseregbe, ahol — egy hónappal későbbi felosztásáig — a műszaki hadosztály párttitkára lett. 1949-ben a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökség Pártszervezési Osztály szervezési instruktora, majd a Vasvári Repülő Műszaki Tiszti Iskola politikai tisztje, osztályvezető, az egyéves pártiskola elvégzése után a szolnoki Kilián Repülő Hajózó Tiszti Iskola politikai tisztje, 1953-tól az iskola politikai osztályvezetője volt. 1956 májusában az Országos Légierő és Légvédelmi Parancsnokság Politikai Csoportfőnökség csoportfőnök-helyettese lett.

A néphadseregben a Sztálin Akadémia 3 éves levelező tagozatát végezte. A forradalom alatt október 23.–29. között az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokságon (=OLLEP) tevékenykedett, önéletrajza szerint fegyvert szállított, és körzetében a forradalmárok százait tartóztatták le, majd október 29-én a katonanác követelésére eltávolították posztjáról. November 4-e után a karhatalom megszervezésében vett részt, 1957. januártól az OLLEP tiszti felülvizsgáló bizottság tagja, majd elnöke volt. Mivel — Marosán György megfogalmazása szerint — „rég vasas” volt, valamint a munkásörség szervezéséről szóló határozat két rendelkezésének is megfelelt: 1945 előtt „szervezett munkás” volt, és az 1945 óta eltelt 12 év alatt helytállt, emellett családi élete rendezett volt, tökéletes politikai háttere volt ahhoz, hogy 1957. március 1-jétől a Munkásörség kiképzési

osztályvezetője, 1957 májusától a Munkásőrség budapesti parancsnoka,³⁵ és ezzel párhuzamosan a Budapesti Pártbizottság póttagja is legyen.³⁶

Talán a gyors karrier tette magabiztossá, így történhetett meg vele, hogy — egy BM-alkalmazottal történt beszélgetésből származó információra alapozva — 1957. június 15-én a kerületi parancsnokoknak tartott eligazításon „a munkásőrség éberségének fokozása céljából” azt mondta, hogy „Lengyelországban és Csehszlovákiában zavargások voltak.” Bár a közlést „belső használatra” szánta, annak híre ment, ezért 1957. augusztusban a Budapesti Pártbizottságon fegyelmi eljárást folytattak le ellene. Szekeres elismerte, hogy hibázott, és „jólértesült szerepében tetszelgett”, amiért az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottsága dorgálás³⁷ pártbüntetéssel sújtotta.³⁸

A felsőbb pártszervek továbbra sem voltak elégedettek Szekeres magatartásával és szervező képességével, és belátták, hogy „alkalmatlan a budapesti parancsnoki teendők ellátására. Szekeres elvtárs szertelen munkamódszere és anarchista magatartása miatt nem tudta a budapesti parancsnokág munkatársainak munkáját szervezetté, tervszerűvé tenni. A parancsnokság munkáját széteső kapkodás jellemzi.” Ez kihatással volt a kerületek munkájára is: „Az Országos Parancsnokság kiképzési osztályának értékelése szerint a kiképzési feladatokat 10 kerületben gyenge, 4 kerületben közepes és 8 kerületben jó eredménnyel hajtották végre.” De a legfőbb probléma a túlzott alkoholfogyasztás és a „kibeszélés” volt. „Szekeres István elvtárs azért is alkalmatlan a budapesti parancsnoki funkció betöltésére, mert gyakran be van rúgva, ilyenkor viselkedése olyan, ami parancsnoki tekintélyét aláásta. 1957. október 23-án a készenlét alkalmával berúgva jött be a parancsnokságra. Berúgott állapotban kikezdett a fegyveresen szolgálatot teljesítő munkásörökkel. Az összetűzés komolyabb elfajulását az ügyeletes tiszt elvtársak

35 BFL XXXV.1.a.1. 17. öe. (1957. május 27.); BFL XXXV.1.b. 13. mikrofilm. SZ-7. Szekeres István. A kinevezésére az előterjesztés 1957. május 7-ei. Marosán hozzászólása: BFL XXXV.1.a.1. 16. öe. (1957. május 13.) 28., 90. p. Közli: *Koltai-Rácz*, 2008. II. kötet. 561., 681. p.

36 Uo. 709. p. BFL XXXV.1.a.2. 1. öe. (1957. június 8–9.) 247., 251. p. Ebben 1959. november 1-jén megerősítették. BFL XXXV.1.a.2. 2. öe. (1959. október 31–1959. november 1.)

37 A pártbüntetésekhez hasonlóan a fenyítés mértéke figyelmeztetés, feddés, feddés a felsorakoztatott egység előtt, tisztségről leváltás, kizárás lehetett. A szolgálatban elkövetett bűncselekményt katonai bíróság vizsgálta ki. MFMPK 3075/1957 határozata az 1957. évi 13. sz. tvr. végrehajtásáról. Előkészítése a Népőrségre: MNL OL M-KS-288.5. 13. öe. MSZMP IIB 1957. január 29-ei ülése. 88. p.

38 BFL XXXV.1.b. 13. mikrofilm. SZ-7. Szekeres István.; BFL XXXV.1.a.4. 4. öe. (1957. augusztus 12.) 16., 82. p.

közbelépése akadályozta meg.” A munkásörök a X. Kerületi Pártbizottság előtt panaszt tettek rá, „mert felettesét, Halas Lajost indokoltan, de ittas állapotban elítélő hangon bírálta”. A viselkedése miatt 1958-ban ismét dorgálás pártbüntetéssel sújtották.³⁹

1960 novemberében áthelyezték a Magyar Néphadsereg Vas Megyei Hadkiegészítő Parancsnokságára. Szombathelyen volt megyei parancsnok, ezáltal a budapesti pártbizottsági póttagsága is megszűnt.⁴⁰ Életmódján azonban itt sem változtatott, az 1961. október–novemberben lefolytatott katonai „becsületbíró-sági tárgyalás” jegyzőkönyvei szerint az italozást a szombathelyi éttermekben folytatta, mikor spicces volt, „útszéli hangon beszélt” tisztársáról, többször munkaidőben is részeg volt, egy vidéki útról visszatérve társai vigyáztak rá, hogy ez ki ne derüljön.

Súlyosbító tényező volt, hogy az általa vezetett személyi állomány állapota ekkor sem felelt meg a felettesi elvárásoknak: „tekintélyét teljes mértékben lejáratva, és ilyen magatartásával a Vas Megyei Kiegészítő Parancsnokság törzsének züllését idézte elő.” Szekeres a hivatali visszaéléstől sem riadt vissza. Az 1961-es őszi bevonulások során a katonai behívó parancsok közül ötöt önhatalmúlag visszatartott, pedig nem volt rá „szociális alapja”, hiszen a sorozottak közül egyiknek apja főmérnök, másiknak MÁV-főellenőr, harmadiknak szállodavezető volt. Ezen felül egy alkalommal a Savaria presszóban magához rendelte a szombathelyi járás hadkiegészítő parancsnokát, majd a sorköteles pincér behívóját „nyilvános helyen a sorköteles előtt visszaadta [...], hogy »ez az ember nem vonul be«.” A felszolgáló emellett szemtelenül viselkedett az említett tiszttel, „[...] súlyosan megsértette Németh őrnagy tisztí méltóságát és becsületét, melyért teljes egészében Szekeres százados felelős.” A tisztí tekintélyt azzal is rombolta, hogy ezt nyilvános szórakozóhelyen, illetéktelen személyek előtt tette. Szekeres hiába ismerte el, hogy jóhiszeműségében sincs tetteire enyhítő körülmény, az ítélet szerint vétett a szocialista erkölcs⁴¹ ellen, ezért a túlzott italfogyasztás és munkájának elhanyagolása miatt 1962. március 1-jén szigorú megrovás pártbüntetéssel ezredsből századossá lefokozták, és nyugállományba helyezték.⁴²

39 BFL XXXV.1.i. 29. doboz. 168. p. A KEB a dorgálást 1963-ban törölte.

40 BFL XXXV.1.a.3. 28. óe. (1961. július 14.) 28., 57. p.; XXXV.1.a.4. 104. óe. (1961. július 10.) 29., 106. p.

41 A kommunista erkölcsről lásd Rác, 2018. 59–65. p.

42 Nyugállományba helyezés: MNK honvédelmi miniszterének 03. sz. parancsa 1962. január 13-án. Lefokozás uő. 0102. sz. parancsa 1962. március 1-jén. HM KI 74729.

Viselkedésére magyarázatul a Központi Ellenőrző Bizottság (=KEB) vizsgálata azonban egy személyes indokot is feltárt: a „vele való beszélgetéskor elmondta, hogy viselkedésének alapja 19 éves fia elvesztése volt, akiről két éven át tudta, hogy gyógyíthatatlan beteg. Azóta munkáját igyekezettel végzi. [...] Az utóbbi időben az ivással is felhagyott.”⁴³

Szekeres 1962. júniustól 1963. márciusig nem dolgozott, nyugdíjából élt. 1962. júliustól a Danuvia Szerszámgépgyárban volt segédmunkás, majd 1963-ban a MERKUR Vállalat csepeli szabadkikötőben lévő telepén a Csepeli Autókereskedelmi Vállalatnál rendész, 1965 márciusa óta a VI. kerületi Gyár és Gépszereelő Vállalatnál volt diszpécser. Sorsával több év elteltével sem tudott megbékélni, 1965. március 24-én Kucsera László csoportfőnök⁴⁴ belügyi jelentése szerint „környezetében zúgolódik lefokozásáért, és egyes felelős beosztású személyekre rágalmozó kijelentéseket tesz. 1965 januárjában kijelentette, hogy azért szerelték le, mert nem volt pártfogója. [...] Február elején tisztak társaságában arról beszélt, hogy levelet írt Kaszás vögy.⁴⁵ elvtársnak, amelyben felszólította, hogy lefokozási ügyét rendezze, mert különben polgári bíróság útján beperli 14.000 Ft károsodásért. E beszélgetés alatt durva, becsmérő kijelentéseket tett Kaszás vögy. elvtársra.” 1966-ban a dorgálás pártbüntetést törölték.⁴⁶

Helyettese, **Winkler Ágoston** Szekerestől eltérő jellem volt. 1904-ben született Budapesten. Gyerekként, az első világháború kitörése előtt cukrászsegéd foglalkozású apjával került ki Oroszországba: Odesszában, Asztrahányban, majd Nyikolajevben laktak. 1917 és 1921 között borbélynak tanult, majd tizenhét évesen a magyar hadifoglyokkal együtt tért vissza Magyarországra, előbb borbélyként, majd a kőbányai Lámpagyárban dolgozott. Itt, illetve Gyöngyösön szervezte a szakszervezetet, 1925-ben Kőbányán alapítottak MSZMP-alapszervezetet. Abban az évben letartóztatták, és 1 év 10 hónap börtönbüntetésre ítélték.⁴⁷

43 BFL XXXV.1.i. 29. doboz. 168. p. A KEB a dorgálást 1963-ban törölte.

44 Kucsera Ferenc: 1962–1975. BM III/IV. Csoportfőnökség csoportfőnök.

45 Kaszás Ferenc vezérőrnagy, Magyar Néphadsereg Személyügyi Főcsoportfőnökség főcsoportfőnöke, miniszterhelyettes.

46 BFL XXXV.1.a.4. 235. öe. (1966. szeptember 23.) 4., 32., 82. p.

47 A tárgyalásokról lásd pl. Esti Kurir, 1926. július 17. (4. évfolyam, 159. szám), Szegedi Új Nemzedék, 1926. augusztus 5. (8. évfolyam, 176. szám), Ujság, 1927. január 1. (3. évfolyam, 1. szám)

1927-ben szabadult, az illegalitásból 1930-ban „pártutasításra”, valamint a kommunista szervezkedés miatt indított újabb eljárás⁴⁸ elől Bécsbe, majd egy év múlva a Szovjetunióba menekült, itt végezte el az általános iskola 5. és 6. osztályát. 1941-ig szakmájában dolgozott, majd Szaratovban volt a városi kommunális üzemek vezetője. A sztálini terrort túlélve 1941-től az 1946-os Magyarországra érkezéséig szovjet katona, majd 1950-ig a Szovjet Jóvátételi Szállítások Hivatalában, 1950 és 1953 között az államvédelem határőr-parancsnokságán szovjet tolmács volt. Leszerelése után a KGM osztályvezetője, majd 1954. január 1-jétől a KGM Gépexport Iroda igazgatója lett. 1956. november 2-án mint szovjet állampolgárt Prágába, Ungvárra, majd Moszkvába vitték. December 7-én tért haza, ekkor a karhatalomhoz került. A politikailag felkészült, hosszú pártmunkás múlttal és rendezett családi háttérrel (oroszlányt vett feleségül, két leányuk született) rendelkező Winklert 1957-ben megalapozottan nevezték ki a Munkásörség Budapesti Parancsnokságán „anyagi helyettes”-nek. 1950 után számos kitüntetés tulajdonosa lett, 1958-ban a Munkásörség Budapesti Parancsnoksága Fegyelmi Bizottságának elnöke volt. 1962-ben került nyugállományba.⁴⁹ 1984-ben „kommunista életútja elismeréseként”, nyolcvanadik születésnapja alkalmából a Szocialista Magyarországi Érdemrend kitüntetését adományozta neki a párt.⁵⁰

Szekeres másik helyettese az 1905-ben Budapesten született **Florek Gyula** volt. Florek a négy polgári elvégzése után csőszszereplőnek tanult. 1921-től vett részt a munkásmozgalomban, két év múlva tagja lett a szociáldemokrata pártnak. Az évtized utolsó éveiben segédmunkás volt, 1929 és 1946 között megszakításokkal (1930 és 1934 között segédmunkás, munkanélküli) a csepeli Weiss Manfréd-gyárban dolgozott. 1943-ban a csepeli sztrájk szervezése miatt két hétig a Margit körüli fogházban tartották fogva. 1945-ben lett MKP- és üzembizottsági tag, valamint párttitkár Csepelen. A következő évben a Nehézipari Központ Beszerzési Főosztály osztályvezető-helyettese, 1947–1949-ig a MÁVAG, majd 1949–1951 között az Április 4. Gépgyár igazgatója volt.

A felfelé ívelő pálya íve ekkor megtört: a párt tudomására jutott, hogy a titkárnőjével viszonyt folytat. Az eljárás során nemcsak tagadta a vádat, de „az asztalt is

48 Winkler az elsőrendű vádlott lett volna. Magyar Hírlap, 1931. március 17. (41. évfolyam, 62. szám), Uj Nemzedék, 1931. március 17. (13. évfolyam, 62. szám). Szintén munkásmozgalmi tevékenysége miatt 1931-ben tartóztatták le a XVI. kerület 1957 és 1960 közötti zászlóaljparancsnokát, Mási Józsefet. BFL VII.5.c. 12400/1931. BFL VII.18.d. 03/0223/1932.

49 BFL XXXV.1.b. 16. mikrofilm. W-2. HM KI 97414, VI-32-15436. A Munkásörség országos parancsnokának 022. sz. parancsa 1962. április 28-án. BFL XXXV.33.1962. 1. öe.

50 BFL XXXV.1.a.4. 687. öe. (1984. május 30.) 5., 171–172. p.

verte, régi munkásmozgalmi múltra hivatkozva”; 1951. februárban „erkölcstelen magaviselete és az ügy kivizsgálásakor tanúsított súlyosan pártszerűtlen magatartása miatt” a Budapesti Pártbizottság szigorú megrovásban részesítette, funkciójából leváltották, Florek pedig kérte, hogy Dunapentelén (később Sztálinváros, Dunaújváros) dolgozhasson. Munka- és lakhelyváltással a vizsgálat nem zárult le, a XI. Kerületi PB titkára még májusban értesítette a budapesti pártszerveket, hogy Florek egy, a Rajk-perrel kapcsolatban letartóztatott személy feleségével is kapcsolatot tartott fel. A két szerelmi ügy, valamint a magánéletben is gyakran hivatkozott munkásmozgalmi múlt („mindenhol régi mozgalmi emberként szerepelteti magát”) miatt a párt döntéshozói kompromittálva érezték magukat, ezért a pártból kizárták.⁵¹

1953-ban az MDP-ből való kizárását megfellebbezte, ennek hatására a pártbüntetését szigorú megrovásra módosították, és visszavették a pártba, 1954-től Sztálinvárosból visszatért Budapestre, és a Gheorgiu Dej Hajógyárban volt csőszerelő műszaki vezető. A forradalom alatt — önéletrajza szerint — november 2-ig a hajógyárban, illetve a XIII. kerületi párt házban látott el fegyveres szolgálatot; eközben a XIII. kerületi, majd november közepétől a X. kerületi pártszervezet és a karhatalom megszervezésében vett részt.⁵² Az MSZMP Budapesti Ideiglenes Pártbizottság 1956. december 8-ai ülésén a X. Kerületi Pártbizottságot képviselte,⁵³ és mint fentebb láthattuk, felmerült a Munkásőrség budapesti parancsnoki kinevezése is.

A munkásőr pályája — a katonai kiképzés hiánya miatt — 1958 februárjában befejeződött. 1963-ig a Kohó- és Gépipari Minisztérium Gépipari Autófuvarozó Vállalat vezetője volt. 1963-ban az Autóbusz Közlekedési Vállalathoz helyezték át. 1965. júniusban ment nyugdíjba.⁵⁴ Az 1974-ben bekövetkezett halálát követően a lakhely szerint illetékes pártbizottság intézkedett a „Szocialista Hazáért Érdemrend kitüntetettjének [...] I. osztályú” temetéséről.⁵⁵

51 BFL XXXV.95.a. 30. őe. (1951. február 2.) 19., 23., 77–78. p. Uo. 37. őe. (1951. július 3.) 8., 10., 43. p. Az Április 4. Gépgyárba történt kinevezésekor történt baleset miatt veszélyeztetés büntette miatt indított bűnügyben Floreket 1952-ben bizonyíték hiányában felmentették. BFL XXV.4.a. 4490/1952.

52 BFL XXXV.1.b. 4. mikrofilm. F-3. Florek Gyula.

53 BFL XXXV.1.a.3. 1. őe. (1956. december 8.) 13., 28. p. Idézi: *Koltai-Rácz, 2008.* 46. p. A X. Kerületi Pártbizottság rendezett iratanyaga között sajnos nincs nyoma Florek tevékenységének, de látni fogjuk, hogy a X. kerületi munkásőrség megszervezése is nehézségeket hozott.

54 BFL XXXV.1.b. 4. mikrofilm. F-3. Florek Gyula. BFL XXXV.39. Florek Gyula. Florek 1956. novemberi tevékenységét lásd még: BFL XXXV.15.b.1956–1957. 6a. őe.

55 BFL XXXV.1.b. 4. mikrofilm. F-3. Florek Gyula.

A Szekeres után 1960-ban kinevezett budapesti parancsnok⁵⁶, **Ruzsbatzky László** 1957-ben a VIII. kerület egyik egységparancsnoka⁵⁷ volt. Ruzsbatzky 1917. december 17-én született Budapesten. Az elemi és a polgári iskolák elvégzése után négy évig apja után, aki betűszedő volt, nyomdaipari iskolába járt. 1936-tól SZDP-tag volt. 1939-től 1941-ig tényleges katonai szolgálatot teljesített, hazatérve Pester Loyd nyomdában a szakmájában dolgozott, 1943-ban ismét kikerült a frontra.

Visszaemlékezése szerint 1945-ben Budapesten esett fogságba „úgy, hogy a ház nyilas házfelügyelője feljelentette a szovjet MVD- [szovjet politikai rendőrség] parancsnokságon az összes házban lakó férfiakat, akik korábban katonai szolgálatot teljesítettek. Így 1945. február 4-én, a házban lakó többi volt katonával együtt estem fogságba. Szovjet fogságban 45 hónapot töltöttem a Donyec medencében. [...] A Szovjetunióban antifasiszta iskolát végeztem, és mint ilyen aktivista táborunk faliújságjának munkatársa voltam. [...] 1948. november 1-én jöttem haza a Szovjetunióból.”⁵⁸

Bár arra vonatkozóan nem találtam utalást sem a párt- sem az állambizton-sági iratokban, hogy a Szovjetunióban kapott-e az „antifasiszta iskolánál” komolyabb képzést, hazatérve — a szovjet fogság és a korábbi SZDP-tagság ellenére — megbízható káderként kezelték, és meglepően gyorsan haladt előre a ranglétrán. 1948 decemberétől korábbi munkahelyén betűszedőként dolgozott, és hamar tagja lett az üzemi szakszervezeti bizottságnak, majd 1949. augusztustól a nyomdász szakszervezet politikai munkatársa, 1951-től a Szakszervezet Országos Központjában szervezési osztályvezető, káderes, majd elnökhelyettes lett. Közben elvégezte a SZOT hathetes politikai iskoláját, majd 1951–1952-ben a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemen felsőfokú pártiskolát végzett. 1952-ben lépett be a hadseregbe, főhadnagyi rangban lövész tartalékos iskolát végzett Tapolcán. A következő évtől egyéves SZOT-iskolára, 1954-től főiskolára járt. 1956 őszén a Szovjetunióba küldték, a szakszervezeti Szaktanács delegációjával két hónapot töltött Moszkvában. „A magyarországi ellenforradalom a Szovjetunióban ért. Nagyon viszontagságosan, 1956. november 6-án sikerült Komáromba érnünk. Miután nem volt közlekedés, a komáromi helyi párt- és tanácsi vezetőknek felajánlottuk segítségünket. E munka során lapot adtunk ki, agitáltunk a

56 Kinevezése: Munkásőrség országos parancsnokának 077. parancsa 1960. június 27-én. BFL XXXV.33.1960. 1. őe.

57 A VIII. kerületben két egység jött létre: az „Asztalos János Vasas Egység” és a Stromfeld Auréli Egység.

58 BFL XXXV.39. Ruzsbatzky László.

sztrájk ellen stb. [...] November 11-én vonattal hazajöttünk Budapestre. Munkahelyemen, a Nyomdász Szakszervezetben az ellenforradalom alatt a jobboldali szociáldemokraták vették át a szakszervezet vezetését. Engem ezek az urak a szakszervezetből eltávolítottak. Jelentkeztem a VIII. Kerületi MSZMP Intéző Bizottságnál és segítettem a párt újjászervezésében. [...] 1957. február 1-től a Munkaügyi Minisztérium főelőadójává lettem. Itt 1 hónapig dolgoztam, amikor a VIII. Kerületi MSZMP Intéző Bizottság megbízott a VIII. kerületi munkásőrség megszervezésével. Ezt a munkát szívesen el is vállaltam, és azóta a VIII. kerületi munkásőrség parancsnoka vagyok. Tagja vagyok a VIII. Kerületi Pártbizottságnak, a Nyomdász Szakszervezet Központi Vezetőségének és a Magyar Honvédelmi Sportszövetség VIII. Kerületi Elnökségének.”⁵⁹

1961-ben kelt minősítése szerint „politikailag a legfejlettebb parancsnokaink közé tartozik. Pártunk politikáját, irányvonalát jól ismeri, helyesen értékeli és alkalmazza a munkásőrség viszonyaira. [...] Rendkívül emberséges. Mélyen, alaposan, időt nem sajnálva foglalkozik az elvtársak problémáival.”⁶⁰

1959-ben századossá, budapesti parancsnokként 1961-ben őrnaggyá, 1964-ben alezredessé nevezték ki.⁶¹ 1965-től a Nyomda és Papíripari Vállalat osztályvezetője volt, 1975-ben ezredesként nyugdíjazták. A munkásőrparancsnoki tisztességét is addig látta el.⁶²

Az említett kormányhatározat a Munkásőrség és a rendőrség együttműködését követelte meg, valamint a hivatalos kommunikáció a munkásőrség–párt–rendőrség egységét hirdette, mégis gyakran történt kölcsönös jogsértés az új fegyveres alakulat tagjai és a rendőrök között,⁶³ nem volt ritka az erőszak sem.⁶⁴ Szekeres István meg is jegyzete az első Budapesti VB-ülésen: „Nagyon egészségtelen a viszony a munkásőrség és a rendőrség tagjai között. [...] A munkásőrségnél is vannak emberek, akik hajlamosak az erőszakosság elkövetésére. A rendőrség részéről sem tesznek meg még mindent, hogy ilyen esetek elő ne forduljanak.”⁶⁵

59 BFL XXXV.39. Ruzsbatzky László.

60 HM KI 1770.

61 Munkásőrség országos parancsnokának 077. parancsa 1960. július 27-én. BFL XXXV.33.1960. 1. őe.

62 Előléptetéseiről és a nyugdíjazásról lásd: HM KI 1770. BFL XXXV.1.a.4. 457. őe. (1975. július 4.) 9. p.

63 BFL XXXV.1.a.4. 1. őe. (1957. június 17.) 25–26. p.

64 *Rác*, 2021a.

65 BFL XXXV.1.a.4. 1. őe. (1957. június 17.) 3. p.

Lakatos Ernő 44 évesen lett a III. kerületi munkásőrszázlój parancsnoka.⁶⁶ Bár Voronyezsben szolgált a „Horthy-hadseregben”, munkás származása, 1931-től nyilvántartott szociáldemokrata, majd 1945-től kommunista párttagsága lehetővé tette, hogy 1945 februárjában a rendőrség kötelékébe kerüljön, májustól a Keled úti internálótábor⁶⁷ parancsnoka lett. Fegyelmi vétség (nem engedte be Tildy Zoltánt a táborba) miatt a háború után abban az óbudai gyárban (Leipzigier Szesz- és Cukorgyár) dolgozott üzemi bizottsági elnökként, majd az államosítás után igazgatóként, ahol a háború előtt segédmunkásként. 1950-ben az MDP III. Kerületi Pártbizottság szervező titkára lett, karrierje azonban egy kizárással végződő pártfegyelmi ügy következtében megtört. 1953-ban ráadásul fegyverrejtegetés miatt három és fél év börtönre ítélték, amiből egy évet letöltött, amikor a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1953. évi 11. törvényerejű rendelet alapján a Budapesti Megyei Bíróság a szabadságvesztés büntetését harmadolta.⁶⁸

1951 és 1953. január között az Április 4. Gépgyárban műszaki tisztviselő, 1954. január és 1956 között az Óbudai Mezőgép KTSZ géplakatos-minőségellenőr volt.

1956 októberében a III. Kerületi Pártbizottság épületében tartózkodott, november első napjaiban a rokonoknál bujkált, ekkor azonban öt év mellőzöttség után úgy érezhette, hogy a párt újra számíthat rá. November 7-étől a III. Kerületi Rendőrkapitányság ún. R-csoportjánál, majd a Hunyadi laktanyában, a karhatalomnál szolgált. Március elején már a III. kerületi munkásőrszázlój parancsnoka és a helyi intéző bizottság elnöke volt.⁶⁹

Március közepéig azonban két újabb fontos esemény történt az életében. Előbb egy hosszabb italozás után, március 10-én éjjel a III. kerületi Kolosy téren álló Vadászkunyhó étteremben rendőrökkel, majd május 16-án az Erdészlak vendég-

66 A kerületi rendező gárda felállításáról lásd: BFL XXXV.8.a.2. 11. (1957. január 11.) 7. p., 17. öe. (1957. március 15.) 4–5. p.; A kerületi munkásőrök létszámának emelkedéséről lásd: BFL XXXV.33.1957. 1. öe. VIII/32.

67 A Keled úti internáló tábor az egykori Magyar Királyi Műszaki anyagraktár épületegyüttesébe költözött „katonai lókorház” területén volt. <http://www.obudaimuzeum.hu/article/2020-04-23/karantema---katonai-lokorhaz-obudan>

68 BFL XXV.4.a. 5539/1953. BFL XXXV.95.a. 25. öe. (1950. október 20-ai PB-ülés.). 153., 155. p.; BFL XXIII.203.a.1. 1951. augusztus 14-ei ülés jegyzőkönyve. 11. p.; BFL XXXV.98.a.2. 19. öe. (1951. július 28.). BFL XXXV.39. L 3-4. 315. doboz. Lakatos Ernő.

69 BFL XXXV.8.a.2. 17. öe. (1957. március 15.) 5., 6., 14. p.

lőben egy rendőrrel és civilekkel verekedett. Az utóbbi konfliktus következménye az lett, hogy Lakatosot a kivonuló II. kerületi rendőrök emberei meg is verték.⁷⁰ Mindkét esetben fegyelmi eljárás indult ellene. 1957. június 22-én a Munkásőrség országos parancsnoka, Halas Lajos ezredes Lakatos Ernőt tetteiért „megrovás a szolgálat hanyag ellátásáért” fenyítette meg. A fenyítés kiszabásánál figyelembe vette „Lakatos elvtárs eddigi jó munkáját és kiállását a proletár hatalomért.”⁷¹

Lakatos 1964. január 31-ei hatállyal nyugállományba vonult.⁷² Szolgálataira, betegségére és a rendeződött családi viszonyaira hivatkozva a régi párttagság elismerése 1968-ban, majd a hetvenes évek közepén merült fel újra, miután 1974 végén az MSZMP III. Kerületi VB Lakatos párttagságának 1933-tól való elismerésével „méltányossági alapon” egyetértett, majd a Felszabadulás Előtti Párttagokkal Foglalkozó Csoport kérésére a kerületi VB az 1975. január 30-ai ülésén párttagságát 1945-től folyamatosan elismerte, és kérte a KEB-et, hogy régi párttagságának elismerésében foglaljon állást. Mielőtt az állásfoglalás megérkezett volna, Lakatos 1975 május elején elhalálozott.⁷³ A munkásőrség saját halottjának tekintette.⁷⁴

Mint láthattuk, a munkásőr parancsnoki megbízatásnál előnyt jelentett a megbízható politikai múlt, valamint a politikai kapcsolatok. A XIII. kerület 1957 és 1961 közötti zászlóaljparancsnokának, a Makón született **Sós Dezső** munkásmozgalmi múltját Komócsin Zoltán igazolta, így 1933-tól tudta bizonyítani 1945 előtti (SZDP-) párttagságát. 1940-ig Szegeden dolgozott, ahonnan a „rendőrség

70 BFL XXXV.33.1957. 2. öe. X/34. rendkívüli ügyek. Az 1957-es ügyekről részletesen lásd: *Rácz*, 2020.

71 BFL XXXV.39. L 3-4. 315. doboz. Lakatos Ernő.

72 BFL XXXV.1.b. 50. mikrofilm. L-1. Lakatos Imre. Lakatosnak 1963-ban volt még egy ügye a rendőrséggel. A hajógyárból bejelentés érkezett a Munkásőrséghez, hogy a befagyott Duna-ág jege miatt veszélybe kerül az üzem termelése, ezért február 13-án Lakatos robbantást rendelt el. A robbantás hangjára kivonuló és valószínűleg akadákoskodó rendőrök később azzal gyanúsították, hogy a jelen lévő farkaskutyáról azt állította, hogy „ennek több esze van, mint a rendőrségen több őrnagynak”. Uo.

73 BFL XXXV.39. L 3-4. 315. doboz. Lakatos Ernő. BFL XXXV.8.a.4. 475. öe. (1974. december 19.) 24. p., Uo. 478. öe. (1975. január 30.) 7. p. 1954-től, majd 1958-ban kísérletet tett pártbüntetésének megszüntetésére, de a KEB ezt túl korainak ítélte. A KEB illetően határozata azzal járt, hogy a kerületi pártbizottság 1960-ban kérte Lakatos régi párttagok nyilvántartásából való törlését. BFL XXXV.1.b. 50. mikrofilm. L-1. Lakatos Ernő.

74 HM KI 313/3107. Lakatos Ernő.

zaklatásai elől” Budapestre költözött, ahol 1941-ben letartóztatták, internálták, 1942-től munkaszolgálatos volt. 1945-ben kérte a felvételét az MKP-ba. 1946-ban két-, 1948-ban hathónapos pártiskolát végzett, Makón városi titkár lett, majd Budapesten az MDP Központi Vezetőségén a káderosztály politikai munkatársa volt. 1951-től először diszpécser a Budapesti Szerszámgépgyárban, 1954–1956-ban függetlenített párttitkár. 1956-ban a karhatalomban teljesített szolgálatot, majd a kerületi munkásörség élére került.⁷⁵

A munkásmozgalmi múlt igazolásánál a korábbi parancsnokokhoz hasonlóan szeretett volna eljárni a XIV. kerületi zászlóaljparancsnok, **Somlai (Singer) Géza** is. 1957. március 11-én és június 5-én kelt önéletrajzaiban azt állította, hogy 1925-ben nyolcadikos gimnazista korában illegális kommunista szervezkedés miatt letartóztatták, és 18 hónap börtönre ítélték, szabadulása után Jugoszláviában és Olaszországban tanult, visszatérve ismét lebukott, és a Margit körüti fogházba zárták hűtlenség és lázadás miatt, ami miatt másfél évre elítélték (szökni próbált, így lett 2 év). Állítása szerint 1942-ben ismét letartóztatták, és Kistarcsára internálták. Elég hihetően adhatta elő történetét, mert a Florek Gyula által 1957. június 7-én, valamint a Budapesti Pártbizottság két titkára által június 27-én jegyzett előterjesztés tartalmazza ezeket az „adatokat”, és ez alapján erősítették meg zászlóaljparancsnoki funkciójában.⁷⁶

1945 után a XIV. Kerületi Tanácsnál volt főelőadó, 1952-től a Jégértékesítő Vállalat igazgatója. 1954-ben fegyverrejtegetésért 8 hónap börtönre ítélték.⁷⁷ 1955-ben KÖZERT-ellenőr, ezután a Húselosztó Vállalatnál, majd a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetségnél volt osztályvezető. 1956-ban beállt a szerveződő karhatalom soraiba, innen nevezték ki a kerületi zászlóalj parancsnokává. A hibát akkor követte el, amikor 1960-ban a Központi Bizottság Régi Párttagok Bizottságához (=RPB) fordult kérvénnyel. A KEB — az RPB, valamint a Hadtörténeti Intézet és a Párttörténeti Intézet nyomozása alapján — megállapította, hogy sem Vácon, sem a Margit körüton nem volt fogva tartva. Nem volt igaz a szakszervezeti tagság és a kistarcsai internálás sem, valamint azok, akikkel igazolni kívánta magát, nem ismerték, illetve nem akkor voltak letartóztatva, amikor Somlai állította. A vizsgálatot lefolytató szervek még arra sem kaptak választ, életkora miatt miért Vácra és nem a fiatalok közé került. Mindezekért a KEB

75 BFL XXXV.39. Sós Dezső. HM KI 297/1254. Sós Dezső.

76 BFL XXXV.1.a.4. 2. öe. (1957. július 15.) 15., 133. p.

77 BFL XXV.4.a. 1914/1954. Az irat csupán egy bejegyzés arról, hogy a Fővárosi Ügyészség a VIII. Kerületi Bíróság helyett tévesen a Fővárosi Bíróságra küldte vissza az iratokat. A VIII. Kerületi Bíróság 1954. évi iratai selejtezve lettek.

1961. április 6-ai ülésén — a párt megtévesztésének kísérlete és valótlan állítása-ihoz makacs ragaszkodása (sőt másol: „sorozatos konok hazudozásai”) — miatt kizárta a pártból, Ruzsbatzky László, a Munkásőrség budapesti parancsnoka funkciójából felmentette, leszerelték.⁷⁸

A munkásőr életrajzok összeállításakor értékes források a katonai formanyomtatványokon a munkásőrök által kitöltött „szolgálati adatlapok”, ahol több pontban tárgyalták az irányított önéletrajzot összeállító személy családi helyzetét (például apjának, házastársának, házastárs apjának foglalkozása, vagyoni helyzete, legközelebbi hozzátartozók tartózkodási helye, volt-e külföldön, tartja-e a kapcsolatot külföldön élő személlyel). A IX. kerületi zászlóalj vezetőjét, **Mészáros Sándort** a Rákosi-korszakban a családja miatt büntették. Mészáros 1908-ban Ózdon született, 1924–1940 között Romániában dolgozott, itt kapcsolódott be a munkásmozgalomba. A háború után a hadseregben szolgált, majd 1947-től az MKP Csanád Megyei Végrehajtó Bizottság munkatársa, 1949–1952 között a VIII. Kerületi Hadkiegészítő Parancsnokság parancsnoka volt. 1952-ben fegyelmi eljárást indítottak ellene, minősítési lapja szerint: „Rokonsága igen sötét emberek. Húga és sógora az Imrédy-pártnak voltak tagjai. Sógornőjét a pártból kizárták. Nagybátyja és annak 2 fia Brazíliában vannak. Öccse ferences rendi szerzetes, kit a pápa előbb Rómába rendelt, majd New-Yorkba küldte ki. Apja asztalosmester volt. Apósa 40–48-ig kocsmáros volt [...]. Rokonsága és ébertelensége miatt, valamint azért, mert származását igyekezett eltagadni, nem tartjuk alkalmasnak arra, hogy kieg.pk.⁷⁹ legyen. Javasoljuk leváltását és kérjük azt, hogy romániai előéletét kivizsgálni [sic!].”⁸⁰ 1952-ben a testvére miatt kizárták a pártból, de 1954-ben párttagságát visszakapta, viszont — mivel 1951-ben „két volt horthysta tiszttel nem parancsnoki módon viselkedett”, — a KEB megrovásban részesítette.

1956 októberében a Soroksári úti Malomszerelő és Gépgyártó Vállalatnál dolgozott (1954-től üzemvezetőként), a forradalom alatt gyárőrséget szervezett, ami miatt a munkástanács előtt nem kívánatos személy lett. November végén jelentkezett az MSZMP IX. Kerületi Pártbizottságán, ahol az MSZMP-be átiga-

78 BFL XXXV.39. II/S-19. Somlai (Singer) Géza. HM KI 254/2192, 23665-VII-2. Somlait a kerületi pártbizottság 1961. május 27-én egyhangúlag kizárta a pártbizottsági tagok sorából. BFL XXXV.19.a.3. 32. őe. (1961. május 27.) 3. p.; Somlai helyén az új parancsnok kinevezése: BFL XXXV.19.a.4. 100. őe. (1961. június 9.) 15. p. Somlai 1908-ban született és Újvidéken érettségizett, majd 1926 és 1929 között Olaszországban járt orvosi egyetemre. 1957 márciusában írt önéletrajzában és az 1957 júniusában kelt kinevezési javaslatban már szerepelt az állítólagos harcos munkásmozgalmi múlt. BFL XXXV.1.b. 67. mikrofilm. II. S-19. Somlai Géza.

79 Hadkiegészítő parancsnok

80 HM KI 13198-VI-24, 95079.

zolták. Pártutasításra még novemberben jelentkezett a Budai Karhatalmi Ezred III. kerületi századánál, innen nevezték ki a IX. Kerületi Pártbizottság javaslatára a IX. zászlóalj élére. Bár a hat évvel korábban kelt minősítéséről szóló másolatot 1958-ban munkásör dossziéjában elhelyezték, a kötelező nyugdíjkorhatárt elérve 1963-ban innen vonult nyugállományba, halála előtt két évvel a Szervezési és Propaganda Csoport társadalmi munkatársa volt.⁸¹

Bár **Toldi Imre** 1957-ben csupán parancsnokhelyettes lett a IX. kerületben, története mégis illeszkedik e tanulmány kereteibe. Toldi 1922. augusztus 13-án született Mezőtúron. 1946-ban lett párttag, előtte segédmunkás volt. Az 1949-ben végzett Rendőrtiszti Főiskola hozta meg a karrierlehetőséget, főhadnagyként végzett, volt rendőr büntetőbíró, bűnügyi, gazdaságügyi, körözési, fegyelmi, közgazgatási előadó. 1956-ban leszerelt, az Erőtakarmány Gyárban volt gondnok, rendész. 1957-ben ismét fegyveres szolgálatba lépett, századosi rangban a IX. kerületi munkásörzászlóalj egységparancsnok-helyettese lett. A kerületi végrehajtó bizottság első, munkásörséggel foglalkozó ülésén többen támadták személyét és hiányolták rátermettségét a feladatra — bár 1942–1944 katonai szolgálatot látott el, valamint 1949-ben 4 hónapos rendőrtiszti iskolát végzett, azzal vádolták, hogy „nemcsak a katonai képzettsége nincs meg, hanem politikai szempontból is sokszor túlzottan balos hangokat használ”⁸² — leváltására csak 1961-ben került sor. Ezután a Fővárosi Hangszerész és Javító Vállalatnál, 1963-tól az Ásványolaj-forgalmi Vállalatnál (=ÁFOR) dolgozott, utóbbinál mint kútközvetelő.

Tóth Károlyné, Papíripari Vállalat pesterzsébeti papírgyárának szakmunkása 1973 júniusában felfigyelt arra, hogy a papírgyár zúzdában kb. 60 mázsányi használt benzinjegy került végleges megsemmisítésre. Az ÁFOR revizorainak figyelmét elkerülte, hogy az asszony egy csomag, körülbelül 3 millió forint értékű, töltőállomásokon már beváltott, használt — 10 literes normál, továbbá 5 és 10 literes szuper — üzemanyagjegyet kicsempészett a gyárból. A papírívекre ragasztott, bélyegzővel érvénytelenített jegyeket leáztatták, így az érvénytelenítő pecsét is elhomályosult, majd közvetítő útján eladták az ÁFOR Kerepesi úti 10/49-es, úgynevezett nagyiccei töltőállomás benzinkút-kezelőjének, Toldi Imrének és társának, Molnár Lászlónak. Megegyeztek a jegyek eladásáról, a normál és a szuperbenzin után Toldinak literenként 1 forint, a közvetítőknek normál után 1, a szuper után 1,5 forint „hasznuk” származott a 3 forintos normál, 4 forintos szuper benzinen. Az üzletet egy hónapon át folytatták, amikor Toldi megtudta, hogy egy harmadik társukat is beavatták, megijedt, és nemcsak kiszállt az üzletből, de az

81 BFL XXXV.1.b. 10. mikrofilm. M-1. Mészáros Sándor.

82 BFL XXXV.14.a.4. 10. öe. (1957. november 22.) 9–14. p.

ÁFOR-tól is kilépett. 1973. július második felében az ÁFOR revizorai rutinellenőrzést tartottak, és feltűnt nekik, hogy a beváltott közületi benzinjegyek között sok olyan van, melyen a bélyegző lenyomata túl vastag, és amelyeket Siófokon már elszámoltak. A nyomozók a kilépett Toldinál tartottak először házkutatást, aki — mivel nagyobb összegű készpénzt találtak és foglaltak le nála — a nyomozás során töredelmes vallomást tett, és a haszonból 25 ezer forintot a rendőrségnél letétbe helyezett.

A nyomozás során kiderült, hogy egy hónap alatt 82 ezer forint kárt okoztak az ÁFOR-nak. A bíróság Toldi Imrét 1974. október 7-én folytatólagosan, bünszövegségben, jelentős érték tekintetében, magánokirat-hamisítással elkövetett sikasztásban mondta ki bűnösnek, és első fokon kétévi, másodfokon 1 év 6 hónap szabadságvesztésre ítélte, és két évre eltiltotta a közügyek gyakorlásától.⁸³

Kelemen Lajos, a kőbányai intézőbizottság elnöke 1957. február 2-án értesítette a kerületi intéző bizottságot arról, hogy meg kell szervezni „a szocializmus talaján” álló, „becsületos, elvhű üzemi munkások”-ból álló munkásgárdát.⁸⁴ Négy század felállítását tervezték 400 fővel (februárig 227 fő volt, március 15-éig 300 főt szerettek volna, és ezt el is érték). A kiválasztást elvileg szigorú ellenőrzés előzte meg. „A századokba beszervezett elvtársak szűrését 3 részben végezzük. Először egyéni beszélgetést folytatunk, majd az üzemi IB jóváhagyja és azután priuszt kérünk mindenkiről a kerületi rendőrségtől.”⁸⁵ Az — akkor már Munkásőrségnek nevezett — szervezet vezetőségére február 16-án hangzott el javaslat: a zászlóalj parancsnokát, **Kelemen Béla** alezredest⁸⁶ — bár „több kifogás merült fel” ellene — az IIB már korábban elfogadta, helyettesére két javaslat érkezett: Muszka Lajos százados, és egy „hétpróbás elvtárs”, Nagy József. A budapesti IIB-t Polyák János képviselte, aki egyetértett Muszka jelölésével, akit a kerületi IIB el is fogadott.⁸⁷ Kelemen májustól **Tóth György** váltotta.⁸⁸

83 Pesti Központi Kerületi Bíróság 5.B.X.940/1974. BFL XXV.4.a. 5775/1974.; Magyar Nemzet, 1974. január 26. Magyar Rendőr, 1974. február 7., Népszava, 1974. november 19.

84 BFL XXXV.15.a.2. 2. öe. (1957. február 2.) 10. p.

85 Uo. 4. öe. (1957. február 16.) 1. p.

86 Az 1907-ben született Kelemen 1922 óta vett részt a munkásmozgalomban. 1945-től több üzem igazgatója volt, 1957. januártól a X. kerületi MSZMP szervezője, 1957. április 15-étől Műszaki Gumigyár igazgatója. 1961-ben megrovás pártfegyelmi büntetést kapott, mert „KISZ-esküvön” italosán helytelen magatartást tanúsított. BFL XXXV.1.a.4. 115. öe. (1961. december 4.) 18., 64. p. A fegyelmit 1963-ban törölték. Uo. 149. öe. (1963. július 1.) 21., 78. p.

87 BFL XXXV.15.a.2. 4. öe. (1957. február 16.) 1. p.

88 Tóth-ot a kerületi ideiglenes pártbizottság az 1957. április 18-ai ülésén fogadta el a kerületi munkásőrség parancsnokának, illetve „kooptálta” az ideiglenes pártbizottságba. BFL

Bár szinte minden 1957-ben kinevezett parancsnok teljesített katonai szolgálatot 1945 előtt, ez mégis visszatérő téma volt a kinevezésekkor. Tóth Györggyel kapcsolatban például a kerületi utolsó IIB-ülésem Kelemen ismertette, hogy a „Budapesti Munkásőrség Pság⁸⁹ részéről jött egy jelzés Tóth György örgy⁹⁰ elvtársal kapcsolatban, mely szerint 1943-ban tényl. kat.⁹¹ ideje alatt különböző partizánvadászatokban vett részt Újvidéken. Kéri, hogy ebben a kérdésben [...] az I. B. foglaljon állást. Határozat: Tóth György elvtársat továbbra is megerősíteni jelenlegi funkciójában. A felvetett probléma nem új keletű, arról előző munkahelyein is tudtak, és tisztázva van.”⁹²

Solti Zoltán, az MSZMP X. Kerületi Pártbizottság tagja a témában ezt írta Szekeresnek: Tóth 1943-ban Újvidéken teljesített katonai szolgálatot, de erről nekik már tudomásuk volt, a „katonai szolgálatát senki előtt nem tagadta. A Honvédségnél több esetben visszatértek és állást foglaltak ebben az ügyben az elmúlt 8 év alatt.” Mivel Tóth a háborúban parancsot végrehajtó katona volt, valamint „mint karhatalmi tiszt — az elsők között — lépett be a karhatalmi alakulathoz — az ellenforradalom alatt helyt állt”, az IIB fenntartotta a parancsnoki javaslatot, „valamint lezártnak” tekintette „a felszabadulás előtti tevékenységét.”⁹³

A kifogásolt második világháborús tevékenységéről röviden ezt írhatjuk: 1942-ben vonult be újoncként, és 1943-ban Újvidékre, a Repülőszereelő iskolára vezényelték (bevonulása előtt Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap gépszereelő növendéke volt). Az egység költözésével Hévizre, Sárvárra, Nagysimonyiba került, önéletrajza szerint 1945. április elején esett szovjet fogságba, élelmezési raktáron dolgozott Székesfehérvárat, majd Konstancában, ahonnan 1945. szeptember 6-án „már ismét itthon voltam, jó munkáért az egész élelmezési raktár dolgozói haza lettek engedve.”

A háború után visszatért a szászvári bányatelepre, ahol annak előtte tanoncként, ekkor géplakatosként dolgozott, 1949-ben lépett be a Néphadseregbe, ahol féléves tiszti, majd egyéves főtiszti továbbképző tanfolyamon vett részt. Az 1956-os forradalom a 27. légvédelmi tüzér ezrednél ezredparancsnok-helyettesi beosztásban

XXXV.15.a.3. 1. öe. (1957. április 18.) 12. p. A május 24-ei ülésen Kelemen ekkor már a Műszaki Gumigyár igazgatójaként számolt be a szervezőmunkáról, és kívánt „sok sikert és további jó munkát [...] az elvtársaknak”. BFL XXXV.15.a.2. 9. öe. (1957. május 24.) 1–5. p.

89 Parancsnokság.

90 Örnagy.

91 Tényleges katonai.

92 BFL XXXV.15.a.2. 10. öe. (1957. június 21.) 14. p.

93 BFL XXXV.1.b. 75. mikrofilm. T-19., 76. mikrofilm. T-30. Tóth György.

tásban Szolnokon érte, novembertől Budapesten volt karhatalmista, önéletrajza szerint november 11-én karhatalmi századot alakított, „ezzel Kőbányára mentem rendet teremteni.” 1957 első hónapjaiban a II. Karhatalmi Ezrednél szolgált századparancsnokként.⁹⁴ Pontos adatom nincsen rá, de elképzelhető, hogy a kőbányai akciója tette indokoltá a X. kerületi zászlóalj vezetését (születési hely: Vár-alja (Tolna megye, lakhely 1958-ban: V. kerület, Néphadsereg út).

Az MSZMP X. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. május 24-én tárgyalta a kerületi munkásőrmunkát. A meghívottak között szerepelt Tóth György mellett a két korábbi parancsnokjelölt: Kelemen Béla, a Műszaki Gumigyár igazgatója és Florek Gyula, a budapesti parancsnokságról, az előadó Tóth helyettese, a későbbi kerületi parancsnok, Muszka Lajos volt.⁹⁵

Leváltását sem a múltjával indokolták, hanem kompetenciahiányokkal. „Felmentését az teszi szükségessé, hogy mint a munkásőrség parancsnoka nem volt képes felszámolni a zlj⁹⁶ politikai nevelésében és szakmai kiképzésében meglévő hiányosságokat, vezetési módszerében is súlyos hibák voltak. Nem tudta kialakítani az egységes cselekvés szellemét. Helyettese irányában elvtelen személyeskedésbe kezdett, ami jelentős mértékben rontotta a zlj szellemét.”⁹⁷ A X. Kerületi Pártbizottság első titkára 1958. január 20-án kérte a Budapesti Pártbizottságot, hogy tegye lehetővé Tóth visszatérését a honvédséghez.⁹⁸ A Bp. VB 1958. március 10-ei ülésén hozott határozatával elfogadta Tóth felmentését és **Muszka Lajos** kinevezését.⁹⁹ Később kiderült, hogy Muszka személye sem volt jó választás, még ugyanabban az évben a Harmat étterem előtt verekedésbe keveredett. Az esetnek több szemtanúja is volt, közülük néhányan így biztatták a támadókat: „rúgd szét a fejét ennek a Kádár-csibésznek!”¹⁰⁰

94 HM KI 21858.

95 BFL XXXV.15.a.2. 9. öe. (1957. május 24.) 1–8. p.

96 Zászlóalj.

97 Uo.

98 Uo. Meg kell jegyezni, hogy Tóth személyi anyagában található, 1958 júliusában Gyöngyösön írt önéletrajza szerint 1958. januárjában ő kérte az áthelyezést: „Ekkor jutott tudomásomra, hogy a belügyhöz kerülnek át a munkásőr pk-ok. Ekkor visszakértem magam a honvédség állományába.” Tóth 1951-től, illetve a hadseregbe visszatérésekor örnagyi, 1963-tól alezredesi rangban volt, HM KI 21858.

99 BFL XXXV.1.a.4. 20. öe. 1958. március 10. 23. p. Muszka viselkedését már az 1957. május 24-ei IIB-ülésen kritizálta az IIB-elnök, Kelemen Lajos. BFL XXXV.15.a.2. 9. öe. (1957. május 24.) 7. p.

100 Az ügyről részletesen lásd: *Rácz*, 2021a. 550–551., 570–573. p.

A szolgálati adatlapok és a kádernyilvántartási kérdőívek hangsúlyos eleme az „ellenforradalom” alatt tanúsított „helytállás” volt: külön kérdés foglalkozott az 1956. október 23.–november 4. és november 4.–december 31. közötti tartózkodási hellyel és ottani cselekedetekkel. A VI. kerületi zászlóaljparancsnok, **Lázár Károly** önéletrajzában szerepel, hogy mint pécsi karhatalmista részt vett az 1957-ben népi demokratikus államrend ellen irányuló cselekmények, valamint fegyverrejtegetés miatt elítélt és 1958-ban kivégzett Folly Gábor elfogásában.¹⁰¹

„1956. október 23-tól november 17-ig Pécsi Karhatalomban teljesítettem szolgálatot a megyei PB védelmében. Részt vettem a szigetvári PB védelmében és a PB tagjait Pécsre szállítottam. 1956. november 3-án a bevonuló szovjet csapatok politikai osztályvezetőjét mint az ezred politikai tisztje tájékoztattam a helyzetről. November 4-e után az ezred tisztjeiből megalakított karhatalommal együttműködtünk a szovjet parancsnoksággal és a BM és határőr szervekkel. 1956. november 17-én Budapestre jöttem, mivel időközben áthelyezésemre a parancsot megkaptam. Még aznap az I. ker.¹⁰² karhatalomba lettem beosztva, mint szakaszparancsnok. Itt voltam 1957. március 1-ig, amikor is a VI. ker. Munkásőr Zj. parancsnokává lettem kinevezve. Az I. ker. Karhatalomban több alkalommal részt vettem operációkban és különböző akciókban.”¹⁰³

A csepeli pártbizottság 1957. áprilisi szétválasztását¹⁰⁴ október 15-én követte a kerületi munkásőr zászlóalj kettéosztása. A vasmű zászlóalja öt századdal állt fel, a parancsnok egy tartalékos tiszt, **Szűcs Sándor** százados¹⁰⁵, a kerületi zászlóalj két századdal, parancsnoka az előzetesen jóváhagyott **Cserni József** alezredes lett.¹⁰⁶

101 BFL XXXV.1.b. II/L/12. Lázár Károly.

102 Kerületi.

103 HM KI 17534.

104 BFL XXXV.26.a.2. 7. öe. (1957. április 9.) 17–18. p. és BFL XXXV.28.a.2. 1. öe. (1957. április 9.) 1–17. p.

105 Kinevezése 1957. október 15-ei hatállyal. Munkásőrség országos parancsnokának 012. sz. parancsa 1958. január 20-án. BFL XXXV.33.1958. 1. öe. Ebben a tanulmányban külön nem foglalkozom Szűcs Sándorral, azonban 1953-ban neki is volt pártbüntetése, amelynek következtében őrnagyi rendfokozatból lefokozták, a hadseregtől leszerelték. A pártbüntetést 1954-ben törölték, századosi rangfokozatát 1957 novemberében kapta vissza. 1960. évi felmentése után komoly karriert futott be: először a Munkásőrség országos parancsnokának helyettese, majd 1970-től londoni katonai attasé-helyettes, 1972-től bagdadi katonai attasé volt. BFL XXXV.1.b. 13. tekercs. Sz-19. Szűcs Sándor.

106 BFL XXXV.1.a.4. 12. öe. (1957. november 18.) 88. p.

Cserni József 1914-ben született Ózdon. Hat elemi elvégzése után 1927 és 1938 között bányamunkás, majd 1946-ig hengerész volt. 1946 és 1949 között nagyüzemi szervezőtitkár volt Ózdon. 1949 áprilisában századosként került katonai állományba. 1949 és 1955 között Petőfi, majd Sztálin Akadémiát végzett, utóbbi iskolája elején századossá, végzésekor alezredessé nevezték ki. Csernit mint a „Munkásmilícia parancsnokát” Benczekovics Lajos, a csepeli intéző bizottság tagja mutatta be a kerületi IIB tagjainak, illetve a csepeli üléseken rendszeresen részt vevő szovjet ezredesnek. A kinevezése utáni hetekben a működésével kapcsolatban a pártszervek csak azt hozták fel problémaként, hogy a II. kerületben lakik.¹⁰⁷ Az április 2-ai IIB-ülésen a többi kerülethez képest meglepően nyíltan beszélt a munkásőr fegyelmi ügyekről. A 485 fős létszámból négy rendkívüli esetről számolt be, ezek közül kettőnek a következménye kizárás lett.¹⁰⁸ Az 1957-es évről Csepelen 16 esetet tártunk fel (mind a négy általa említett eset szerepel az adatbázisunkban), ezek közül 6 esetben ittasan és/vagy hétszer fegyverrel követték el. Ezek közül egy férfi szolgálati pisztolyával egy nőt bántalmazott, majd az ellene fellépő rendőrt sértegette, egy másikat azután állított elő a rendőr, hogy „kifogásolta” hogy a Vig hajós vendéglőbe ittasan nem engedték be. A korszakban visszatérő elem az udvaron vagy vendégségben (vidéken) történő jogosulatlan fegyverhasználat: lövöldözés. A fennmaradt jegyzőkönyvek szerint az ügyek — kerületi VB előtti — feltárása a további üléseken is folytatódott.¹⁰⁹

Cserni személyét nem a tevékenysége vagy a lakhelye miatt érte támadás, hanem ötvenhatos szerepét illetően: úgy tűnt, hogy igyekezett az életrajzaiban magát a lehető legjobb színben feltüntetni, de bebizonyosodott, hogy ebben a tekintetben nem a teljes igazságot írta magáról. A XXI. kerület által elfogadott 1957. áprilisi országos parancsnoki kinevezési javaslat erről az időszakról szűkszavúan fogalmaz: az 1956. „októberi események alatt a Petőfi Akadémián tartózkodott. December 5-éig Csillebércen teljesített szolgálatot.” Pedig a Budai Karhatalmi Ezredtől először T. őrnagy¹¹⁰ már 1957. január 30-án jelentést tett

107 BFL XXXV.26.a.2. 4. őe. (1957. március 4.) 2–5. p.

108 Uo. 6. őe. (1957. április 2.) 5. p.

109 Ezekre az ügyekre részben kitér az 1957. november 27-ei kerületi VB-ülés. Uo. 9. őe. (1957. november 27.) 12. p.

110 A pártállam iratainak közlésével kapcsolatban az anonimizálásra nincs egységesen elfogadott gyakorlat. A fővárosi és kerületi munkásőrparancsnokok a korszakban ugyanolyan (el)ismertséget élveztek, mint a mai eltek tagjai, ezért őket közszereplőknek tekintem, és teljes nevükön nevezem, a nem közszereplőket — amennyiben az érintett tevékenység, tulajdonság nem közadat, vagy más, nyilvános forrásból nem megismerhető — adataik és jó hírnevük védelme érdekében a vezetéknevük kezdőbetűjével jelölöm.

Csernire, hogy több alkalommal gyáva magatartást tanúsított, többször is kivonta magát a tűzharcból. Ugyanezt M. századossal márciusban megerősítette, de 1957. március 11-én a pártszervek még nem tartották beigazoltnak a gyáva magatartást.

„Mikor Cserni alez¹¹¹-nek nem volt beosztása, soha nem lehetett megtalálni. Egyszer feladatra akartuk kiküldeni, és nagyon fel volt háborodva, hogy hogyan gondoljuk mi gépkocsi nélkül kiküldeni. Az egész viselkedését jellemezte az egész idő alatt, hogy mindig ott volt, ahol a legbiztonságosabb volt. [...] Hogy ő gyáva, nem csak mi állapítottuk meg [...]. A katonai tanács választásánál is nyíltan megmondták neki.”

A vizsgálat 1958 januárjában folytatódott. B. őrnagy feljegyzésében így rekonstruálta az eseményeket: „1956. november 7-én a Pasaréti téri KÖZÉRT előtti sorban állók az üzletet ki akarták nyitni. Az ott lévő Cserni alez. ezt nem engedte és kijelentette, hogy autót kell szerezni és elhozni az üzletvezetőt. Erre egy sorban álló közölte, hogy a házak előtt van egy elhagyott kocsi, csak vezető kellene. Erre a sorban álló Méhes Attila jelentkezett, hogy ő tud vezetni, és elhozza a kocsit. El is vitte a KÖZÉRT-hez, majd elhozta annak vezetőjét, így élelemhez jutottak az ott lakók. Cserni alezredes a kocsit további utakra is igénybe vette, majd szovjet egységek jöttek arra, akik igazolásra szólították fel. Ezekkel bement a Petőfi Akadémiára, ahol mint oda tartozót igazolták, majd engedélyt kért, kiment és behozta a kocsit is Méhessel. A Petőfin lévő szovjet százados kérdezte, hogy ismerik-e a gépkocsiveetőt és ekkor Cserni alezredes hallgatott, elmulasztotta igazolni, hogy vele jött, hozzá tartozik, mire átadták egy szovjet főhadnagynak, hogy igazolják le és küldjék el. Így történhetett, hogy Méhes nem tudta igazolni magát, és mint ellenforradalmárt lelőtték. A fentiek szerint Méhes haláláért felelősség terheli Cserni alezredest — akinek javaslatára jelentkezett a kocsi vezetésére és arra, hogy segítségére legyen az élelem nélkül lévőknek — ezért Cserni József alezredest elvtársi igazolás elmulasztása miatt 20 nap főőrségi fogdával való fenytésre javasolom.”¹¹²

Ugyanezen vizsgálat során a Csepel Vas- és Fémművek zászlóaljparancsnoka, Szűcs Sándor feltárta, hogy „1957. okt–nov-ben¹¹³ voltak összevonások, Cserni et¹¹⁴ igen sokat bent tartózkodott a PB épületében, de sajnos ittas állapotban, amit az elvtársak fel is vetettek egymás között, nem tudom pontosan, melyik parancsnok elvtárs takarította fel a rókázást [...]. Egy esetben előfordult az, hogy foglal-

111 Alezredes.

112 HM KI 75193. Hadak Útján, 2002. szeptember 1. (54. évfolyam, 484. szám) 8. p.

113 Október–novemberben.

114 Elvtárs.

kozás napján a Munkásszállóban italozott D. ōrgy-al egy civil és egy nő társaságában, mentem érte, hogy jőjjön a foglalkozásra. Ő azt felelte, hogy csak menj te, majd én jövök, [...] és Cserni elvtárs leült az asztalhoz, és lehajtotta a fejét, mert spicces volt. Mindezt a munkásörök látták. [...] Elég sűrűn igénybe vette a vállalatok személygépkocsiját nemcsak szolgálati célra, hanem saját céljára. Ezért nézeteltérése is volt a gépkocsivezetőkkel.” Az ügyében készült jelentések szerint „Cserni alez. elvtársnak” továbbra is „gyengéje volt a gépkocsi. Nem tudott sehová menni, hogy a gyár tulajdonát képező gépkocsit ne vegye igénybe. Átlag napi 150 km használt fel. Ha előfordult, hogy nem tudott a gépkocsi lakására menni, nem jött be dolgozni. [...] Cs. nevű szállítási vezető megkérdezte T. elvtárstól, ki az a Cserni alezredes, aki mindig kocsit kér, mert vele igen agresszíven beszélt, ha nem tudott kocsit adni, illetve nem adott kocsit. T. elvtársnak tudomása van arról, hogy a Munkásörség papírgyári tagjai nemigen szeretik Csernyi elvtársat, éppen ezen agresszív, kissé öntelt és beképzelt magatartása miatt. [...] Simon elvtárs a 25. Ép. Váll.¹¹⁵ igazgatója elmondotta, hogy igen sok esetben kért autót, és volt úgy, hogy egész napra is igénybe vette. A vállalatnál 5 személyautó van, és 3 sofőr már szinte könyörgött Simon elvtársnak, hogy ne adja oda Cserni elvtársnak az autót, mert több időre veszi igénybe, mint ahogy nekik arra az igazgatótól vagy főnöküktől engedély van.”

A XXI. kerület zászlóaljparancsnokának az esete mutatja, hogy a vezető poszt elérése nem jelentett feltétlen biztosítékot arra, hogy a párt egész életében kiálljon érte, elsimítsa az általa okozott problémákat. Csernit a fenyítés mellett leváltották,¹¹⁶ és 1958. június 1-jén a Hevesi járási kiegészítő parancsnoksághoz helyezték át, de egy évvel később itt is vizsgálat folyt ellene. A fennmaradt vizsgálati iratok szerint a parancsnokságon lakott, beosztottjai eszközeit, ruháit (alsónadrág, ing, törülköző) használta, és azokat használatlan, mosatlanul (!) adta vissza. Többször lerészegedett a községi alorvossal, „esténként összejöttek, ahol kártyázás, italozás és a kórház beosztott ápolónőivel erkölcstelen orgiák folytak.” Az orvost később arany- és fegyverrejtegetés miatt letartóztatták. Vallomásában az orvos az orgiát nem tagadta: „Ilyenkor nők is voltak a társaságban, zenét hallgattunk, ittunk és erotikus jeleneteket idéztünk, csókolózás stb. [...] Rendszerint párokra oszlott fel a társaság. Volt, amikor a párok félrevonultak, de volt, amikor egy helyiségben két pár is szerelmeskedett.” Az orvosról az egyik ápolónő azt vallotta, hogy „Több alkalommal előfordult, hogy a jelenlévők a társaság szemeláttára közöszültek,” több alkalommal a 62 éves éjszakás nővérrrel.

115 Építőipari Vállalat.

116 BFL XXXV.1.a.4. 27. őe. (1958. június 23.) 12. p.

Cserni egy esetben egy rokon házaspárnak felajánlotta, hogy a téesz pénztárosánál megszállhat, a vendéglátóknál pedig „kikötötte, hogy csirkét süssenek vacsorára. V. felesége két csirkét megsütött, és kb. 22 óráig iszogattak, amikor Cserni alez. eltávozott azzal, hogy reggel visszajön és rendezik a vacsorát. A vendégek reggelire és ebédre is ottmaradtak, azonban Cserni nem jelentkezett azóta sem V.-éknél. Tekintettel arra, hogy a vendégeknél pénz nem volt, a szállás és a vacsora azóta is fizetetlen maradt.”

A Cserni ellen folytatott vizsgálat során egy hevesi százados így nyilatkozott Cserni viselt dolgairól: „Több esetben önük is volt vacsorán, ahol italt is fogyasztottak, melyért egy alkalommal sem fizetett. A rokonuknál lévő esküvőn hívatlanul megjelent Cserni alez., ahol úgy mulatott, mint a meghívottak, és elmenetelekor bort csomagoltatott be magának. [...] Elmondja, hogy a kiegen¹¹⁷ dolgozó gépirónót kísérte haza, és annyira be volt rúgva, hogy kétszer kellett kihúzni az árokból. Cserni alez. amikor Budapestre ment, mindig motorral vitette ki magát a káli állomásra.” Többször hatalmaskodott, nem megfelelő ruhában jelent meg.

1958. december 5-én áthelyezték a Pásztói Járási Kiegészítő Parancsnokságra. „1959. augusztus elején névtelen levélben bejelentés érkezett Cserni alezredessel kapcsolatban, melyből tudomásunkra jutott, hogy nemi vonatkozásban viszonyt folytatott V. hajadon, budapesti lakossal 1954 óta. 1959. június 22-én V.-nak leánygyermeké született [...] Cserni alezredestől. A gyermeket elismerte, nevére íratta. 1959. augusztus 21-én az újszülött meghalt.” A nőnek nem árulta el, hogy nős, csak mikor a gyermek megszületett, ekkor megígérte, hogy feleségétől el fog válni, majd feleségül veszi a leányanyát, azonban a gyermek halála után ezt megtagadta, illetve a szüléssel és a temetéssel kapcsolatos költségek fizetése alól is kivonta magát. „Csak akkor volt hajlandó a költséget rendezni, mikor már erre S. alezredes elvtárstól utasítást kapott.” A nyomozás megállapította, hogy ígéretét továbbra sem tartotta be, és a nőtől olyan nyilatkozatot erőszakolt ki, hogy „a továbbiakban sem anyagi, sem erkölcsi követelése nincs.”

A nő panaszával a Honvédelmi Minisztériumhoz fordult, a vizsgálat során a Magyar Néphadsereg Személyügyi Csoportfőnökség megállapította, hogy „Cserni alezredes súlyosan vétett a kommunista erkölcs ellen. Önmagával és családjával szemben felelőtlenül járt el, annál is inkább, mert tudatában van rossz egészségi állapotának [...], fizikai munka végzésére képtelen. Tudta azt, hogy az ellenforradalom alatti viselkedéséért váltották le mint politikai munkást, mégsem ilyekezett becsületesen élni. Az elkövetett cselekedeteiért javasoljuk a honvédel-

117 Hadkiegészítő Parancsnokságon.

mi miniszter elvtárs felé, helyezze tartalékállományba Cserni alezredest, és az Elnöki Tanács 1959. évi 106. sz. határozata értelmében kapja meg a nyugdíjat, mivel a 25 év szolgálati ideje megvan.” Az illetékes szervek között a vita csak azon folyt, hogy „egyszerűen” vagy fegyelmivel helyezték nyugdíjba.¹¹⁸

Csernit a Munkásörség XXI. kerületi zászlóaljának élén a korábbi alegységparancsnok, **Szűcs Ferenc** váltotta 1958-tól.¹¹⁹ Szűcs 1913-ban született Nagykárolyban. A 8 általános elvégzése után 1920-tól Budapesten kifutó, majd több helyen csőszerelőként dolgozott. 1945-től párttag, 1947-től lett pártalkalmazott (függetlenített párttitkár) a Csepeli Kőolajipari Vállalatnál. Tényleges katonai szolgálatot 1937-ben és 1941–1942-ben tartalékos tiszti iskolát 1950-ben, egyéves pártiskolát 1953-ban végzett. 1954-től a Csepeli Vasmű Nagytömegárúgyár, 1955-től a Tiszafüredi Járás PB titkára volt. A forradalom alatt is Tiszafüreden tartózkodott, 1957. márciusban felesége betegsége okán saját kérésére került Budapestre, kinevezéséig a Csepeli Kőolajfinomító Vállalatnál dolgozott,¹²⁰ és 1957 júliusáig a helyi ideiglenes intéző bizottságnak is tagja lett.

Lemondását a július 4-ei ülésen jelentette be, indokai a leterheltség, illetve még inkább az őt ért sértések voltak. Utóbbiak között feleségének megalázása, a vezetőség nem kommunista erkölcs szerinti élete, az intrikák és fiának megverése. A megszólított IIB-tagok természetesen tagadták a vádakat, magyarázták tevékenységüket, mire „Szűcs elvtárs ingerült állapotban közbe szól, hogy ilyen elvtársak vannak az intéző bizottságba, akik az ő fiát is például megverte, s a régi időre visszatérve azt mondja, hogy F. elvtárs amikor a konyhán volt, lopott. A fiát amikor megverte azt a kijelentést tette, hogy menjetek vissza Mucsára, ahonnan jöttetek apáddal együtt. Ő ilyen elvtársakkal nem fog dolgozni, s ilyen ingerült állapotban elhagyja a helységet.” A résztvevők értetlenül álltak Szűcs távozását követően, folytatták a viselt dolgainak kitárgyalását. Az egyik IIB-tag a fiú megverésével kapcsolatban így reagált: „Elítéli Szűcs elvtársat a magaviseletéért, hogy itt hagyta az IB-ülést. A fiával kapcsolatban pedig nincs igaza, mert én magam voltam az, aki azt mondta a F. elvtársnak, hogy miért csak egy pofont adtál neki?” Az alapszerv és a kerületi végrehajtó bizottság 1957. július 10-ei ülésén elfogadta Szűcs „egyéni sértődöttségéből” történő lemondását.¹²¹ Egy évig volt a kerületi karhatalom vezetője, amikor szintén nőügy miatt kellett távoznia.

118 HM KI 75193.

119 Kinevezése: Munkásörség országos parancsnoka 0107. sz. parancsa 1958. július 8-án. BFL XXXV.33.1958. 1. őe.

120 HM KI 341/1146.

121 BFL XXXV.26.a.2. 17. őe. (1957. július 10.) 2. őe.

Az MSZMP Budapesti Párt- és Tömegszervezetek Osztálya január 8-ai feljegyzésében kérte a budapesti Fegyelmi Osztályt, vizsgálja meg a munkásőrparancsnok magatartását. Bebizonyosodott, hogy két levelet írt a XXI. Kerületi Pártbizottság gépkocsivezetője menyasszonyának címezve, amely szerint a vőlegénynek férjes asszonnyal, a pártbizottság gondnoknőjével van viszonya, akivel „munkahelyen kívül lakáson is találkozik”. A vizsgálat kimutatta, hogy Szücs vonzalmat érzett a gondnoknő iránt, és féltékeny volt rá, ezért vádolta be a gépkocsivezetőt. A vizsgálat után Szücs kérte funkciója alóli felmentését.¹²² A leváltás megtörtént, de a pártszervek nem tartották fontosnak az alapszervezetet a tényekről tájékoztatni.¹²³

A „nőügyek” miatt kellett még egy 1957-ben kinevezettet, **Ölveczky Károlyt**, a XV. kerületi parancsnokot leváltani. Ölveczky 1932-ben született Rákospalotán, a polgári iskoláinak elvégzése után 1948-tól pánccelos sorhonvédként Esztergomban kezdte önként szolgálatát, majd Tatán, Örkényen, Baján és Hatvanban szolgálva alhadnagy, hadnagy, főhadnagy, valamint századparancsnok, majd zászlóaljparancsnok lett. Közben egyéves pártiskolát végzett Kecskeméten, gimnáziumi tanulmányait 1955-ben a hatvani gimnáziumban kezdte meg. 1956 októberében másodéves gimnazistaként részt vett a hatvani pártbizottság védelmében, majd ugyanitt karhatalmista lett.¹²⁴ Kinevezését katonai pályája, 56-os „helytállása”, valamint rákospalotai helyismerete indokolhatta.¹²⁵

Miközben Gáspár Sándornak, a Budapesti Pártbizottság titkárának indoklása szerint Ölveczki Károlyt, a XV. kerületi parancsnokot a munkásőrség pénzének szabálytalan kezelése miatt kellett 1960-ban „szigorú megrovás” pártfegyelmivel leváltani és áthelyezni, a kiváltó okok a kerületi párttitkár és két hölgy társaságában a kerület alsógödi úttörőtáborában folytatott légyottok voltak. A botrány a kerületi „nőtitkár” kezdeményezésére gyűrűzött egészen Marosán Györgyig, és a nyomozásnak csak mellékszála volt az úttörőtábor közelében épített víkendház felépítésekor használt építőanyag, valamint berendezésére kiszállított bútorok eredete és a munkásőri közreműködés.¹²⁶ Az ekkor még csak 28 éves Ölveczki — mivel „tanult mestersége nincs, a polgári életet nem igen ismeri, és véleményünk szerint ezen a területen olyan nehézséggel találkozna, melyet jelenleg megoldani

122 BFL XXXV.1.a.4. 46. óe. (1959. március 2.) 17., 85–86. p.

123 BFL XXXV.1.b. 74. mikrofilm. Sz-8. Szücs Ferenc.

124 HM KI 58887.

125 Az első kerületi ideiglenes intéző bizottsági ülés, amelyen a munkásőrséggel foglalkoztak, és Ölveczky is jelen volt, 1957. május 24-én volt. BFL XXXV.20.a.2. 13. óe. 5–9. p.

126 *Rácz*, 2018. 317–321. p.

nem volt képes” — azonban kapott még egy esélyt, a hadsereg állományába vették vissza, ahonnan számos fegyelmi eljárást követően 1973-ban nyugdíjazták.¹²⁷

A XII. kerületi parancsnok, Ág (**Aikelin**) **János** 1911-ben Udvariban született értelmiségi családban, apja tanító volt. A gimnázium után két évig ipari rajziskolában tanult. 1932-ben egy tüntetés (más verzió szerint a munkanélküliség) miatt előbb Hamburgba vándorolt ki, majd 1937-ig a francia idegenlégió soraiban Algériában, Marokkóban és Szenegálban szolgált. Hazatérve rendőrségi felügyelet alatt állt, 1939-ig a Magyar Általános Köszénbánya Rt-nél volt hivatalsegéd. 1939–1940 tényleges sorkötelesként Piliscsabán szolgált, a világháborúban a Szovjetunióban (is, 1942–1943). A háború alatt Nyirádi Bauxitbányában, utána Zalahalápon volt fizikai munkás, majd ugyanitt 1948-ig pénztáros, 1948–1950 között a zalahalápi járási pártbizottságon titkár. A pártnak 1945-től tagja volt, pártiskolái elvégzése után katonai pályára került, 1950-ben három hónapos tartalékos tiszti tanfolyamot végzett főhadnagyként Szentendrén, az avatása után másfél évig Kiskunhalason szolgált századosként, majd a Műszaki Egyetem Katonai Tanszékén volt főelőadó tanár. Ezzel párhuzamosan 1951-ben esti képzésen beiratkozott a Tudományegyetemre, magyar–francia szakos tanárként végzett. 1952 és 1955 között a Pedagógiai Főiskolára, 1955 és 1958 között az ELTE BTK-ra járt. 1953 és 1955 között az Országos Találmányi Hivatalban volt főelőadó. 1956-ban — feleségével együtt — a XII. Kerületi Pártbizottságon teljesített fegyveres szolgálatot. Előbb a kerületi munkásőrség, majd ezen funkció vonzataként 1957. május 17-én a kerületi intéző bizottság tagja lett.¹²⁸

A kifogástalan munkásmozgalmi múlt, a kiváló minősítések, érdemrendek ellenére, fegyelmi eljárást megúszva sem kerülte el, hogy zalahalápi tartózkodása idejére 1959-ben hírbe ne hozzák: azzal gyanúsították meg, hogy a nyilaskeresztes párt tagja volt. Az egyik vádlója a „szembesítés során úgy tüntette fel a dolgokat, hogy másoktól hallotta, s amit elmondott, azt nem állította határozottan. Kijelentette, »hagyjuk őt dolgozni, neki sok gondja-baja van, nem ez az ügy az ő problémája«. Majd arról beszélt, hogy ha nem tud állást adni másnak, akkor nem is veszi el. Lényegében visszavonta állításait [...]” A tapolcai rendőrkapitány politikai helyettese azt állította, hogy a „birtokában volt egy járási nyilaslista, ahol Ág is szerepelt. Ezen a listán személyekre vonatkozólag más adatok is voltak; név születési hely, anyja neve stb. [...] Ezt a listát ő egy elvtárstól kapta, aki azóta már meghalt, és az ellenőrzések során megállapították, hogy nagyjából pontos lista volt, de nem mindenben felelt meg a valóságnak. [...] másolata 1956-ban meg-

127 HM KI 58887.

128 XXXV.17.a.2. 3. óe. (1957. május 17.) 5. p.

semmisült. [...] Ág elvtárs a beszélgetések során szembenézett a felhozott vádakkal, érvelt, magyarázott, emlékeztetett. Azokon a helyeken, ahol megfordultunk, sokan ismerik Ág elvtársat, aki úgy mozgott az emberek között, mint akinek nincs mitől tartania. Dolgozók üdvözölték őt, magatartásának biztosságot adott az is, hogy 1945-től tudja, hogy a nyilaslistán nem szerepelhet, mivel ezt annak idején [...] látta.”¹²⁹ 1966. október 31-ei hatállyal helyezték nyugállományba, de 1985-ig a Munkásőrség Országos Parancsnokságán dolgozott társadalmi állományban.

Az 1931-ben Püspökladányban született **Mata Gábor** sem a kiváló szervezői munkájával, inkább erőszakosságával hívta fel magára a budapesti pártbizottság figyelmét. Nagykorúságát elérve 1957-ig végig katonai pályán volt: 1948–1949. a Kossuth Akadémián, 1953–1956 között a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián tanult, a két iskola között pedig századparancsnok volt. Az életrajzai és személyi adatlapjainak rubrikái szerint 1956 októberében a VIII. és a XVII. kerületi párt-házak védelmében vett részt, novembertől 1957. februárig az I. Forradalmi Karhatalmi Ezrednél szolgált, azonban a katonai nyilvántartás már 1957 januárjától kezdődően megőrzött több olyan jegyzőkönyvet, becsületbírósági eljárást, amelyek a forradalom alatt játszott szerepéről szóltak. „Amikor Budapestről 1956. október 31-én Szolnokra szolgálati helyére érkezett, a zj-án belül az ellenforradalom erősítését a Budapesten szerzett tapasztalataival és elkövetett cselekedeteivel erősítette. A törvényesen fellépő államvédelmi hatóság tagjait disznóknak nevezte, azzal dicsekedett, hogy részt vett a fegyveres megmozdulásokban, tanította az egyetemistákat a fegyver- és kézigránát használatára [...]. Beszélgetéseikor azt hangoztatta, hogy Budapesten nem ellenforradalom, hanem becsületes követeléseik teljesítése érdekében fogtak fegyvert és ő ezzel azonosítja magát.” A vád szerint segítette a Szolnok városi forradalmi tanácsot a város védelmének megszervezésére, illetve a szovjet csapatok bevonulásakor november 4-én szerepet váltott. A vádakat tagadta, de a tanúk nem őt igazolták. A Kecskeméten 1957. januárban lefolytatott eljárás jegyzőkönyvében gyávnak minősítették, és javasolták alacsonyabb beosztásba helyezését, sőt a különvéleményt jegyzőkönyvileg megfogalmazó három tiszt nem tartotta méltónak és alkalmasnak arra, hogy az újjászervezendő hadseregben a proletárdiktatúrát szilárdan szolgáló tiszt legyen, és javasolták a hadseregből való eltávolítását. A március 19-én lefolytatott felülvizsgálati tárgyalás elnöke megállapította, hogy „saját kérelmére 1957. február 1-én leszerelt. Anyagában ne legyen nyoma a politikai megbélyegzésnek.”¹³⁰

129 BFL XXXV.1.b. 18. mikrofilm. Á-2. Ág János. HM KI 133365-VI-24., 211/165. BFL XXXV.39. Ág János.

130 HM KI 65161.

1957 tavaszán a Munkásőrség XVII. Kerületi Zászlóaljának lett parancsnoka. Itt mintha kompenzálta volna múltját, és túlkapásai miatt a kerületben Mata „pofozóbrigádjáról” és a lakosság terrorizálásáról beszéltek. A kétéves tevékenységéről készült vizsgálatok tizennyolc esetben tártak fel erőszakos cselekedetet, ezek között önbíráskodást, 1958 novemberi választást követően kerületi lakosok megverését, a XVII. Kerületi Rendőrkapitányság helyiségében (!) egy gyári munkás ittas állapotban történő bántalmazását.

A Munkásőrségtől ekkor „megrovás a szolgálat hanyag ellátásáért” büntetéssel sújtották,¹³¹ majd — mivel ügye többször is az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságán volt téma — Marosán György, az MSZMP budapesti első titkára és Borka Attila titkár keményebb eljárást követeltek, a parancsnoki posztjáról leváltották,¹³² de ekkor még utolsó esélyként nem zárták ki a pártból, a javaslatnak megfelelően megúszta „szigorú megrovás végső figyelmeztetés” (párt)büntetéssel.¹³³ Az új parancsnok, **Mezei György** a kerületi zászlóaljban 15 fővel szemben alkalmazott fenytést, és végül Mata sem került el a kizárást, a KEB 1961. február 14-én kizárta a pártból.¹³⁴

-A Munkásőrséget a párt felállításkor egyfajta mintahadseregének szánta, a fenti életutakból is látható, hogy a kiválogatás, a többlépcsős szűrés ellenére, budapesti parancsnokok esetében sem volt hatékony. Számos fegyvelemsértést követtek el (és korabeli megítélésük, illetve a tőlük elvárt példamutatás szempontjából lényegtelen, hogy a Munkásőrségben viselt hivataluk alatt vagy életük más időszakában), így talán nem volt hitelesen elvárható az átlag munkásórtól sem a szeplőtlen múlt vagy a kommunista emberhez méltó viselkedés. És éppen ezért történtek halálos balesetek („rendkívüli események”), sőt súlyos testi sértések, gyilkosságok a Munkásőr állományban is. A személyi állomány egy részének alkalmatlansága nem került el a Munkásőrség vezetőinek figyelmét sem. A budapesti parancsnok 1957. november 23-ai napi parancsában ekképp elemezte a fővárosi helyzetet:

„A történelem során először fegyverezzük fel a magyar munkásosztályt, és a fegyver a párt legáldozatkészebb fiának a kezében van. A fegyvert a proletárdiktatúra megvédésére kapták kezükbe, és ezért a munkásőrség minden tagjára sú-

131 Munkásőrség budapesti parancsnokának 01. sz. parancsa d. n. BFL XXXV.33.1958. 1. őe.

132 Munkásőrség országos parancsnokának 050. számú parancsa 1959. június 5-én BFL XXXV.33.1959. 1. őe.

133 BFL XXXV.1.a.4. 52. őe. (1959. május 25.) 11–17, 35–44. p.

134 BFL XXXV.33.1959. 11. őe. BFL XXXV.1.b. 10. tekercs. M-1. Mata Gábor. Mata ügyeiről részletesen lásd: *Rác*, 2021a. 548–550., 561–570. p.

lyos felelősség hárul. Tényként kell megállapítani, hogy ezt a magasztos feladatot többen nem érzik át kellőképpen. Magatartásukat nem a kommunistákhoz méltó szerénység és kommunista önfegyelem, hanem ellenkezőleg a kérkedő, kihívó magatartás, az önvédelmet szolgáló fegyver indokolatlan fitogtatása és a fegyverrel való felelőtlen, fegyelmezetlen játszadozás jellemzi, amely az esetek túlnyomó többségében a munkásőrök ittas állapotával párosul, illetve súlyosbodik. Mindezekből kifolyólag tűrhetetlenül sok a rendkívüli esemény, a fegyver által okozott baleset, sőt előfordult már haláleset is.”

Szekeres november 1. és 15. között tizenkét esetről tudósított Budapest területén, ezekből nyolc igazolhatóan ittas állapotban elkövetett volt. A tragédiák mellett egy, a tanulmány szerzője által szórakoztatónak tűnő eset is akadt. Sz. munkásőr a XIX. kerületben lévő Népkert vendéglőből nem akart záróra után távozni, majd ittas állapotban a XIX. kerületi rendőrkapitányságra akart erőszakosan behatolni.¹³⁵ De a kerületi intéző bizottsági ülések is számos ittas állapotban elkövetett cselekményt dokumentáltak, a II. kerületben április 3-án például két esetet. Március 15-én H. elvtárs egy fegyver megszerzésének reményében „csatlakozott az ismeretlen egyénhez, [...] először megittak 2 deci bort, azután 3-at, és így viszonzták egymásnak. Az eredmény az lett, hogy [...] H. elvtársat pedig botrányos magaviseletéért, a II. ker. Rendőrkapitányság bekísérte a karhatalmi szolgálatot teljesítő elvtársakkal közösen. H. elvtárs igen közönséges módon idegen nőket zaklatott.” A másik esetben T. „március 31-én a Budavári italboltban erősen leittasodott, és ott egy polgári személlyel összeverekedett, mert az — állítása szerint — szidta a Kormányt. Az eredmény az lett, hogy a rendőrfőnök T. elvtársat bekísérte, és kétszer fejbe kellett verni a gumibottal.” A munkásőröket a kerületi parancsnok mindkét esetben kizárta, de ezek az esetek súlyos tekintélyvesztéssel jártak, nem segítették elő „más fegyveres” testületekkel való „szoros barátság kialakítását” sem.¹³⁶

Egy 1958-as budapesti PB-titkári jelentés 1957-re 24 darab rendkívüli eseményt említ,¹³⁷ de kutatásaink szerint 1957-ben legalább 260 esetet találunk csupán a budapesti parancsnokság által vizsgált ügyek között. Ezek között is rendkívül változatos események vannak, köztük a feleségüket, családjukat vagy labdarúgó mérkőzésen a játékvezetőt védő munkásőr-fellépések és tragikus esetek is: a VII. kerületben például egy munkásőr fia játék közben apja fegyverével agyon-

135 A Munkásőrség budapesti parancsnokának 274. parancsa 1957. november 23-án. BFL XXXV.33. 1. őe.

136 BFL XXXV.7.a.2. 6. őe. (d. n.)

137 BFL XXXV.1.a.4. 21. őe. (1958. március 24.) 23. p.

lőtte magát, egy pesterzsébeti munkásőr pedig 1957. márciusában (!) egy évek óta tartó vita és pereskedés „lezárásaként” szolgálati fegyverével agyonlőtte a szomszédját. És arra is volt példa, hogy H. az Állami Gorkij Könyvtár dolgozóit, köztük a később „legendás” sportriporterként híressé vált munkatársát fegyverrel fenyegette, majd arra „a megjegyzésre, hogy esetleg kizárják a munkásörsegből, H. elvtárs kijelentette, nem baj, mert felesége révén a BM-ből annyi fegyvert szerez, amennyit csak akar.”¹³⁸

A munkásörseget ezért a párt igyekezett megregulázni, az otthoni fegyvertartást minimalizálni, és ennek érdekében 1963-ban gyökeresen új alapokra helyezte a munkásörök által használt fegyverek tartásának feltételeit.¹³⁹

Melléklet

A Munkásörse budapesti és kerületi parancsnokai 1957-ben

Budapest	Szekeres (Sneff) István	1957–1960
Budapest, helyettes	Winkler Ágoston	1957–1962
Budapest, helyettes	Florek Gyula	1957–1958
1. kerület	B. Tóth Sándor	1957–1961
2. kerület	Csizmadia József	1957–1971
3. kerület	Lakatos Ernő	1957–1964
4. kerület	Fajszai (Boskovits) Lajos	1957–1964
5. kerület	Fejes István	1957–1972
6. kerület	Lázár Károly	1957–1972
7. kerület	Tökés László	1957–1958
8. kerület	Bene Béla	1957–1974
8. kerület	Ruzsbatzky László	1957–1960

138 BFL XXXV.33.1957. 7. őe. BFL XXXV.10.1957.c. 132. őe.

139 MNL OL M-KS 288.5. 314. őe. (1963. szeptember 24.)

9. kerület	Mészáros Sándor	1957–1963
10. kerület	Tóth György	1957–1958
11. kerület	Supka Kálmán	1957–1957
11. kerület	Deák Ferenc	1957–1973
12. kerület	Ág (Aikelin) János	1957–1966
13. kerület	Sós (Strahl) Dezső	1957–1961
14. kerület	Somlai Géza	1957–1961
15. kerület	Ölveczky Károly	1957–1961
16. kerület	Mázi József	1957–1960
17. kerület	Mata Gábor	1957–1959
18. kerület	Szutter Ferenc	1957–1971
19. kerület	Simeoni Ernő	1957–1963
20. kerület	Hidvégi (Homola) Sándor	1957–1959
21. kerület	Cserni József	1957–1958
22. kerület	Kuzma János	1957–1971
CSVM	Szűcs Sándor	1957–1960

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (=BFL)

- VII.5.c Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperек iratai
- VII.18.d Budapesti Királyi Ügyészség (1946- Budapesti Államügyészség) iratai. Büntetőperек iratai
- XXIII.203.a.1 Budapest III. Kerületi Tanács tanácsülési jegyzőkönyvei
- XXV.4.a A Fővárosi Bíróság büntetőperес iratai
- XXXV.1.a.1 Az MSZMP budapesti pártértekezleteinek jegyzőkönyvei
- XXXV.1.a.2 Az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.1.a.3 Az MSZMP Budapesti Pártbizottság üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.1.a.4 Az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.1.a.6 Az MSZMP kerületi intézőbizottság-elnöki értekezletek üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.1.b Az MSZMP Budapesti Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztályának iratai
- XXXV.1.i Az MSZMP Budapesti Fegyelmi Bizottságának iratai
- XXXV.7.a.2 Az MSZMP II. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.8.a.2 Az MSZMP III. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.8.a.4 Az MSZMP III. Kerületi Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.9.a.2 Az MSZMP IV. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.9.a.3 Az MSZMP IV. Kerületi Pártbizottság üléseinek jegyzőkönyvei

- XXXV.10.a.2 Az MSZMP V. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.10.c Az MSZMP V. Kerületi Pártbizottság alapszervi iratai
- XXXV.12.a.2 Az MSZMP VII. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.15.a.2 Az MSZMP X. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.15.a.3 Az MSZMP X. Kerületi Pártbizottság üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.15.b Az MSZMP X. Kerületi Pártbizottság apparátusi iratai
- XXXV.17.a.2 Az MSZMP XII. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.19.a.3 Az MSZMP XIV. Kerületi Pártbizottság üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.19.a.4 Az MSZMP XIV. Kerületi Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.20.a.2 Az MSZMP XV. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.26.a.2 Az MSZMP XXI. Kerületi Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.28.a.2 Az MSZMP Csepel Vas- és Fémművek Ideiglenes Intéző Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei
- XXXV.33 Munkásörség Budapesti Parancsnoksága MSZMP Bizottságának iratai
- XXXV.39 MSZMP Budapesti Bizottsága személyi anyagai
- XXXV.95.a Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának vezető testületi iratai
- XXXV.98.a.2 Magyar Dolgozók Pártja III. Kerületi Pártválasztmány (1954-től Pártbizottság) jegyzőkönyvei

Hadtörténeti Intézet és Levéltár Központi Irattára (=HM KI)

HM KI Tiszti személyügyi okmánygyűjtők

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL OL)

M-KS-288.5. Az MSZMP Politikai Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei

Napilapok

Rákosi Mátyást a mai tárgyaláson kivezték és böjttel és kemény fekhellyel súlyosított magánzárkára ítélte az elnök. Esti Kurir, 1926. július 17. (4. évfolyam, 159. szám) 4. p.

Monstre kommunista bűnpör a tábla előtt. Magyar Hírlap, 1931. március 17. (41. évfolyam, 62. szám) 8. p.

A táblán is fogházbüntetést kaptak a kommunista agitátorok. Uj Nemzedék, 1931. március 17. (13. évfolyam, 62. szám) 8. p.

Ujság, 1927. január 1. (3. évfolyam, 1. szám) 48. p.

Rákosit 8 és fél, Weinbergen 8 évi börtönre ítélte a bíróság. Szegedi Uj Nemzedék, 1926. augusztus 5. (8. évfolyam, 176. szám) 3. p.

Cs. M.: 3 millió forint értékű használt benzinjegyet loptak a zúzdából. Magyar Nemzet, 1974. január 26. (30. évfolyam, 21. szám) 6. p.

Martinkó Károly: Feneketlen kutak. Magyar Rendőr, 1974. február 7. (28. évfolyam, 6. szám) 13. p.

Deák András: Új pénzt „csináltak” régi benzinjegyből. Népszava, 1974. november 19. (102. évfolyam, 270. sz.) 1. p.

Szakirodalom, kiadott források

Csikány, 2008

Csikány Tamás: A magyar katonai felsőoktatás 200 éve — dióhéjban. In: *Nemzet és biztonság*. 2008/10. szám. 76–85. p. http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/csikany_tamas-a_magyar_katonai_fels_oktatas_200_eve_diohejban.pdf (letöltés: 2024.01.09)

- HL 1997 Fond- és állagjegyzék: A Hadtörténelmi Levéltár őrzésében lévő katonai iratok. Szerk.: Szijj Jolán.
<http://mek.niif.hu/01300/01340/html/index.htm> (letöltés: 2024.01.09)
- Illésfalvi*, 2018 *Illésfalvi Péter*: A Munkásörség legfelső vezetői 1957-ben. In: A dolgozó népet szolgálták? Fegyveres testületek és pártirányításuk a szocializmusban. Szerk.: Ötvös István – Trieber Péter. Budapest, 2018.201–232. p.
- Kiss*, 2014 *Kiss Dávid*: A munkásörség felállítása és tevékenysége 1958 elejéig. In: Hadtörténelmi Közlemények 127. (2014) 941–989. p.
- Kiss*, 2015 *Kiss Dávid*: Munkásörség, „rendkívüli események”, (i) gazdaságszolgáltatás, In: Magyar Rendészet 2015/3. 121–140.
http://real.mtak.hu/134809/1/RTH_2019_XXIXevf_57-58sz_194-204.pdf
- Kiss*, 2018 *Kiss Dávid*: A Munkásörség a pártállami struktúrában, 1957–1989. In: A dolgozó népet szolgálták? Fegyveres testületek és pártirányításuk a szocializmusban. Szerk.: Ötvös István – Trieber Péter. Budapest, 2018. 233–248. p.
- Koltai–Rácz*, 2008 A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. 1956. november 8.–1957. május 27. I–II. köt., Szerk.: Koltai Gábor – Rácz Attila. Budapest, 2008.
- MFMPK 1957 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1957. Közzéteszi a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány titkársága. Budapest, 1958.
- MSZMP II. A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. köt., 1957. január 25.–1957. április 2., Szerk.: Némethné Vágyi Karola–Urbán Károly, Budapest, 1993.
- MSZMP 1973 A magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956-1962. Második, bővített kiadás. S.a.r: Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Budapest, 1973.

- Nagy–Zeman*, 2017 *Nagy Gyöngyi – Zeman Ferenc: Kádár-huszárok és pártkatonák. Munkásörök Hódmezővásárhelyen, 1957–1988. Hódmezővásárhely, 2017.*
- Rácz*, 2018 *Rácz Attila: A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között, Budapest, 2018.*
- Rácz*, 2020 *Rácz Attila: A párt ökle lesújtott. In: Levéltári Mozaikok. 2020/3. (5. szám) <http://bparchiv.hu/statikus/racz-attila-part-okle-lesujtott> (letöltés: 2024.01.09)*
- Rácz*, 2021a *Rácz, Attila: A Munkásörség budapesti fegyelmi ügyei 1957–1963. In: Lymbus – Magyarstudományi Forrásközlemények. Budapest, 2021. 2. sz. 545–580. p.*
- Rácz*, 2021b *Rácz Attila: Kopjások, diverzások, fradisták. Munkásörök akcióban. In: Budapesti Levéltári Mozaikok 2021/29. (56. szám) <https://bparchiv.hu/statikus/racz-attila-kopjasok-diverzansok-fradistak-munkasorok-akcioban> (letöltés: 2024.01.09)*

KAS GÉZA

SZÉCHÉNYI BÁLINT HADIFOGSÁGBÓL ÍRT LEVELEI

Az alábbi forrásközlés néhány családi levél közlésével szeretne bepillantást nyújtani abba, hogy az első világháborúban orosz fogságba esett magyar tisztek hogyan élték meg a hadifogságot, milyen megoldásokat választottak a túléléshez, illetve a hazakerüléshez.

Széchenyi Bálint a legnagyobb magyar unokája: édesapja Széchenyi István kisebbik fia, Ödön (1839–1922),¹ édesanyja Christopulos Eulália (1854–1918),² aki Ödön második felesége volt. Bálint Isztambulban látta meg a napvilágot 1893. november 23-án és ugyanezen év december 14-én meg is keresztelték.³

Bálint többször járt Magyarországon, majd bátyjához, Gusztávhoz hasonlóan katonai iskolába adták: míg bátyja a Ludovikára,⁴ addig ő a soproni honvédelmi főreáliskolába járt.⁵ Ehhez Gusztávnak királyi engedélyre volt szüksége, mert a felvételi követelményként támasztott alsóbb tanulmányokat külföldön végezte.⁶ Bálint esetében erről nem tudunk, így vélhetően ő az elemi iskoláit is Magyarországon teljesítette. A soproni honvéd főreáliskolába 14–16 éves fiúk jártak, s

1 *Kocsis Piroska*: Széchenyi Ödön, a „tűzpasa”. 2014. december 12. https://mml.gov.hu/hirek/szechenyi_odon_a_tuzpasa; utolsó letöltés: 2023. október 26.

2 *Bártfai Szabó László*: A Sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története. III. kötet Bp., 1926. 578. p. után bekötött családfa.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P 623 A Széchenyi család levéltára. Törzslevéltár. A sorozat. (= MNL OL P 623 A) A család által rendezett iratok. XII. kötet. 8. szám. Falragaszok, országgyűlési nyomtatványok, újságok, kivágatok, meghívók, gyászjelentések, a család születési, házassági és temetési iratai. No. 133. (263. o.) A keresztelő helyszíne az isztambuli Saint Antoine templom, a keresztapa Martos Ferenc volt.; Budapesti Hírlap 1893. december 18. 349. szám 3. p.; *vitéz Roncsik Jenő*: Gróf Széchenyi Ödön. Debrecen, 1938. (továbbiakban: *Roncsik*, 1938.) 27–29. p.

4 Magyarországon 1907. május 12. 6. p.

5 Budapesti Hírlap 1907. május 5. 10. p.

6 *Roncsik*, 1938. 318. p. Fővárosi Közlöny 1907. április 4. 16. p. 31. sz. 2. sz. melléklete: Pályázati hirdetemény. A m. kir. honvédfőreáliskolában és a honvéd Ludovika-Akadémiában az 1907/1908. tanév kezdetén betöltendő államköltséges (teljesen díjmentes vagy féldíjmentes), továbbá alapítványos és fizetéses helyekre.

Bálint is 1907-ben, 14 évesen kezdte el azt. Egy évfolyamba 50 főt vettek fel, s a képzés három évig tartott.⁷

Bálint egyévi önkéntesként⁸ a varasdi m. kir. 10. honvéd huszárezredhez csatlakozott,⁹ és ennek az ezrednek a zászlósaként vett részt az I. világháborúban.¹⁰ A 10. honvéd huszárezred a 23. lovasdandárhoz tartozott, és ezzel együtt a 2. osztrák–magyar hadsereg része volt.¹¹ Ez azonban 1914-ben megváltozott, és az ezred egy része (3–4. század) az 5. osztrák–magyar hadsereg kötelékében 1914-ben a szerbiai fronton harcolt, majd onnan vezényelték át az orosz hadszíntérre.¹² Bálint Galíciában 1915. március 13-án hadifogságba esett,¹³ vélhetően a Stanislau térségében meginduló orosz támadások során.¹⁴ Hadifogolyként előbb Tobolszkban tartották fogva,¹⁵ majd az orosz összeomlást és forradalmat követő-

-
- 7 *Szabó József János*: Tisztképzés az Osztrák–Magyar Monarchiában. In: A magyar katonai vezető- és tisztképzés története. Szerk.: Lengyel Ferenc – Szántó Mihály. Bp., 1996. 76. p.; *Martinkó József*: Magyar középfokú katonai nevelő és képző intézmények 1874-től 1918-ig. In: A magyar katonai vezető- és tisztképzés története. Szerk.: Lengyel Ferenc – Szántó Mihály. Bp., 1996. 83–85. p.
 - 8 Az egyévi önkéntesség lehetővé tette, hogy valaki a polgári foglalkozás mellett tartalékos honvédtiszt legyen. A képzés októbertől a következő év szeptemberéig tartott és a több részből álló tanévet vizsga zárta le. *Balla Tibor*: A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Millenniumi könyvtára 1. Bp., 2000. (továbbiakban *Balla*, 2000.) 72–73. p.
 - 9 Pesti Napló, 1913. szeptember 21. 12. p.
 - 10 1914. augusztus 4-én kapta meg a zászlós rangot. Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1916. Bécs, 1916. 570.o.
 - 11 *Balla*, 2000. 39. és 135. p.
 - 12 *Dr. Ravasz István*: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/magyarorszag-es-a-magyar-kiralyi-honvedseg-a-xx-szazadi-vilaghaboruban-1914-1945-BB49/honved-seregtettek-a-nagy-haboruban-71/>; utolsó letöltés: 2023. október 26.
 - 13 MNL OL P 623 B III. 1. 11. t. 1921. június 25. levél
 - 14 *Kárpáthy Ákos*: Az 5. honvéd lovashadosztály. In: A magyar királyi honvédség története 1868–1918. M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Bp., 1928. 344. p.
 - 15 Város Nyugat-Szibériában az Irtisz folyó partján. K. u. K. Kriegsministerium No. 491. Verlustliste. 1916. November. 17. 4. p.

en nyugatra indították fogolytársaival egyetemben.¹⁶ 1918-ban Ufában¹⁷ túlélte a csehszlovák légió uralmát,¹⁸ amelynek tagjai válogatás nélkül lőtték le a német és magyar hadifoglyokat.¹⁹ Végül Moszkvába került, ahol előbb a Magyarországon „Krepost”²⁰-nak nevezett moszkvai börtönben, vélhetően a Butirkában tartották fogva,²¹ míg később az egykori Szent András kolostorban²² kialakított fogolytáborban sínylődött ötvened magával.²³

A Moszkva folyó partján, egy kisebb park által körül ölelt épületegyüttes kiválóan alkalmas volt fogolytábornak, mivel a kolostor a bolsevik hatalomátvétel után elveszítette szakrális funkcióját. A kolostor hadifoglyainak helyzete 1920-ban²⁴ alapjaiban változott meg: a bolsevik vezetés ugyanis saját védelme alá helyezte a magyar tanácsköztársaság tíz népbiztosát,²⁵ akik pere 1920. július 5-én kezdődött Magyarországon. Georgij Csicserin szovjet külügyi népbiztos nyomatékot adandó a bolsevik nyilatkozatnak a Szovjet–Oroszországban lévő hadifoglyokat, köztük különösen tíz katonatisztet²⁶ túsznak titulált, akik közé Széchenyi

-
- 16 MNL OL P 623 B sorozat. Az Országos Levéltár által rendezett iratok. III alsorozat 1. alsorozata. Széchenyi Viktorral kapcsolatos iratok, levelezés. Széchenyi Viktorhoz írott levelek (MNL OL P 623 B. III. 1.) 14. t. Széchenyi Bálint által írt levelek 11. at. 1921. június 25. levél
- 17 Baskíriában, az Uraltól nyugatra fekvő város.
- 18 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1921.06.25. levél
- 19 *Skharow, Konstantin*: A cseh légiók Szibériában. *Garfield*, 1988. 39. p. *Rátz Kálmán*: A oroszországi cseh-szlovák légió története. Bp., 1930.
- 20 Jelentése erőd (orosz).
- 21 Pesti Hírlap 1922. április 11. 7. p.
- 22 Orosz neve: Andrejevskij Monasztirj. A tábor csak andronyevszki-büntetőtáborként emlegették.
- 23 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1921.06.25. levél
- 24 Széchenyi Bálint levelében 1919. június 20-át ír, de akkor még nem lehettek túsok a népbiztosok érdekében. MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1921.06.25. levél
- 25 Név szerint: Ágoston Péter, Bajáki Ferenc, Bokányi Dezső, Dovcsák Antal, Haubrich József, Kalmár Henrik, Kelen József, Nyisztor György, Szabados Sándor, Vántus Károly. Proletár 1920. szeptember 9. 2. p.
- 26 Név szerint: Károlyi Dezső őrnagy, Csiszár Sándor ezredes, Flóra István ezredes, Jankovich Kálmán, Sebesédi Győző, Szalay Sándor, Széchenyi Bálint gróf, Héjjas János főhadnagyok, Spolarics György és Felber Jenő hadnagyok. Proletár 1920. szeptember 9. 2. p.; Magyar Jövő 1920. október 27. 3. p.

Bálint is bekerült.²⁷ Innentől kezdve a fiatal magyar arisztokrata sorsa összekapcsolódott a népbiztosok sorsával.²⁸

Bálint a moszkvai Kreposztban együtt raboskodott az orosz arisztokráciának a bolsevik hatalomátvétel következtében páriává lett tagjaival. Ekkor találkozott az orosz nemesség leghatalmasabb nemzetiségével, a Galycinokkal.²⁹ A találkozásközből szerelem, majd 1921-ben Galycin Mária hercegnővel házassággkötés lett.³⁰

Galycin Mária édesapja Pavel Pavlovics Galycin, aki II. Miklós cár főszertartásmestere és minisztere volt, 1916-ban halt meg. Özvegye és két lánya³¹ a bolsevik hatalomátvételt követően börtönbe kerültek és elvesztették vagyonukat. A bolsevik diktatúra folyamán az egész nemzetségből csupán egyetlen ág maradt fenn Oroszországban, a többit vagy kiirtották, vagy emigrációba kényszerítették.³² A házasság mindkét félnek előnyös volt: a rabságból kiszabaduló, de állandó létbizonytalanságban élő orosz hercegi családnak valamiféle védelmet és menekülési lehetőséget jelentett, míg a hadifogoly fiatalembernek a hiperinfláció³³ miatt egyre szűkösebb ellátásának kiegészítését tette lehetővé.³⁴

27 Proletár 1920. szeptember 9. 2. p.; Pápa és Vidéke 1920. szeptember 17. 1. p.

28 A kérdésről: *Hunyadi Károly*: A szovjet kormány akciója a magyar politikai elitéltek megmen-tésére. Az 1921. évi szovjet – magyar hadifogolyegyezmény. In: *Hadtörténeti Közlemények* 22. (1975) 721–758. p.; *Kaba Eszter*: „Öszre hazajönnek mind!” Hadifogolykérdés és a magyar társadalom a Pesti Hírlap hasábjain, 1920–1923. In: *Aetas* 29. (2014) 3. sz. 97–108. p. (továb-biakban: *Kaba* 2014.)

29 A család nevét több alakban is írják: Golicin, Galitzin, Galycin.

30 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1921.06.25. levél. A polgári esküvőre 1921. április 27-én, míg az egyházira 1921. július 25-én került sor. <https://gw.geneanet.org/frebault?lang=en&n=galitzin&oc=0&p=pavel+pavlovich>; utolsó letöltés 2023. október 31.

31 Pavel Galycin felesége Alexandra Nikolaievna Mestcherskya (1864–1940), lányaik Mária (1895–1976) és Alexandra (1905–2006). <https://gw.geneanet.org/frebault?lang=en&n=galitzin&oc=0&p=pavel+pavlovich>; utolsó letöltés 2023. október 31. Az özvegy halálózási dátuma téves, a helyes: 1940. július 9. 8 Órai Újság 1940. július 10. 6. p.

32 *Douglas Smith*: Az orosz arisztokrácia végnapjai. Bp., 2022. 41, 77. p.

33 Szovjet–Oroszországban 1921 decembere és 1924 januárja között az árak százhuszezresre emelkedtek! *Botos János*: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924. In: *Múltunk* 60. 2015. 125. p.

34 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1921. június 25. levél; 1922. 02. 06. Vö. *Kaba Eszter*: „Az 1917–1918-as tél Oroszországban hadifoglyaink legnehezebb időszaka lesz.” Hadifogolysor-sok és az oroszországi forradalom. In: *Történelmi Szemle* 60. (2018) 3.sz. 469–478. p. különö-sen 471. p.

Az 1921. július 28-án megkötött rigai megegyezésnek³⁵ köszönhetően a fiatal pár bízhatott a hazajutásban. A több mint hét hónapos idegőrlő várakozás után, legkésőbb 1922 március 18-án jutottak el Rigába,³⁶ s a 6. csoporttal jöttek haza.³⁷ 1922. március 30-án érkeztek meg a csóti leszerelő táborba,³⁸ ahol 1922. március 30-a és április 12-e között tartózkodtak.³⁹

Rigában értesült Bálint édesapja, Ödön, betegségéről.⁴⁰ Már ekkor elkezdte szervezni konstantinápolyi útját, amihez az antant engedélyére volt szükség. Ebben rokonsága — különösen Széchényi Viktor, aki az orosz földön rekedt hadifoglyok hazahozatala érdekében a Nemzetgyűlésben is felszólalt⁴¹ — volt segítségére.⁴² A csóti táborban eltöltött napok során értesült Bálint édesapja haláláról,⁴³ így a búcsútalálkozás elmaradt.⁴⁴

A csóti tábor elhagyása után Bálinték a budapesti Hungária Szállóban laktak.⁴⁵ Ödön még fiatalon eladta birtokait, s vagyonát felélte.⁴⁶ A sors azonban kegyesnek tűnt Ödönhöz: úgy tűnt, hogy a még Széchényi Ferenc által létrehozott hitbizományok közül a nagycenkit, ami Széchényi Istváné lett, Ödön gyermekei örökölhetik. Ugyanis Ferenc a hitbizományok alapításakor kikötötte, hogy azokat

35 *Kaba*, 2014. 101. p.

36 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1922. 03.18. levél

37 Hadtörténeti Levéltár, Hadifogoly Gyűjtemény, Csóti leszerelő tábor 26. doboz C-8. füzet 197. o. 444. sz.

38 Budapesti Hírlap 1922. április 1. 5. A tábori regisztrációjára április 3-án került sor és április 12-én küldte be a kérvényét. A tábor működéséről: *Bonhardt Attila: A magyar hadifoglyok hazatelepítése az első világháború után. II. A magyarországi leszerelő táborok, 1919–1923. In: Hadtörténelmi Közlemények 107. (1994) 3. sz. 3–19. p.*

39 Hadtörténeti Levéltár, Hadifogoly Gyűjtemény, Csóti leszerelő tábor 26. doboz C-8. füzet 197. p. 444. sz. MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1922. 04. 05.

40 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1922. 03. 18. levél

41 Nemzetgyűlési Napló 1920. VIII. k. 131–132. p.

42 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1922. 03.18. levél

43 1922. 03. 23. Konstantinápoly. *Roncsik*, 1938. 362. p.

44 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1922. 04. 08. levél. Az angol misszió nemleges választ Bálint Konstantinápolyba való utazására csak 1922 május-júniusa folyamán kaphatta meg Viktortól. MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at. 1922. 06. 05. levél

45 Hadtörténeti Levéltár, Hadifogoly Gyűjtemény, Csóti leszerelő tábor 26. doboz C-8. füzet 197. p. 444. sz.

46 *Roncsik*, 1938. 21. p.

az elsőszülött fiúk öröklik, s Széchényi István idősebbik fiának, Bélának csak lányai voltak.⁴⁷

Ödön még 1908-ban törvénytelen gyermekeit — akiket második felesége még házasságkötésük előtt szült neki —, Gusztávot és Ilonát törvényesítette.⁴⁸ Ez a lépés — amely a család ellenkezése dacára történt — még nem volt elegendő a nagyecenki majorátus örökléséhez. Ugyanis az alapító Ferenc azt is kikötötte, hogy a feleségnek római katolikus vallásúnak és ősi nemesi származásúnak kell lennie.⁴⁹ Ez utóbbi kritériumnak a nemzetség szerint Ödön egyik - se első, se második — felesége sem felelt meg. Ugyan Ödön szerint második feleségének ortodox érseki felmenői voltak,⁵⁰ addig a család szerint Eulália apja asztalos, anyja pedig mosónő volt.⁵¹

Minthogy Ödön a maga és gyermekei részére igényelte a majorátust, ezért Béla, hogy az öröklésből ne legyen halála után vita, prejudiciális per indítását kérte, amit a nagyecenki hitbizomány két másik ági várományosa, Bertalan és Kálmán⁵² 1914-ben meg is indítottak.⁵³

A per nem zárult le Béla haláláig (1918), amelyet követően a hitbizományt nem adták át Ödönnek, hanem zárlatot rendelt el a hatóság. Ödönnek pénzbeli kárpótlást ajánlottak fel, de azt a pasa nem fogadta el a valutaárfolyamok ingatlanságára hivatkozva. 1920 augusztusában Nagycenken a családtagok és Ödön megegyeztek a hitbizomány sorsáról: felajánlották a legnagyobb magyar kisebbségi fiának a hegykői uradalmat, ami a nagyecenki majorság mintegy 1/5-ét jelen-

47 Pesti Napló 1913. szeptember 21. 12. p. MNL OL P 623 A VII. kötet Családi iratok, családtagok iratai (17. sz.) 28. csomó A nemzeti gyűlések jegyzőkönyvei (1908–1943) 301. 1908-1933 A nemzeti gyűlések jegyzőkönyvei (MNL OL P 623 A VII. 28. 301.) 1921. szeptember 11. II. rendkívüli közgyűlés; Balatonföldvár.

48 MNL OL P 623 A VII. 28.-301. 18., 23., 25., 30.o.

49 Soproni Napló 1914. 04. 26. 2. p.

50 *Roncsik*, 1938. 27. p. Pesti Napló 1913. 09. 21. 12. p.

51 Soproni Napló 1914. 04. 26. 2. p. Finomabban fogalmaz Az Újság 1914. 04. 19. számában 6. p., ahol iparosoknak nevezi Euália szüleit. Ugyanakkor a cikk megfogalmazása alapján erre az Ödön második feleségének a Konstantinápolyon belüli születési helyéből — Tatavla városrész — következhetnek. A Tatavla (jelentése istállók) egyike Isztambul kerületeinek, ahol régebben többségében ortodoxok laktak, mai neve Kurtulus. A negyed alapvetően a szegényebb népesség lakóhelye volt. <http://constantinople.ehw.gr/Forms/!LemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11465>; 2023. július 12-i letöltés.

52 Ők Széchényi Ferenc két másik fiúgyermekének, Lajosnak és Pálnak a leszármazottai.

53 MNL OL P 623 A VII. 28.-301. 1921. szeptember 11. II. rendkívüli közgyűlés.

tette, valamint pénzbeli kártérítést is, amit Ödön és gyermekei el is fogadtak.⁵⁴ 1922-ben kérelmet nyújtottak be Horthy Miklóshoz az uradalomnak a nagycenki hitbizományból való kivétele tárgyában, amit a kormányzó jóváhagyott.⁵⁵ A jogi procedúra csak 1925. január 4-én, a telekkönyvi beiktatással zárult le.⁵⁶ Az így létrejövő birtokra költözött Bálint feleségével és felesége rokonaival.

Az alább közlésre kerülő leveleket a Széchényi család történetének az első világháborús időszakára vonatkozó kutatásaim során találtam meg Széchényi Viktor levelezésében. Széchényi Viktor ebben az időszakban igyekezett összefogni a családot, a rokonság számos tagjával levelezett. A közlésben Bálintnak minden Viktorhoz írt levelét kiadjuk. A forráskiadásban témájából fakadóan helyett kapott Bálintnak fogságából Széchényi Miklós nagyváradai püspöknek küldött levele is. Miklós ezt a levelet továbbította Viktornak, egy kísérőlevéllel együtt. A kontextus érthetősége érdekében Miklós levelét is közöljük.

A levelek az orosz fogságban szenvedők gondjait, lelkiállapotát láttatják, bemutatják, hogy hogyan értesültek a foglyok a hazai, valamint a világban zajló eseményekről. Érdekes megfigyelni a családtagok közötti kommunikáció kereteit, a megszólításokat, az egymás közötti hangnemet.

A forráskiadás során a leveleket betűhíven publikáljuk, a rövidítéseket, kiegészítéseket []-ben jelzem.

Széchényi Bálint hadifogságból írt levelei⁵⁷

1. levél

Moszkva 1921. VI. 28⁵⁸.

Kedves Viktor Bátyám!

Fölhasználom az alkalmat hozzád pár sort intézni, bár kevés reményem van hogy megkapod leveletem!

Egy hadifogoly ujságból, budapesti, amelynek csak egyik lapja került hozzánk a táborunkban megtudtam, hogy Viktor Bátyám a Magyar Nemzetgyűlésnél

54 MNL OL P 623 A VII. 28.-301. 1921. szeptember 11. II. rendkívüli közgyűlés; 1922. február 5. XXIII. közgyűlés.

55 MNL OL P 623 A VII. 28.-301. 1922. február 5. XXIII. közgyűlés 167-192. o.

56 Pécsi Lapok 1925. január 6. 4. p.

57 MNL OL P 623 B. III. 1. 14. t. 11. at.

58 Nehezen olvasható, ahogy a következő levél is.

felszólalt az Oroszországban még lefogott magyar volt hadifogolytiszték, most mint túsok, érdekében. Ez megadta nekünk itt a reményt, miután ezt az ügyet te a kezdedben vetted, hogy talán most már végre egyszer, forrón szeretett Hazánkban, rövidesen visszatérhetünk. (2) De ez sajnos ez ideig nem történt meg! Itt Moszkvában az Andronyevsky (volt Kolostorban) táborban (Kényszermunkatábor) vagyunk 50nen, elszakított véreinkkel együtt. Hogy milyen elviselhetetlen életünk van, arról te bizonyára több oldalról értesítve vagy, azt abból látom, amit olvastam a budapesti hadifogolyújságban, ahol le van közölve a Svéd nővér levele báró Huszár Adrien⁵⁹ Úrhölgyhöz, ez teljesen megfelel a valóságnak, ehhez csak még azt kell hozzáfűznöm, hogy ez a helyzet napról napra rosszabodik, nem akarok túlozni, Kedves Viktor Bátyám, de tény az, hogy ha ezt a telet még a sors úgy hozza, hogy ebben az áldatlan Országban kell eltöltenünk, hát nem mondok sokat, de sírba viszi az, a magyar tiszték 95%kát. (3) Itt ott híreket kapunk szibériai és petrogradi⁶⁰ szenvedő tisztársainktól, ez bizony égbe kiáltó, hogy milyen pokoli szenvedésekben van részük úgyszintén az itteniek[nek]...

Egyre kérlek kedves Viktor Bátyám, minden erődből igyekezz körösztül vinni azt, hogy a tél beállta előtt oroszországból kikerüljünk⁶¹, mert mondom, ez volna 7 évi hadifogság után gyöngye szervezetünkkel, és a legszükségesebbet nélkülözve végleges elpusztulásunk.

Meg vagyok győződve úgymint tisztársaim is, arról, hogy a Kormányunk mindent megtesz, hogy innen kikerülhessünk, de megtudod érteni, hogy ez nekünk most már nem elegendő, ennyi szenvedés és kínzás után, haza kívánkozik mindegyikünk vesztül még, (4) ha tüzes utakon kellene járnunk.

Lesújtott még jobban az a hír, amit a napokban kaptunk, hogy a volt népbiztosok tiltakoznak az ellen, hogy Oroszország területére küldjök; most mi lesz? Az egyetlen ütőkarttyája ami rendelkezésére állott a Kormányunknak az sincs. Hogy kerülünk most már haza? Talán soha...! Ez legtöbb tisztársamnak a válasza!

Azt hiszem, hogy bizony tekintett nélkül arra, hogy mi az óhajuk a 10 volt népbiztosnak, hogy azt kellett volna kürtölni a világban, hogy igenis alig várják

59 Huszár Andorine az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország között a Dán Vöröskereszt közvetítésével kötött egyezmény keretében, mint vöröskeresztes nővér utazott 1916-ban Oroszországba a hadifoglyok (elsősorban a tiszték) helyzetén segíteni. Később állandó delegátusként Pétervárott maradt. Hadifogoly magyarok története. I-II. k. Szerk. Baja Benedek, Pilch Jenő, Lukinich Imre, Zilahy Lajos; Bp., 1930–31. II. k. 226–228.; *Balla Tibor*: Osztrák–magyar tábornokok orosz hadifogságban az első világháború idején. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 125. (2012.) 851. p.

60 Szentpétervár.

61 Az alábbi tagmondat kétszer aláhúzva.

azt, hogy Oroszország területére érhessenek, és őket a mi kiadatásunk ellenében, kiszolgáltatni.

De mit is beszéljek én arról, hogy mit kellett volna csinálni, ami el-(5)mult az elmúlt az már nincs.

Augusztus 13. lesz, pont egy esztendeje, hogy az Orosz Kormány először ajánlotta a kormányunknak a kicserélést, és a mai napig még szó sincsen róla, még a legkisebb reményünk sincs, hogy mikor látjuk drága Hazánkat.

Azt hiszem bizony, hogy a Magyar hadifoglyok ebben a világháborúban legjobban vették ki részüket, különösen a két utolsó esztendő, ez leírhatatlan, hogy mi mindenem kellett átmenni.⁶²

Én már 1915 III/13 óta hadifogságban vagyok és 1919 VI/2 óta lezárva mint tús Moszkvában. Arról nem is beszélek, amit átéltem Ufában 1918 a Tschechoslovak regime alatt⁶³! A jó Isten eddig egészségemet fenntartotta, de érzem (6) magamon is, hogy sokáig én se bírom már. A sors összehozott engem a börtönben Galitzin Mária hercezkisasszonnyal és annak édes anyjával még a tavalj, és ennek a találkozásnak ebben a nyomorban az volt a folytatása, hogy miután már őket szabadlábra engedték ez év IV/27 megtartottuk a polgári házasságot, és a napokban ha megkapom az engedélyt az egyház szertartásai szerint is fogunk egybe kelni. (természetesen őrizet alatt) Ezt a házasságot bár igen nehezen engedték meg, de hála Istennek megtörtént, úgy, hogy most már feleségemmel térek vissza Hazámban, ha végre egyszer kicserélnek. Házasságunk igen szomorú, mert csak hetenként egyszer látom feleségemet és akkor is csak 2 órára vasárnaponként szintén őrizet alatt.

(7) Neki köszönhetem, hogy annyira amennyire megvagyok, megosztja velem ezt a nehéz életemet, és mindig, ha jön a legszükségesebb ennivalót elhozza, ha ugyan meg tudja szerezni a városba, hogy valami ennivalóm legyen, mert abból amitt itt adnak az éppen arra jó, hogy az ember 6 hét alatt elpusztuljon. Különben is ez a forró vágya az itteni hatóságoknak, és nagy örömmel fogadnák, ha már nem a táborban, hanem a rabtemetőben nyugosznak a tisztek!⁶⁴

Érdekességgéppen felemlítem, ha az embernek van is pénze, hát egy font kenyérért 4 000 Rbl kell fizetni (fekete és rossz szállás) vaj 20 000, cukor 24 000 Rbl. de az árak minden nap változnak, vagyis jobban mondva emelkednek, egy szóval hajmeresztő állapotok.

62 Szótörlés.

63 Ufától aláhúзва.

64 Ez a mondat utólagos beszúrás.

Kérlek Kedves Viktor Bátyám, édes Atyámat értesíteni, hogy jó egészségben vagyok, bár írtam neki is egy hosszú levelet. Kérlek továbbá (8) ha teheted válaszolj nekem, és írd a helyzetről, hogy az itteni társaimat és magamat megnyugtassam a valódi helyzettel, ha jó ha rossz, elégé viharezettek vagyunk. Dr Török Béla Urat kértem meg levelem átadásával, és neki kérlek küld leveledet számomra, Ő neki meg van a módja nekem azt továbbítani.

Dr. Török Béla címe Bpest II. Aranka utca 10.

A Bpesti Hírlap is ide került amelyben az volt, hogy minden bizonnal elvárható a hadifoglyok túszok május második felében, és most már vége júniusnak is...

Kedves Viktor Bátyám mi lesz!?! Várom türelmetlenül kedves válaszodat, addig is Őszinte hazafias forró üdvözléssel öcséd

Széchenyi Bálint

Kedves feleséged Őméltóságának kérlek kézcsókomat átadni.⁶⁵

2. levél

(9) 1921 VI/28.

Kedves Viktor Bátyám! Még egy fontos dolgot kívánok tudomásodra hozni, az pedig az, hogy ha igaz az a hír, hogy a kronstati események⁶⁶ nagyméretű fejlemények reményében, szakította meg Kormányunk a tárgyalásokat Reválban,⁶⁷ azzal ugyan biztosította volna a magyar Kormány a 10 volt népbiztos megtartását, de ugyanakkor velünk itt végeztek volna, ha arra került volna a sor, hogy megdőlj a mostani uralom. Azért Kedves Viktor Bátyám, a Cobjet Oroszországot⁶⁸ illető politikától teljesen függetlenül kell az ügyünket kezelni, ha természetesen a magyar Kormány hű fiát a végelpusztulástól meg akarja menteni. Most már többet nem írok, mert (10) már megunod a sok sírást, csak még egyszer arra kérlek légy minden erődből azon, hogy a tél beállta előtt haza kerüljünk.

Forró üdvözléssel öcséd: Bálint

65 Postscriptum.

66 A kronstadi matrózlázadás 1921. március 1-én. Sokan bíztak abban, hogy a lázadás sikeres lesz, és megdönti a bolsevikok uralmát.

67 Tallinn német neve. Észtország fővárosa.

68 Szovjet–Oroszország.

3. levél

Gyula, 1922 ápril 22.

Kedves Victor!

Mellékelve küldöm neked Széch. Bálintnak levelét, amelyet ma kaptam. Holnap reggel átutazom a foglalt területre. Így a legjobb akarat mellett sem tehetek semmit. Miután Te már foglalkoztál ügyével, hozzád fordulok és kérek, hogy vendékedbe az ügyet, úgy a hazajövetele, mint a pénz tekintetében. Az előbbire vonatkozólag írtam Bethlennek⁶⁹ és Bánffy⁷⁰nak, de attól tartok, hogy már úton vannak Génúába.⁷¹ Kérlek mozgasd ezt és annyiival inkább, miután, amint éppen most olvasom szegény Ödön basa meghalt.

A tehetősebb rokonok talán csak adnának valamit?

Antal mondotta, hogy ha hozzá fordulna ő is adna pár ezer koronát.

Én 2500 Márkát adok, amelyekre vonatkozólag a túloldaladon adok felhatalmazást.

Ha itt maradhatnék, vállaltam volna a munkát, de mivel lehetetlen, bocsásd meg, hogy téged terhellek vele.

Boldog husvétot kíván mindannyitoknak őszinte híved és rokonod: Miklós

4. levél

Moszkva, 1922 II/6án

Kedves jó Miklós Bátyám!

Ez már 5ik levelem hozzád, és sehogy se tudok tőled választ kapni. Értesítettelek házasságomról, leírtam rettenetes helyzetemet, és kértelek, hogy intézkedj, hogy végre egyszer haza kerülhessünk ebből az átkozott országból. Teljesen informálatlanul ülök itt, nem tudok otthonról semmit, én folyton írok írok, és eddig csak Viktortól tudtam levelet kapni, ami nagyon megnyugtató, de most ismét reménytelenül ülök, a legnagyobb nyomoruságban.

Édes jó Miklós Bátyám, kérek az Istenért járj közben kormányunknál, hogy már egyszer haza szállítsanak, ez a helyzet tarthatatlan. Nem volnék képes annyit

69 Gróf Bethlen István miniszterelnök.

70 Gróf Bánffy Miklós külügyminiszter.

71 Genova, 1922-ben konferenciát tartottak itt. Vö.: *Seres Attila: A szovjet piac „meghódítása” és a magyar tőke Trianon után.* Iratok a szovjet–magyar vegyes kereskedelmi társaság történetéhez (1923). In: Századok 79. (2006.) 87. p.

írni mind amennyit kellene írnom, hogy rémes életünket elképzelhessed. 8ik éve, messze drága hazánktól ezer meg ezer megpróbáltatáson át... Csak a nagy Istenben való bizalmamnak és reményemnek köszönhetem, hogy még megvagyok, de érzem, hogy sokáig már nem bírom.

Remélem ezt a levelemet megkapod, és kérlek rögtön, amilyen gyorsan csak lehet küldj pénzt mert borzasztó helyzetben vagyok feleségemmel akit mindenétől megfosztották. (másik oldal) Lehetséges, hogy még sokáig itt kell lenni, és hogy némileg elviselhessük ezeket a rémes időket, legalább is kérlek küldj annyit, hogy élelmezésünkre a legszükségesebbet beszerezhessem. Eddig valahogy megvoltam mert feleségem is segélyezett, de most már ez sincs és ő is rémes helyzetben van. Az árak oly örült nagyok, hogy az ember nem képes megélni, és minden nap emelkednek pl. 1 font kenyér már 30 000 Rubel, vaj 1 font 300 000 rubel, stb. Kérlek édes jó Miklós Bátyám az angol vagy német misszió útján küldj ha csak lehet angol fontokat, ezt itt vásárolják legszívesebben és adnak érte 2 000 000 [olvashatatlan rövidítés] rubelt, kérlek, ha küldesz legalább 50 fontot. Küldhetsz francia frankot is ebből 1000–2000. vagy német márkát kb. 15 000.

Ezt kérlek a misszió útján sürgősen minel előbb még pedig feleségem címére küld: Gräfin Marie Széchenyi Moskau Abuchow pereulok 4. Wohnung 1.⁷²

Még egyszer kérlek járj közben, hogy haza szállításunk végre megtörténjen, írjál feltétlenül kedves Miklós Bátyám!

Remélem Isten segítségével viszontlátjuk nemsokára egymást addig is szívből ölel csókol nagyon szerető öcséd: Bálint

[PS] Nagyon kényes a helyzetem anyagilag, a feleségemmel szemben, mert azt a segélyt, amit anyósom kap a külföldön lányaitól Berlinből és Párisból majd mind rám költik, és én nem tudok némileg rajtuk segíteni. Anyósom, aki egy végtelen aranyos asszony itt él együtt feleségemmel, kis sógornómmal és sógorommal.⁷³ Hihetetlen volna neked, ha leírnám életünket. Anyósomék már egy év óta szabad lábon vannak, én azonban amint valószínűleg tudod lágerben vagyok, és igen ritkán látom őket.

Feleségemmel együtt türelmetlenül várjuk elszállításunkat, mert bizony ez az élet elviselhetetlen. Zárom már soraimat kézcsókkal Bálint

72 Moszkva, Abuchow utca 4. 1. lakás. Aláhúzva piros ceruzával.

73 Személye kérdéses.

5. levél

Riga, 1922 III/18án

Kedves Viktor Bátyám!

Végre itt vagyok feleségemmel!

Leírhatatlan érzéseim vannak. Alig várom azt a boldog pillanatot, hogy otthon legyek. Az ujságokból értesültem, hogy kedves jó Atyám nehéz beteg, adja Isten, hogy javuljon a helyzete, és hogy jó egészségben viszontláthassam.

Kérlek Kedves Viktor Bátyám, ha nagyon meg nem terhellek kéréssel, járd ki, hogy azonnal hazaérkezésem után Konstantinápolyba utazhassak, hogy édes jó Atyámmal, akit 11ik éve nem láttam találkozhassak, nagyon nyugtalan vagyok, tehát kérlek még egyszer készítsd elő, hogy feleségemmel együtt rögtön útnak indulhassunk.

A boldog viszontlátásig sokszor szívből üdvözöl és kérlek kedves feleségednek kézsókomat átadni. Őlel öcséd: Bálint.

6. levél

Csót, 1922 IV/5én

Kedves Viktor Bátyám!

Leveledet megkaptam és nagyon köszönöm fáradozásaidat. 12-én végre inen is megszabadulok, és így véglegesen megszabadulok a rémes tömegtől. Feleségem üdvözöl, a viszontlátásig igaz híved: Bálint

[Képeslapon]

7. levél

Csót, 1922 IV 8.

Kedves Viktor Bátyám!

Köszönöm őszinte részvétedért a súlyos csapás alkalmából, amelyet a sors oly kegyetlenül rám mért, akkor amikor már annyival közelebb voltam édes jó megboldogult atyámhoz.

Üdvözöl igaz híved: Széchenyi Bálint

